

בעזהש"ת

מאמר

דרך החסידות

לרבינו דוד בן רבי יהושע הנגיד
נכד הרמב"ם זלה"ה

זהו ספר

המדריך אל ההתבודדות
והמסייע להחלצות

במהדורה חדשה עם הוספות רבות מכתב יד,
תרגום חדש, הערות וליקוטי פנינים

על ידי

המפעל העולמי להדפסת ספרי הרמב"ם

ברוקלין ניו יארק • תשפ"ג

תוכן

א	הקדמה
ג	פרק א דרך החסידות ואהבת ה'
ז	פרק ב בין חכם לחסיד
ט	פרק ג כמובן החסידות וחסיד וגזרותיהם
יב	פרק ד מדרגות החכמים והחסידים
טז	פרק ה במדרגה הראשונה שהיא הוהירות
יז	פרק ו במדרגה השנית שהיא הזרירות
כ	פרק ז המדרגה השלישית והיא הפרישות
כה	פרק ח בחלקי הפרישות
כח	פרק ט ככאור שבעת המינים הללו
לב	פרק י על המדרגה הרביעית והיא הנקיות
לח	פרק יא על הטהרה המביאה לידי קדשה
מב	פרק יב במדרגה השביעית והיא ענוה
מח	פרק יג במדרגה השמינית והיא היראה
נא	פרק יד במדרגת החסידים
נה	פרק טו שער דרך החסידות ובני הנביאים והמתנבאים
סו	פרק טז מבקשי ה'
סז	פרק יז ההכרח בהכנה ובמורה דרך
סח	פרק יח הנהגת מבקש דרך ה' עם חושיו
עח	פרק יט הסרת שלטון הנפש הבהמית על הנפש האלהית
עט	פרק כ רוח הקדש גדולה מכלם
פד	פרק כא מדרגות חכם גבור ועשיר
פח	פרק כב באהבה
צ	פרק כג ככאור חמשת הדברים המחייבים את האהבה והם נכללים בה'
קד	פרק כד על החלצות הנפש מהשגות החושים
קה	פרק כה כאהבת האל לעבדו
קיא	פרק כו כנויי אהובי ה' ומעוטם
קיד	פרק כז מעוט החסידים בזמן הזה
קלט	פרק כח אמצעים להשגת דרך החסידות
קכא	ליקוטי אמרים ופנינים יקרים ממאמר דרך החסידות

מבוא

החיבור שלפנינו, **דרך החסידות**, ששמו המלא הוא "המדריך אל ההתבודדות והמסייע להחלצות", הוא מחיבוריו הקצרים של רבי דוד ב"ר יהושע הנגיד, דור שישי לרמב"ם ואחרון צאצאיו שישב על כסא הנגידות במצרים, ובסוף ימיו היה מנהיג בערי סוריא, דמשק וחאלב.

עניינה של דרך החסידות וההדרכה אליה

עניינו של החיבור הוא השגת דרך החסידות, והוא מיוסד, בדומה לספר המאוחר לו בזמן - מסילת ישרים של הרמח"ל, על מאמרו של רבי פנחס בן יאיר: **זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא**. שמונת מדרגות אלו הן מהות החסידות, ורבינו מרחיב ומבאר כל אחת מהן.

בסוטה (מו, ב) איתא, משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יהודה איש ירושלים בטלו האשכולות, מאי אשכולות, אמר רב יהודה אמר שמואל, איש שהכל בו. לפי ערך, היה רבי דוד הנגיד איש אשכולות, ובחיבוריו הרבים הוא עוסק בעניינים שונים ובדרכים רבות. בחיבור שלפנינו הוא הולך בדרך החסידות הקדומה, העוסקת בדרכי הזדככות הנפש ועלייתה אל מקורה האלוהי. פְּנִינָה של דרך זו בחיבורו של רבינו רבים הם: דרך החסידות, דרך ה', ומסלול ה'.

בחיבור ספרים על דרך זו קדמו לרבינו כמה מרבתינו גדולי הדורות. הידועים שבהם הם רבינו בחיי אבן פקודה בספרו **חובות הלבבות**, ורבי אברהם בן הרמב"ם בספרו **המספיק לעובדי ה'**. בדורות האחרונים עסקו בדרך זו רבותינו הרמח"ל, וביותר הרה"ק מפיאסצנה בספריו הכשרת האברכים ומבוא שערים, שעורר והראה שדרך החסידות היא דרך הנביאים, והדריך את תלמידיו בהליכה בה.

כי אכן דרך החסידות היא שיטה של שלבים שבהם האדם נטהר והולך, מתקדם ומתעלה. בדרכו הוא עובר במצבים שונים שבהם מזכה אותו ה'. אחד האמצעים העיקריים לדרך זו היא הפרישות, ההתרחקות מפיתויי העולם הזה וההינזרות מכל הבליו, וההתבודדות לשם עבודת ה'.

ייחודו של הספר שלפנינו הוא בהיותו מדריך מפורט בכל שלבי ההתעלות, מדריך שנכתב על ידי מי שכבר עבר בדרך זו, עלה ונתעלה בה, ובא להדריך את האחרים מניסיונו האישי.

על מעלת ההדרכה לעבודת ה' בידי מדריך שכבר עבר בעצמו את הדרך, ידועים דברי הרמח"ל במסילת ישרים (פ"ג), המביא משל "למה זה דומה? לגן המבוכה, הוא הגן הנטוע לצחוק, הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים, הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקאות וטביעות עין שכבר נכנס בהם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה הוא רואה כל הדרכים לפניו ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בהם, לומר: זה הדרך לכו בו! והנה, מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד. ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו. כן הדבר הזה: מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים לייעץ למי שירצה לשמוע, ואלהם צריכים אנו להאמין".

וכבר הקדימו בזה רבי אברהם בן הרמב"ם בספרו המספיק לעובדי ה' (עמ' קפ-קפז) ובירר את התנאי ההכרחי לעבודת ה', לקבל הדרכה ממי שכבר הלך בדרך העבודה: "הדרך המועילה והמוליכה אל השגה אמיתית, מותנית עפ"י רוב בכך שהולכים בה בהדרכת מי שכבר הגיע למעלה זו, וזהו שאמרו בעלי המסורת (אבות א, ו) "עשה לך רב"... ולא נקראו "בני הנביאים" בשם זה, אלא מפני שהיו הנביאים מדריכיהם... ומי שעושה דרכו בלא מדריך תקשה עליו ההשגה וייקרו מכשולים על דרכו. ויש אשר יסטה או יחשוב שכבר זכה להשגה ועדיין לא זכה לה, כדרך שאירע לרבים מנביאי השקר. ואם יהיה לו מדריך שזכה כבר להשגה - אם יהא המודרך בעל כשרון ויטיב למלא את הוראות מדריכו יגיע גם הוא להשגה".

ואף רבינו כותב בחיבורו שלפנינו (פ"ז), ש"אם אינו חכם, הוא מוכרח להסתייע במדריך מנוסה ומורה מהימן, כי מי שכבר עבר בדרך והכיר את שלביה וכניסותיה וחניותיה, יש ביכולתו להדריך אחרים איך לילך בה".

ההוגה בספר זה ימצא, שהוא נכתב על ידי רבינו מתוך ניסיונו בעבודת ה' ובהליכה בדרך החסידות. בכל פרט ושלב בדרך העלה על דפי החיבור את אשר השיגה ידו, מדברי ספרים וסופרים, ומהם ברר את הדרכים המועילות, את האמצעים השונים המועילים להשגה כגון ניגונים מעוררים, בשמים ויציאה אל השדות, את האיוון הנדרש בין הפרישות מענייני העולם לעיסוק בהם, ואף את גודל שכרון האהבה המושגת בסוף הדרך בהתאחדות חושק וחשוק. על הכל חופפת רוחו של בעל הניסיון הנוטל בידו את המודרך הצעיר ומוליכו בשבילי דרך החסידות. כמעט יחיד הוא רבינו בכך, בהפיכתו את הדרך המביאה לרוח הקודש, לדרך ברורה ומפורטת לפרטי פרטים, כשהוא משים עצמו למדריך חנים אין כסף, ומורה את הדרך בכל שלביה.

ואכן מדברי רבינו נראה שבזמנו התקבצה סביבו חבורה לעבודת ה' בדרך זו, שהוא הדריכה, והוא קורא לה בב' מקומות בספר זה בשם "חבורה בלה"ק (פ", פכ"ג). וגדולה היתה תקוותו שגם בשנים העתידות תקום חבורה כזו, "שיתחברו עליה ההולכים ומבקשים את דרך י", דרך החסידות, מסלול ה', כאשר יעמדו בשלמות בתנאי הדרך" (פכ"ג).

■ מושגי יסוד בדרך החסידות ■

שלושה שרשים הדומים מעט זה לזה בעניינם משמשים בחיבורנו, וראינו לנכון לבאר בהקדמה את עניינם וההבדלים ביניהם.

החלצות, עניינה שליפה וזריזות (יבמות קב, ב), ולענייננו - שחרור הנפש מכבלי החומר והתמסרות לעבודת הנפש.

התבודדות, עניינה פרישות מחברת בני אדם. אין הכוונה ליציאה לפי שעה למקום מוחץ לשוב לשם שיחה עם הקב"ה, אלא לשיבה בדד, יחידי, בין אם במדינה, ובין אם נדרשת לשם כך עקירת המגורים ממקום הרבים ויציאה למדבריות. וז"ל הרמב"ם (דעות פ"ו ה"א) בעניינה: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד

ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, ואומר אשרי האיש וגו'. וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים. ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי, **ישב לבדו יחידי**, כענין שנאמר ישב בדד וידום, ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע, יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים, כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים.

התנזרות, עניינה מאיסה בהנאות העולם הזה מתוך הכרה בפחיתותם ובהיותם מפריעים להתעלות הנפש. אין מדובר בסגפנות, הכוללת גם הימנעות מסיפוק צרכים הכרחיים של הגוף. כאן מדובר רק במאיסה בענייני העולם הזה, אבל עדיין מספקים את כל צרכי הגוף מתוך ההכרח. לשון נזירות הוא המתאים לעניין זה, אך כדי שלא יתפרש שהכוונה לקבלת נזירות לפי דיני התורה, נקטנו לשון התנזרות.

■ המהדורה שלפנינו ■

במסגרת מפעל ההדרת כתבי הרמב"ם ובית מדרשו על טהרת הקודש, הננו מביאים בזאת איפוא מהדורה חדשה של חיבור זה, המשלימה ומתקנת את המהדורה הקודמת שיצאה לאור בשנת תשמ"ז, תחת השם "מורה הפרישות ומדריך הפשיטות". תוקנו כאן עשרות טעויות במקור שנכתב בערבית, ע"פ כתבי היד, ונוספו בו עניינים נכבדים, כפי שהורחב במאמר **בירורים והוספות בספר "דרך החסידות" לרבי דוד ב"ר יהושע הנגיד**, קובץ בית אהרן וישראל רכג (תשנ"ח-תשנ"ט), עמ' מה-סג. כמו כן בא בזאת תרגום חדש לספר כולו, על ידי הרב יהודה זייבלד והרב משה יצחק דויטש, שהושקע בו עמל רב להביאו לדיוק רב, ות"ל תוקנו בו כ"כ שגגות. בתרגום חתרנו לעקביות בתרגום זהה למונחים יסודיים, ועוד שמנו לנגד עינינו מטרה נוספת, שיהיה התרגום בלישנא דרבנן ובשפת לה"ק ברורה ומקובלת בקרב הלומדים בכל אתר ואתר.

מילים הבאות במקור בלה"ק, באו בתרגומנו כשהן מודגשות. החלוקה לפרקים קיימת במקור (בלי מספור) ונצמדנו אליה, אך שמות הפרקים מופיעים

במקור רק בפרקים בודדים (ג, ה-יד; כב-כג), ועל כן בשאר הפרקים הוספנו שמות מדעתנו, בסוגריים מרובעות. כמו כן הוספנו הערות שוליים הנוגעות להבנת דברי רבינו ומקורותיו, והערות בסוף הספר הנוגעות לענייני לשון ותרגום ולשינויי נוסחאות. הערות אלו נכתבו על ידי הרב יהודה זייבלד.

לתועלת המעיין באו בסוף הספר "ליקוטי אמרים ופנינים יקרים" ממאמר דרך החסידות, ובהם נסדרו יסודות ופנינים מספר קדוש זה, כשהם מלוקטים ומסודרים לפי דרכי העבודה, דרך עבודת אהבת ה' ודרך עליית הנשמה לקבלת ההארה. על צבאם של ליקוטים אלו באו הקבלות מדברי הרמב"ם בפרקי הנהגת המתבודד ושאר פרקיו בחסידות, וכן הקבלות לדברי המקובלים. פרקי הנהגת המתבודד, במורה נבוכים ח"ג מפרק נ"א עד סוף הספר, נתחבבו על גדולי החסידות והודפסו על ידם. בשם זה, "פרקי הנהגת המתבודד", הם מכונים באפודי ובשם טוב על מורה הנבוכים. שם זה מכוון לענייני של החיבור דנן - "המדריך אל ההתבודדות והמסייע להחלצות", וגם ענייניהם מקבילים לדברי רבינו, אף שכל אחד מהם הדגיש פרטים אחרים, וכפי שיראה המתבונן (להרחבה בעניין פרקים אלו יעויין בקונטרס מורה האמת). ליקוט הפנינים מדברי רבינו והוספת ההערות והקבלות מדברי המקובלים, נעשו על ידי הרב יהודה בן הגאון המקובל ר' יעקב עדס, ונערכו בתוספת ההקבלות מדברי הרמב"ם על ידי הרב יהודה זייבלד.

[הקדמה]

בשם י"י אל עולם*

ספר זה, המדריך אל ברור דרך החסידות, פתח מחברו:
"דרכיך ה' הודיעני ארחותיך למדני" (תהלים כה, ד).

אחר כך אמר, השבח לאל הנעלה ברוממות אחדותו מן
ההתדמיות לעצמים ולמקרים, המקדש ברום נצחיותו
מהתיחסות מחשבה והרהור, המסלק במעלת נצחיותו מהשנאת
הקפה והשגחה, המספיק-לעצמו בשלמות יכלתו מדרך הדמיון
והעיון, היודע כל אשר לא יתרחק מדיעתו שום דבר מאוצרות
הסודות וסתרי הנעלמות, הגדול אשר בבקשת אור גדלתו צללו
המתבוננים הראשונים והאחרונים. והשלום על עבדיו, האורות

משקין טמאים, חסידים הראשונים היו אוכלין
חולין בטהרה ונוהרין מן הטומאות כולן כל
ימיהם, והן הנקראים פרושים. ודבר זה
קדושה יתירה היא ודרך חסידות, שיהיה נבדל
אדם ופורש משאר העם ולא יגע בהם ולא
יאכל וישתה עמם, שהפרישות מביאה לידי
טהרת הגוף ממעשים הרעים, וטהרת הגוף
מביאה לידי קדושת הנפש מן הדעות הרעות,
וקדושת הנפש גורמת להדמות בשכינה,
שנאמר "והתקדשתם והייתם קדושים כי
קדוש אני ה' מקדשכם".

ג. כל הנמצאים מורכבים מעצם וממקרים.
העצם הוא פשוט, תשובת השאלה "מי זה",
והוא נושא את המקרים. המקרים הם תשעה,
הכמות, האיכות, המצב - היחס, המיקום,
הזמן, הקניין, המצב, הפועל והנפעל. בו
יתעלה אין הרכבה של עצם ומקרים, בהיותו
אחד פשוט, וזהו שכתב רבינו שהוא נעלה
מההתדמיות לעצמים ולמקרים.

א. זו הפתיחה שנהג הרמב"ם לפתוח בה את
כל ספריו, וכן פתחו בה את חיבוריהם זרעו
אחריו: רבי אברהם בן הרמב"ם בחיבורו
המספיק לעובדי ה', רבי דוד הנגיד הראשון
בספרו מדרש דוד, רבי יקותיאל בן עוזיאל בן
עובדיה הדיין בחיבורו הפילוסופי השייך אף
הוא לבית מדרשו של רבי דוד ב"ר יהושע
הנגיד (היה באוספו של יורשו, ר' מוסי בן עבד
אלמחסן, בקובץ אחד שבו נקבצו תשובות
הרמב"ם בהעתקת רבי דוד, חיבור כליל היופי
של רבי דוד לפרשת בשלח, ועוד, כיום
אוקספורד כ"י הונט. 503), וגם רבינו דוד ב"ר
יהושע הנגיד רגיל לפתוח בה את חיבוריו.
פתיחה זו מחליפה את הפתיחה המקובלת
בספרים המחוברים בלשון ערבי, שבאה כאן
על הגליון כנוסח מהדו"ב: בסם אללה
אלרחמן אלרחים רב אליסר - בשם ה' הרחום
המרחם, אלוהי העזרה.

ב. עיי' רמב"ם טומאת אוכלין (פט"ז ה"ב): אף
על פי שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות

המאירים והניצוצות הזוהרים והשכלים הרמים, ושליחיו
ונביאיו הנסתרים והנגלים.

וְלַעֲצָם הָעֵנִין, הָרִי אֶתָּה, הַתְּלִמִּיד הַנּוֹבֵן, יְתֵר עַל כֵּן – הָאִח
הַקְּרוֹב, הַפֶּקֶח הַנִּלְבָּב, לְפִי שְׂבַקְשָׁתָּ מִמֶּנִּי לְחֵבֶר קִצּוֹר
הַדְּרָכָה אֲמַתַּת דֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת, כְּלוּמַר סֹדֶר הַיּוֹדְעִים הַהוּלָכִים
וּמִבְקָשִׁים אֶת דֶּרֶךְ ה' וְאוֹרוֹ, נַעֲנִיתִי לְבִקְשָׁתְךָ וְיִסְדָּתִי אֶת הַחֲבוּר
הַזֶּה בְּשַׁעְרָיו וּפְרָקָיו, וְקָרָאתִי אוֹתוֹ "הַמְדְּרִין אֶל הַהִתְבּוֹדָדוֹת
וְהַמְסִיעַ לַהֲחֻלְצוֹת", אַחֲרֵי שֶׁנִּשְׁעַנְתִּי עַל אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וּמִסַּבֵּב
הַסְּבוֹת, יִתְבָּרֵךְ לַעֲדֵי עַד.

פרק (א) - דרך החסידות ואהבת ה'

דע שהתבאר בחכמת הנפש וכוחותיה, שבנפש המשכּלת, כלומר העצם הרוחני המאיר האלהי הנקשר בהיכל^א האנושי, המנהיג אותו והמתחבר עמו, יש שני כוחות. כח אחד הוא הכח העיוני, והוא זה שעל ידו יכולה הנפש להשיג את הדברים באפן המכּון לאמת בשלמות, והכח השני הוא הכח המעשי, והוא זה שעל ידו יכולה הנפש להשיג את ענייני הנהגת הגוף באפן השלם והמכּון לאמת.

ובאשר ידעת זאת, דע שהמצוות ותכליתן נחלקות בהתאם לשני הכוחות הללו לשני חלקים, האחד עיוני והשני מעשי. העיוני הוא שבו מתבקשת השלמת הכח העיוני של הנפש להדבק בשכל הפועל, שכן בתחלת הויתתה הנפש ריקה מפל הידיעות, כמו שאמר הנביא החסיד והאדון השלם (איוב יא, יב), "ועיר פרא אדם יולד", ואחר כך מגיעות לה הידיעות ההכרחיות, על ידי החושים החשים בחלקים, והידיעות

ה. כ"ה בכה"י, וכפה"נ היא ט"ס, שכן הידיעות ההכרחיות נזכרות בסמוך, וכאן מדובר בידיעת הנראה המושגת על ידי החושים.

ו. תפיסת החוש אינה תופסת את הדבר בשלמותו, אלא בצד מצדדיו. כמו שכתב בזה במורה נבוכים (א, ד): כי לא ישיגו העינים רק גוף, ובצד. ופירשו המפרשים שם שהחוש תופס רק בצד אחד מהצדדים.

ד. השכל הפועל הוא השכל העשירי ואחרון השכלים הנבדלים, וממנו שופעות הצורות לכל הנמצאים שתחת גלגל הירח, וכמו כן הוא הפועל את השכלים האנושיים ומוציא אותם מן הכח אל הפועל. תכלית עבודת האדם היא לידבק בשכל הפועל, ועל ידי כך הוא זוכה לשלמות ונצחיות, ובכך תלוי גם עניין הנבואה.

א. במקור: היכל, והוא כינוי בחוגו של רבינו לגוף האדם שהוא היכל הנפש, ומקורו בתיבת "היכל" בלה"ק, ומופיע פעמים רבות בספר זה. ועיי' בפרקים בהצלחה המיוחסים לרמב"ם, שהזכיר כמה פעמים את הגוף בכינוי זה, וכתב שהכתוב "מן היכלי שן" (תהלים מה, ט) רומז לגוף הנקרא היכל. ועל כן נראה להשאיר תיבה זו כצורתה במקומות שנקטה רבינו בהוראתו, בה על הגוף שהוא היכל הנפש. ברבים מהמקומות יש כאן במילה זו שינוי בין המהדורות, ובמהדורה השניה הוגה: הגוף.

ההכרחיות כגון שהשלים גדול מן החלק, וששני הדברים השווים לדבר אחד שווים זה לזה, ושהגשם האחד אינו שוכן בשני מקומות בזמן אחד, ושההפכים אינם מתקבצים במקום אחד. אחר כך, על ידי הידיעות ההכרחיות הללו, קונה הנפש את שאר הידיעות העיוניות¹. כפי שרמז הנביא אדון המליצה וראש המדברים באמרו (ישעיה מ, כו) "שאו מרום עיניכם וראו [מי ברא אלה]" וגו', ואמר הנביא האחר ע"ה (איוב יט, כו) "ומבשרי אֶחָזָה אֱלוֹהִים".

והתכלית בחלק זה היא השגת דעות ואמונות, לא דעה ואמונה באיכות המעשה או באיכות התחלת מעשה מצד מה שהוא התחלת המעשה, אלא חקיקת האמתות בנפש בשעור מה שעולה אליה ביכלתה האנושית, הן מעצם מחיב המציאות, והן ממה שמתאמת בתאריכו וכנויו ופעולותיו וסדור מעשיו, בעולם הגבורות ובעולם המלכות ובעולם הקניין². וזה על דרך מה שאמר (שמות כ, ב-ג) "אנכי ה' אלהיך" "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" "וידעת היום והשבת אל לבבך" וגו' (דברים ד, לט). ובאור דבר זה הוא, שתכלית החקמה העיונית היא ידיעת ה' יתעלה, והוא מה שאמר, יתעלה מלומר³, "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו" וגו' "כי אם בזאת יתהלל

השכלים הנבדלים, עולם המלכות הוא עולם הנפשות, ועולם הקניין הוא העולם התחתון, שבו הגופים הנתפסים בחוש. וה' נעלה מכולם, וכפי שיבואר להלן פ"ו.

י. דרכו של רבינו [במהדו"ב] בכל מקום שמייחס אמירה לה, להוסיף תיבות "יתעלה מלומר", כדי להרחיק ממנו את ההגשמה שבדיבור ואמירה. והוא ביטוי נפוץ בחיבור זה ובשאר חיבורי רבינו ובני דורו.

ז. רבינו מפרט כאן את שלושת מקורות הידיעה: החוש, הידיעות ההכרחיות והידיעות הנולדות על ידי ההיקש. והרחיב בהן רס"ג בפתחתו לספר האמונות והדעות, וצירף להן את ידיעת המסורת, ע"ש.

ח. של העסק בחכמה העיונית, להוליד מושכלות על ידי היקשים.

ט. עולם הגבורות הוא העולם העליון שבו

המתהלל השפל וידע אותי וגו' (ירמיה ט, כב-כג), כלומר שתכלית החכמה הלמודית היא ידיעתו, וכאשר התכלית איננה משגת אי אפשר להחשיב את הידיעה שהיא ידיעה, ולא את החכמה שהיא חכמה.

ואולם החלק השני שהוא המעשי, המבקש ממנו הוא השתלמות הכח המעשי בהתקנת החיצוניות בעשית התורה האלהית האמתית הטהורה, ואחר כך בהתקנת הפנימיות במדות הרעות, והקניית המדות המעלות הנעלות המאירות, והיא דרך החסידות הרצויה הזכה, ועל ידי כך היא משגת את ההחלצות מעבודות העולם הזה הגופניות, למען תתקשט בתכשיט האמת העליונה, ויתגלו לה צורות האור המפשטות והצורות החמריות הזכות והנקיות. וזה כגון "לא תקם ולא תטר" (ויקרא יט, יח), "פתח תפתח [את ירך לו] והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו" וגו' (דברים טו, ח)א.

התכלית בחלק זה היא אהבת האל ישתבח ויתפאר ויתעלה, והדבקות בכבוד העליון, וההשתוקקות אליו. ולזה רמז אדון הראשונים והאחרונים, נביא^ב רבון העולמים, במה שאמר (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלהיך", ואמר נכבד הקדמונים וראש היודעים מבקשי האור^ב (תהלים לא, כד) "אהבו את ה' כל חסידיו".

יא. אלו דוגמאות למצוות מעשיות שיש בהן תיקון המידות, בסוד מרע ועשה טוב, כפי להארת נפשו ושיאיר עליה אור ההשגה.

ב. במקור: כלים, והוא ("כלים אללה") כינוי בלשון ערבי למשה רבינו אשר דיבר עמו ה' פנים אל פנים.

וְהִרְאִיהָ לְכַךְ שְׁאֵהֶבֶת הָאֵל וְהִתְשׁוּקָה אֵלָיו הֵן תְּכַלִּית הַחֲכָמָה
וְהַמַּעֲלֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת, הִיא מְמָה שְׁאָמַר הַפֶּתוּב (דְּבָרִים
יא, יג) "וְהָיָה אִם שָׁמַעַ תִּשְׁמָעוּ אֵל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם לֹאֲהַבָּה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם", כְּלוּמַר, שֶׁהַמְּכֹנֶן בְּהַלִּיכָהּ
בְּתוֹרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת וְהַמַּצְוֹת הַמְּאִירוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, הִיא הַשְׁגָּת
אֲהֶבֶת מְחִיב הַמַּצִּיאוֹת יִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה.

פרק [ב - בין חכם לחסיד]

מאחר ש**אהבה** זאת היא תכלית התכליות, והנעלית שבהוראות, וסוף המעלות, והאחרונה שבמדרגות והמצבים, תאר בה אדון המיחדים והנכבד שבמשתדלים^י וראש הנחלצים המתבודדים, ואמר עליו, יתפאר מלומר, "זרע אברהם אברהם" וגו' (ישעיה מא, ח). ואמר אדון החכמים ואציל הנכבדים בשיר השירים (ח, ו) "כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה". כי אין מגיעים אליה אלא בהדמות לנפשות הרוחניות^ז ובהתנתקות מן הגשמיות.

אחר שידעת זאת, דע שהמרכה ביותר לעסק בכח העיוני הנשלים במעלות השכליות ומיני החכמה האלהית, נקרא אצל רענו חכם, והוא תאר הנגזר מפעל, כמו "אם חכם לבך" (משלי כג, טו), "למען תחכם באחריתך" (משלי יט, כ). והמרכה ביותר לקנות את המעלות המעשיות, המתנהג במדות הנכבדות, המתקשט בתכשיטי העדינות, המתאר בתאר הנעימות, המתמיד להשתמש בכח המעשי בבקשו לטפס אל תכלית המדרגות, נקרא חסיד.

וכאשר משגות לאדם השלם שתי השלמויות, הרי הוא זוכה ליתרון ומתקשט בשני קשוסים ונשלם בשתי התכליות, ומתאר בשני התארים, ונקרא איש חסידים^י, שענינו

יג. לא מצאנו תואר זה כצורתו, והוא מיוסד על לשון הכתוב (דברים לג, ח) "תמיך ואורייך". נמצא פעמים רבות בדברי חז"ל.

ג. מג'תהד הוא לשון חריצות, התאמצות והשתדלות.

ד. רבינו כתב במקור שלוש לשונות של התדמות לרוחניות, וההבדלים ביניהם דקו מלתרגם: נזע אלארואח (נזע אלי משמעותו הידמות ולא היפרדות), אלתשה באלאשבאח, ואלתמתל ואלרוחאניה.

ראש הַנְּחָלָצִים וְנִכְבֵּד מִבְּקָשֵׁי הָאוֹר וְהַנְּעִלָה שְׂבָאֵלֵהִים, כִּי
בְּתַבַּת אִישׁ יֵצֵין הָרֹאשׁ הַנִּכְבֵּד וְהַנְּעִלָה, עַל דְּרָךְ שְׂאֵמֶר (שמו"א
כו, טו) "(הֲלֹא אַתָּה אִישׁ יִשְׂרָאֵל) [הֲלֹא אִישׁ אַתָּה וּמִי כְמוֹךָ
בְּיִשְׂרָאֵל]" שְׂעֲנִינוּ, הָאֵין אַתָּה רֹאשׁ וְנִכְבֵּד. וְכֵן מָה שְׂנֵאָמֶר עַל
גְּדֵעוֹן בֶּן יוֹאֵשׁ (שופטים ז, יד) "אִישׁ יִשְׂרָאֵל", עֲנִינוּ רֹאשׁ
הַיִּשְׂרָאֵלִים וְהַנִּכְבֵּד וְהַנְּעִלָה וְהַחֲשׁוּב שְׂבָהֶם. וְאָמַר הָאֲמָתִי
שְׂבָאוֹמְרִים (דְּבָרִים לג, ח) "תְּמִיךְ וְאוֹרִיךְ לְאִישׁ חֲסִידֶיךָ". וְגַם
בֶּן-נָבִיא נִקְרָא אִישׁ כְּמוֹ שְׂיִבְאָר לְהֵלֵן אִם יִרְצָה י"י יַתְּעִלָהוּ."

לה), "וחמישים איש מבני הנביאים" (מ"ב ב, ז), שמהם נראה שהנביאים ובני הנביאים כונו בתואר המעלה "איש".

יד. לא נמצא לפנינו. וכפי הנראה מיוסד על לשון הכתובים (שופטים ו, ח) "וישלח ה' איש נביא", "ואיש אחד מבני הנביאים" (מ"א כ,

פרק ג] - במונח החסידות וחסיד וגזרותיהם

החסידות כוללת ג' ענינים, הראשון שבהם והוא המפרסם, שהיא נגזרת מ"חסד ואמת" (בראשית כד, ט), שענינם הוא הטוב וההטבה והאריכות וההארכה. ולפי זה משמעות חסיד היא הטוב במדותיו והשלים במעלותיו, העוסק בעניני נפשו והתפץ להקנות לה את המעלות, כדי שתטהר בהן וכדי שתלך בדרך הטובה ביותר ותשלים את חובותיה בשלמות ובטוב, ותעבר להצלחה הנצחית בעולם הבא.

והענין השני נגזר מ"חסד הוא" וגו' (ויקרא כ, יז), "משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו" (יונה ב, ט), "פן יחסדך שמע" (משלי כה, י), שמשמעו בזיון וקלון ובושה. ולפי זה ענין חסיד הוא המזלזל בכל דבר מלבד אהוב נפשו, המבזה את עצמו בחסרונות, המשפיל את עניני הגוף והחושים מפני שהם גשמיים ומוחשיים, וזה מתוך נטיתו אל הקדשה והנקיות וקבלת ההארה מעולם הקדשה, כמו שאמר ר' שמעון בן לקיש (תענית יא, ב) כל היושב בתענית נקרא חסיד, שנאמר (משלי יא, יז) "גמל נפשו איש חסד". כלומר הגומל את נפשו מהתענוגים הגופניים והזהמות הגשמיות, ורואה אותם כבזיון ובושה. וגם [מטעם נוסף נקרא חסיד במשמעות הזלזול והבזיון], פיון שהבריות מבזות אותו ומזלזלות בו מפני שהוא חולק עליהם, ומכלימות אותו על הליכתו בדרך שונה מדרךם. והוא בעיניהם חסר בזה, נבזה ונקלה. כפי שתאר דבר זה בלשון הנביא הנעלה והנכבד השלים במה שאמר (ישעיה נג, ג) "נבזה וחדל אישים [איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבהו]" וגו'. ובישעיה אמר (שם פסוק ז) "נגש והוא נענה ולא יפתח פיו".

וְהַעֲנִין הַשְּׁלִישִׁי הוּא שְׁנָגֹזר מִ"וַאֲת הַחֲסִידָה" (ויקרא יא, יט) שֶׁאָמַר בּוֹ ר' אַבְרָהָם בֶּן עֲזָרָא ז"ל שֶׁהוּא שֵׁם עוֹף הַסּוֹכֵב בַּמִּדְבָּר וְעֶרְכָּהּ, מִתְּבוּדָּד מִבֵּין הָעוֹפוֹת וְנוֹדֵד מֵהֶם, וְאִינוֹ נִרְאֶה בִּישׁוּב אֲלָא לְמוֹעֲדִים יְדוּעִים בְּשָׁנָה סִי. וְלִפִּי זֶה מוֹכֵן חֲסִיד הוּא הַבוּדָּד וּמִתְּבוּדָּד בְּמַצָּבוֹ, הַנִּחְלָץ מִן הַפְּרִיּוֹת לְצִרְף עֲבוּדָתוֹ, הַמִּתְרַחֵק מֵהֶם וְבוֹרֵחַ מֵהֶם בְּדִרְגַּת הָעוֹף הַזֶּה וּמִתְדַמֶּה לוֹ. וְדָמָה אוֹתוֹ לְאוֹתוֹ בַּעַל חַי הַפּוֹרֵחַ בְּאַרְץ צִיָּה וְאוֹכֵל מֵרָאשֵׁי הָעֵצִים וְשׁוֹתָה מִמֵּי הַמַּעְיָנוֹת. וְכֹאשֶׁר מַחֲשִׁיף הַלֵּיל הוּא פּוֹנֶה לְקִנּוּ, מִשְׁתַּעֲשֵׂע עִם בָּעָלָיו, פּוֹרֵשׁ בְּטִבְעוֹ מֵהָעוֹפוֹת. וְכֵן הַחֲסִיד לִפִּי דֶרֶךְ זוֹ, הוּא מִתְּבוּדָּד תָּמִיד, עֹצֵב, בּוּדָּד, מְדַאֵג מִמָּה שֶׁעֵינָיו רוֹאוֹת מִן הַהִשָּׁחָתָה וְתַעֲצִית הָאֲנָשִׁים מֵהָאֲמֶת וְהַתַּעֲסָקוֹתֶם בְּעֵינָיו הָעוֹלָם הַזֶּה וְאַהֲבָתוֹ, וְשִׁגְיוֹנָם בְּהַבָּלָיו, וְדִבְרֵי זֶה מַעְצִיבוֹ וּמוֹסִיף יָגוֹן בְּדַאגָּתוֹ. וְלָכֵן הוּא נֶעֱשֶׂה יָחִיד בּוּדָּד וּמִתְּבוּדָּד בְּמַצָּבוֹ, נִחְלָץ לְעֲבוּדָתוֹ.

וְהַעֲנִי נוֹטָה אֶל הָאֶפֶן הַזֶּה יוֹתֵר מִשְׁנֵי הָאוֹפָנִים הַקּוֹדְמִים. וְלָכֵן קָרָאתִי אֶת הַקְצוֹר הַזֶּה "הַמְדְּרִיף אֶל הַהִתְּבוּדָּדוֹת וְהַמְסִיעַ לַהֲחֻלְצוֹת" כִּדִּי שִׁיְהֶא כְּפוּי הַסֵּפֶר מֵתָאִים לְעֵינָיו, וְשְׁמוֹ כּוֹלָל אֶת תִּכְנוֹ.

במבנים סדורים. מטעם זה נצפות לפעמים חסידות מתבודדות העושות את דרכן לבד ונוודות לבדן מרחקים גדולים בתקופת הנדידה.

טז. ע"פ הכתוב (תהלים קד, יז) "חסידה ברושים ביתה", ועיי' רד"ק (ירמיה ח, ז): וזכר "בשמים", לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ומדבר בעצים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר, ע"כ.

טו. לשון ראב"ע שם: והחסידה - היא הנראית למועדים ידועים בשנה, ע"כ. וכוונתו לנדידתה לארצות החום, ושוב לאותה ארץ כעבור שנה, ואין הטעם מפני שהיא מתבודדת משאר העופות. אמנם בפרט אחד מתבלטת בדידות החסידה, שגם בנדידתה מארץ לארץ בלהקה, אין בין חברות הלהקה סדר וארגון, וכל חסידה נודדת כביכול לעצמה, בלי תלות בחברותיה הנוודות עמה, ולא כשאר העופות המאורגנות בנדידתן

וְדַע שֶׁמָּה שְׁאִמְרָתִי שֶׁהַחֲסִיד הוּא הַמִּתְבּוֹדֵד מִהֶבְרִיּוֹת בְּמַצָּבוֹ
וְנִחְלֵץ לְעִבּוּדָתוֹ, זֶהוּ בְּמָה שְׁנוּגָע לְגוּפוֹ וְהִיכָלוֹ. אֵךְ בְּנוּגָע
לְנַפְשׁוֹ הָרִי הִיא מִתְבּוֹדֶדֶת [גַּם] מִכּוּחוֹתֶיהָ, וּמִסְתַּלֶּקֶת מֵהֵן
וּפּוֹנָה אֶל עוֹלָמָהּ, שְׁכֵן זֹאת מְשַׁמְעוֹת הַהִסְתַּלְקוֹת אֶצֶל הוֹלְכֵי
הַדֶּרֶךְ וּמִבְקְשֵׁי הָאוֹר, יִצְיֵאת הַנֶּפֶשׁ אֶל יוֹצְרָהּ, כִּךְ שֶׁהִיא
מִסְתַּלֶּקֶת מִן הַחוּשִׁים. וְהַהִסְתַּלְקוֹת [בְּעֶרְבִית] מְשַׁאֲלֶת לְעִמּוּדָהּ
לְנִכּח הַמִּסְתַּתֵּר^{יז}, וְנוֹכַחוֹת הַחוּשִׁים הִיא הַסְתַּלְקוֹת מֵעוֹלָם
הַקִּדְשָׁה. וְעַל זֶה אָמַר הַמְשׁוֹרֵר:

אִם אֶתְרַחֵק, הוּא חֶלְקִי. וְאִם אֶתְקַרֵּב, יַעֲזֹבֵנִי.

כַּאֲשֶׁר אֶסְתַּלֵּק, הוּא מִתְחִיל. וְאִם אֶתְחִיל, יִסְלַקֵּנִי.

^{יז}. נראה שהכוונה ל"אל מסתתר" (עי' ישעיה מו, טו).

פֶּדֶק [ד - מִדְרָגוֹת הַחֲכָמִים וְהַחֲסִידִים]

דַּע שֶׁמִּדְרָגוֹת הַחֲכָמִים וְהַחֲסִידִים וּמִבְּקָשֵׁי הַחֲכָמָה וְהַחֲסִידוֹת
הֵן שְׁמוֹנָה מִדְרָגוֹת.

הָרֵאשׁוֹנָה חֶכֶם, כְּלוֹמֵר, דּוֹרֵשׁ, הַמִּתְמִיד בְּעִיּוֹן וּבַחֲקִירָה
וּמְשׁוּטֵט בַּחֲכָמָה, אֵף אֵין לוֹ בִּקְשַׁת אַחֲרִית וּבִקְשַׁת אֹרֶה ה' וְלֹא
הִלִּיכָה בְּדֶרֶךְ הַחֲסִידוֹת.

וְהַשְּׁנִיית חֲסִיד, וְהוּא הַמְרָבָה לְדַעַת, מְשׁוּטֵט בְּרוֹחַנִּיּוֹת וּמִתְמִיד
בִּבְקִשַׁת אֹרֶה ה'. אֵף אֵין לוֹ חֲקִירָה וְעִיּוֹן בַּחֲכָמָה.

וְהַשְּׁלִישִׁית חֶכֶם וְחֲסִיד הַמִּתְמִיד בִּבְקִשַׁת אַחֲרִית וְאֹרֶה ה',
מְשׁוּטֵט בַּחֲכָמָה וּמִתְמִיד בַּחֲקִירָה וּבְעִיּוֹן.

וְהָרְבִיעִית חֲסִיד חֶכֶם הַמְשׁוּטֵט בִּבְקִשַׁת אַחֲרִית וִידְעוֹת וּמִבְּקָשׁ
אֹרֶה ה', וְהוּא מְמָצֵעַ בַּחֲקִירָה וּבְעִיּוֹן אוֹ חֶלֶשׁ בְּהֵן.

וְהַחֲמִישִׁית חֶכֶם חֲסִיד הַמְשׁוּטֵט בַּחֲקִירָה וּבְעִיּוֹן וּמִתְמִיד בִּקְנִיַּת
הַחֲכָמָה, וְהוּא מְמָצֵעַ בִּבְקִשַׁת הָאַחֲרִית וְאֹרֶה ה' אוֹ חֶלֶשׁ בְּהֵן י".

וְהַשִּׁישִׁית תִּלְמִיד, הַמִּבְּקָשׁ אֶת הַחֲקִירָה וְהָעִיּוֹן [בְּלִבְדָּה].

ממוצע או חלש בבקשת האחרית. וצ"ל
שנתחלף הסדר, והסדר הנכון הוא שהמדרגה
השלישית הוא חכם חסיד שהוא ממוצע או
חלש בבקשת האחרית, והמדרגה הרביעית
חסיד חכם שהוא ממוצע או חלש בחכמה,
והמדרגה החמישית מי שהוא שלם בזה ובזה.

יח. יש שכתב שניכר שיש כאן ט"ס והתחלף
כאן סדר המדרגות, שכן ג' מדרגות יש כאן, ג'
ד' ה', השלישי הוא חכם וחסיד ומשמע שאינו
חסר לא בחכמה ולא בחסידות, ואח"כ הרביעי
חסיד חכם והוא ממוצע או חלש בחקירה
ועיון, ואח"כ החמישי חכם חסיד שהוא

ה. מכאן חסר דף בכה", ותורף עניינו הושלם מקבילות בספרים אחרים, והוסגר בתצאי לבנה.

והשביעית הדורש את ה' בלבד.

והשמינית הדורש את ה' עם העיון].

[ויעל הענינים הללו כולם אמרו רז"ל בתחלת מסכת חלין^ט,
תנו רבנן, "ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג, י), שלא
יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טמאה בלילה. מיכן אמר רבי
פינחס בן יאיר, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה
לידי נקיזות, נקיזות מביאה לידי פרישות^ז, פרישות מביאה לידי
טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי יראת
חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי
רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים, תחית
המתים מביאה לידי אליהו ז"ל.

הזהירות, הרי היא ראשית מדרגות היראה, והמדרגה האחרונה
של היראה היא יראת חטא. והחסידות רומזת על
ההתמסרות לעבודה וקיום מצוות התורה. ורוח הקדש רומזת
על ה"הכרה", שהרי ה"מכיר" הוא המפליג במחשבתו לעבר
הקדוש העליון, המתמיד לזריחת אור י"י יתעלה במצפוניו,
וכבר ידעת שכל ידי כך ה"מכיר" זוכה לחיי עולם והוא בטוח
מן המות. ועל זה רמזו במה שאמרו ורוח הקדש מביאה לידי
תחית המתים, וזה לפי שאין זוכים לתחית המתים אלא

הפרישות כמדרגה שלישית ואת הנקיות כמדרגה רביעית. נוסח דברי רפ"י לפי הסדר שמנה רבינו נמצא בתורת חובות הלכות שער חשבון הנפש פ"ג ובהאמונה הרמה מאמר ב עיקר ה פ"א [שלא הביאו כל המימרא דרפ"י אך חלק זה הובא בדבריהם].

יט. לפנינו אינו בחולין, וכפי הנראה יש ספרים שבסוגיית רבי פנחס בן יאיר (חולין ז, ב) הועתק מאמר זה מהירושלמי בשקלים (ג, א).
כ. בחיבורו מגלה האמיתות מונה רבינו את הנקיות לפני הפרישות, וכן הוא בנוסחאות התלמוד שלפנינו. אך בחיבורנו סידר את

השלמים, הנוחלין יש, והם הנכתבים לחיי עולם, כמו שבאר דניאל ע"ה (דניאל יב, ב) כ"א.

ומה שאמרו ותחית המתים מביאה לידי אליהו ז"ל, יש בזה רמז מפלא דק מאוד, וזה לפי שאליהו הוא בטוי לדבקות הנפש במקור מחצבתה, כמו שאמר יתעלה על ידי מלאכי (ג, כג-כד), "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" כ"ב.

ויש לי בזה פרוש נפלא וענינו בקצור, שהוא בטוי לשלמות הנפש בפעל והפגנתה בכוללותה לעבר י"י יתעלה, עד שתהיה אומרת תמיד הנה אליהנו (ע"פ ישעיה כה, ט), לפני יום הפרדה אשר הוא יום ה' הגדול והנורא. והודיענו שכאשר משגת מדרגה זו, הנפש מזדככת על ידי זה ודבקה במקורות מחצבתה השכליים, כמו שאמר והשיב לב אבות על בנים. ובבנים רמז לנפשות, ובאבות רמז למעלת אישים שהיא השכל הפועלי.

אליה וגו', ואינו בא לא לטמא הטהור, ולא לטהר הטמא, ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות, ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם, שנאמר "והשיב לב אבות על בנים", ע"כ. ופירוש לעשות שלום בעולם, הוא לדברי רבינו חיבור הנפש במקור מחצבתה.

כג. לשון ההפלה כאן הוא במשמעות היציאה למרחקים, והוא ביטוי למסע הנפש אל עבר הקודש.

כד. רבינו רומז לדברי הרמב"ם (יסודי התורה ב, ז) העוסק במעלת ה"אישים": ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת "אישים",

כ"א. לשון הכתוב שם, "ורבים מ'שני' אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם". רבינו מביא ממנו רק את תחיית המתים לצדיקים שהיא לחיי עולם, שכן התחייה לרשעים לחרפות ודראון עולם אינה בכלל תחיית המתים לאמיתה.

כ"ב. בדברי רבינו יבואר עומק דברי הרמב"ם (מלכים יב, ב) ע"פ המשנה (עדיות ח, ז) וז"ל, אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד, יראה מפשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את

וְזֶהוּ לְשׁוֹנָם בְּחֵלִין. אֲבָל בְּתַחֲלַת מַסְכַּת עֲבוּדָה זָרָה (כ, ב) הֵם
הַזְכִּירוּ, ת"ר וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבָר רָע עַד דְּבָרֵיהֶם יֵרָאֵת
חֲטָא, וְאָמְרוּ יֵרָאֵת חֲטָא מִבִּיָּאָה לְיָדֵי עֲנוּהָ עֲנוּהָ מִבִּיָּאָה לְיָדֵי
חֲסִידוֹת, אַחֲרַיִם כֶּן אָמְרוּ שֶׁהַחֲסִידוֹת גְּדוּלָּה מִכָּל שְׁנֵי אֲמָר (תהלים
פ"ט, כ) "אֲזִי דְבַרְתָּ בְּחִזּוֹן לַחֲסִידֶיךָ" וְכו'. אַחֲרַיִם כֶּן אָמְרוּ וּפְלִיגָא
ד'ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, דא"ר יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי עֲנוּהָ גְדוּלָּה מִכָּל שְׁנֵי
שְׁנֵי (ישעיה ס"א, א) "רוּחַ ה' אֱלֹהִים עָלַי יַעַן מָשַׁח ה' אֹתִי לְבִשֹׁר
עֲנוּיִם שְׁלַחְנִי לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לְקָרָא לְשָׁבוּיִם דְּרוּר
וְלֶאֱסוּרִים פֶּקַח קוֹחַ", לְבִשֹׁר חֲסִידִים לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לְבִשֹׁר
עֲנוּיִם, הָא לְמַדְתָּ שֶׁעֲנוּהָ גְדוּלָּה מִכָּל שְׁנֵי נִתְאַמְתָּ שֶׁהָעֲנוּהָ
גְדוּלָּה מִן הַכֹּל. וְכִבְרַיִם יִדְעַתָּ שֶׁהָעֲנוּהָ הִיא בְּטוֹי לְתַכְלִית
הַשְׁלָמוֹת הָאֲנוּשִׁית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּאֶדְוִן מֹשֶׁה (במדבר יב, ג),
וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם" וְכו', וְאִם כֶּן הָעֲנוּהָ הִיא
רְמֵז עַל ה"מְכִירִים"י.

רבינו מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט), שבו עסק
בענייני חיבורנו ואף הביא ממנו בפירוש
בקיצור, וכיון שהדברים חסרים בכתב היד של
חיבורנו השלמנו אותם בלשונו של רבינו שם.

והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים
להם במראה הנבואה, לפיכך נקראו אישים,
שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם.
כה. המוסגר כאן הושלם על פי ספרו של

פרק [ה] - במדרגה הראשונה שהיא הזירות

[שם] הזירות וזהיר כולל ב' ענינים, האחד הוא ההתאמצות. וההתאמצות היא נתינת המאמץ למטרה והתמדת ההתאמצות לזכרית. ויש אומרים שהיא ההשתדלות בהסרת המנוחה ועזיבת ימי השלחה.

ולפי הענין השני הבטוי בגזר מ"והמשפלים יזהרו בזהר הרקיע" (דניאל יב, ג), "כמראה זהר כעין החשמל[ה]" (יחזקאל ח, ב), שענינו הוא בקשת האור וההארה, ולפי זה ענין זירות הוא בקשת האור. ובעל המדרגה הזו נקרא זהיר, וענינו מבקש אור, כלומר המבקש את הארת נפשו וזריחת ההתגלויות המאירות והניצוצות האלהיות והברקים השכליים על רוחו, בצת התמדת מחשבתו במלכותי, והזכרת האל הזכרה נאמנת בענוהי, והתבוננות דקה בעולם הקדשה, ומעוט האכילה והדירת השנה. ואז יצוצו בלבו הטהור, לתוספת מעלה ולהעתקה ממצב למצב גבה מזה, וממדרגה למדרגה מרוממת יותר, ונכבדת ושלמה ונאה. וההשתדלות וההתאמצות ובקשת האור, מביאים את האדם בודאי לידי הארה והשראה, ונעשה משתוקק לקבלת הזריחות הקדושות האלו, ולגלוי האלהות וקרני זיו המלכות, והוא נע ומתכוון לקראתם. והתנועה מביאה לידי זריחה, והזריחה באה בהכרח מתוך התנועה. ולזה אמרו ז"ל (ע"ז כ, ב) זירות מביאה לידי זריחות, כלומר שמדרגה זו מחיבת את המדרגה השנית.

כו. הוא עולם המלאכים, וכו"ל פרק א.

כו. הזכרת האל היא מדרכי העבודה של החסידים, שעל ידי הזכרת שמות הקודש באופנים שונים היו מתעלים בדעתם לעולמות עליונים. עבודה זו מזכרת גם בפרקים הבאים.

פרק [ו] - במדרגה השנייה שהיא הזריות

גם שם זה כולל שני פרושים. לפי הפרוש האחד ענינו הוא מהירות התנועה ומהירות ההכנה והחריצות. ובעל מדרגה זאת נקרא זריז, כלומר השולט במצביו וברגעיו ובכוחו, ומתנהג בהם במהירות ובחריצות. כמו שאמרו החכמים ז"ל (מכות כג, א) אין מזרזין אלא למזרזין. וכן אמרו במסכת קדושין (כט, ב) אם היה בנו זריז וממלא¹ בתלמוד. וכבר תרגם בירושלמי (שמות יב, לג) "למהר לשלחם", למזרזא². והרי הזריז הוא המתנועע בכח החלטי בהליכת דרך החסידות, ומתכונן להתחנך בזה ולהתאמץ להגיע למדרגה עליונה יותר ממדרגתו ולהתעלות אליה.

ולענין הפרוש השני הרי הוא, שיהיה ענין זה השם חזוק וקשירה וצריכה וחיגרה. ונגזר מלשון ארמית, שכן תרגום "ויחבש את חמורו" (בראשית כב, ג) הוא וזריז ית חמריה. ובתלמוד זריז הוא שם החגורה האשקלונית שחובשים בה את החמור (פליס כג, ב). והאלמה והקשירה של כל דבר נקראים זריז,

על עמא למזרזא למשלחה יתהון מן ארעא. תרגום זה הובא גם בערוך ערך זריז הא' בביאור "אם היה בנו זריז וממולא בתלמוד" ו"אין מזרזין אלא למזרזין" שהביא רבינו: למהר לשלחם - תרגום למזרזא. במהדו"ק כתב רבינו "תרגם אנקלוס", כפה"ג בהמשכו אחר סתימת לשון הערוך, ובמהדו"ב תיקן שהוא בתרגום ירושלמי, שכן אונקלוס תרגם "לאוחאה". והחיד"א בדברים אחדים (דרוש יד) העיר על הערוך "הגם שבתרגומים שבידינו ליתיה", לפי שלא היה בידו כ"י ירושלמי הנזכר.

כח. גירסת רבינו, וממלא, היא כגירסת הרי"ף שם והערוך ערך זריז ועוד ראשונים, וכן הוא בכ"י וטיקן 110 (אשכנזי) ודפוס ואדי אלחגארה (ספרדי). בשאר כה"י ודפוסים: וממולח.

כט. כן הוא בתרגום ירושלמי שבגיזה, קיימברידג' Or.1080 B18.1 5v: ואתוקפון מצריא על עמה למזרזה למשלחה יתהון מן ארעה. וכן נראה בקטע הגניזה קיימברידג' T-S B13.4. וכעין זה בכ"י ניאופיטי (שהעתקתו מאוחרת יותר): ואתוקפו מצריי

ובלשון רבים זרזים, כמו שאמרו (ערוכין יח, ב) זרזי תאנים, האי זרזא דקאני (שבת ח, ב). והתאזרות למעשה היא היכלת להקדים לכל מארע היכול להתחדש, את הפעלה השלמה ביותר והרחוקה ביותר מההתרשלות. והזרז הוא מי שגומר בינו ובין אלהיו שיעשה כך ושלא יעשה כך. ואמרו על אחד החכמים שנשאל איך הפרת את אלהיך, והשיב, בחזוק הקשרים ובהפרת ההחלטות. ונסחה אחרת אומרת: בהפרת הקשרים ובהפרת ההחלטות¹. ואמר אחד החסידים, זה שלשים שנה שלא נדרתי נדר ביני ובין האל יתפאר ויתעלה, מחשש שמא יופר הנדר ואהיה מכזב בלשוני. ואמר אחד החכמים, שהאל תובע את המיחדים שבמאמינים על מה שנדרו בלבותם, ואת המון המאמינים על מה שנדרו בלשונם.

ולפי הפרוש השני הזה, יובן מה שאמרו חז"ל (עבודה זרה כ, ב) זריזות מביאה לידי פרישות, וזה על דרך מה שאמרו במסכת אבות (פ"ג מ"ג) נדרים סיג לפרישות. ולפי זה נדר ואסר וזריזות הם מהשמות הנרדפים הפוללים את ענין החזוק והקשירה והעקידה.

תיב לזירזא דקני למלוי לפרסומי מילתא, פירוש, משאוי של קנים או חבילה של קנים. לא. היינו שלא נדר ולא קיבל החלטות, וב' הנוסחאות הן כב' הדעות בנדרים (ט, א) בביאור הכתוב "טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם". לרבי מאיר, טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר, וכנוסחה השנית. ולרבי יהודה, טוב מזה ומזה נודר ומשלם, כנוסחה הראשונה.

ל. מקור דברי רבינו בערך ערך זרז הב': "אלו טמאים משום מרכב הזרז האשקלוני", פירוש, דבר שבו חובשין החמור, דכתיב "ויחבוש את חמורו" ומתרגמין "זרזו ית חמריה", ובלע"ז סילא, והיא ארוכה של עץ ואינה מצוייה אלא באשקלון. "והעלה זרזי תאנים על בשרו", "אמר רב יהודה האי זירזא דקני רמא וזקפה אפילו כל היום כולו פטור", "אמר רב כהנא הוה קאימנא קמיה דר' יהודה ואמר לי סק

1. במקור: חזם, שיש לו ב' משמעויות, לשון חגירת חגורה ולשון עשיית מעשה באופן מוחלט, וכוונת רבינו לב' הפירושים. ועד"ז במכילתא על הכתוב (שמות יב, יא) "מתניכם חגורים", כיצאי דרכים, ר' יוסי הגלילי אומר בא הכתוב להורות דרך ארץ ליצאי דרכים שיהיו מזורזים.

וְאֵין סֶפֶק שֶׁמִּדְרָגָה זוֹ מְבִיָּאָה לִידֵי הַמִּדְרָגָה הַבָּאָה אַחֲרֶיהָ,
 כְּלוּמַר הַפְּרִישׁוֹת. שָׁכַן מִי שֶׁמַּחֲיֵב אֶת עַצְמוֹ בַּעֲשִׂית
 הַחֻבּוֹת וְהַנְּדָבוֹת בְּנִדְרִים וְהַחֲלָטוֹת, מִתְחַיֵּב לוֹ שִׁתְעֲלֶה וַיִּטַּפֵּס
 אֶל שְׁאָר הַמִּדְרָגוֹת בְּסֵלֶם הַחֲסִידוֹת:

פָּרָק [ז] – הַמַּדְרָגָה הַשְּׁלִישִׁית וְהִיא הַפְּרִישוּת

עֲנִינָה הוא הַבְּדִידוּת וְהַתְּבוּדוּת וְהַפְּרִיָּשָׁה וְהַפְּרִישוּת. וְהוּא נִגְזָר מִ"לִּפְרֹשׁ לָהֶם עַל פִּי ה'" (ויקרא כד, יב), שְׁפָרוּשׁ לְהַפְרִישׁ בּוֹ אֶת הַמִּשְׁפָּט מִצּוּרֵי הָאֱלֹהִים. וְכֵן נִגְזָר מִ"בְּתוֹךְ צֶאֱנָה נִפְרָשׁוֹת" (יחזקאל לד, יב) – נִבְדָּלוֹת. וּמִ"וּכְצַפְעוֹנֵי יִפְרִישׁ" (משלי כג, לב), כְּלוּמָר יִפְרִיד אֶת דְּבוּקוֹ בְּאַרְסוֹ, וְיִבְדִּיל אֶת הָאֲבָרִים הַשְּׂכִינִים. וּבִשְׁמוֹשׁ הַחֲכָמִים ז"ל (ר"ה יט, א; תַּעֲנִית כח, א; וְכָחִים ד, א), מָה הַפְּרֹשׁ בֵּין זֶה לָזֶה.

וּבַעֲלֵי הַמַּדְרָגָה הַזֹּאת נִקְרָא פְּרוּשִׁי, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (שַׁבָּת יג, א) לֹא יֵאָכֵל זֶב וּפְרוּשׁ נִגְזָר, וְאֹמְרִים (ירושלמי סוּטָה פ"ה ה"ה) פְּרוּשׁ אֵהָבָה פְּרוּשׁ יִרְאֶה.

וּבְאִשֶּׁר יִדְעֶתָ זֹאת, דַּע שֶׁהִסְכָּמוֹ דְּבָרֵי הַהוֹלָכִים בְּדֶרֶךְ ה' בְּכֵן שְׁמִדְּגוֹת הַהוֹלָכִים אֶל הָאֵל יִתְעַלֶּה יִכְלָלוּ בְּהִכָּרֹת הַפְּרָדָה וְחִבּוּר. הַהִפְרָדָה הִיא מִכָּל מָה שְׁזוּלָתָהּ הָאֵל יִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה, וְהִיא מַדְרַגַּת הַפְּרִישוּת. וְהַחִבּוּר הֵרִי הוּא בְּהִתְחַבְּרוּת בְּאֵל יִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה, וְהִיא מַדְרַגַּת הַחֲסִידוּת. וְכָל זֶמֶן שֶׁהִנָּפֵשׁ עֲסוּקָה בְּהַשְׁגַּת תַּאֲרִי הַכְּבוֹד וְתַאֲוִרֵי הַשְּׁלֵמוֹת וְהַמַּעֲלוֹת הַנָּאוֹת,

שאר האופנים לחתוך הדין על ידו, יפול על זה היטב לשון פרישה, דהיינו פרישת צד אחד מכל שאר צדדי הקיום והשלילה החיוב והפטור. עכ"ד. וכע"ז כתב בקצרה הצמח צדק באור התורה פרשת תרומה (שמות ח"ה עמ' א'שצז), ש"לפרש להם ע"פ ה" שהיא לשון ביאור, הוא גם כן לשון הפרשה.

ג. נקט רבינו לשון שימוש, להורות על תדירות שימוש חז"ל בלשון זו.

ד. כן הניקוד בכה"ל.

ב. היינו להפריד את המשפט הפרטי בעניינו, מתוך הציווי הכללי שציווה בו ה'. ונקיין זה כתב ביריעות שלמה (לר"ש פפנהיים, ח"ג יריעה ח דף ח, ב), שנקרא חתוך הדין הפרשה, כמו "לפרש להם על פי ה'", כי קודם פסיקת הדין יתרגשו במחשבת הדין כמה פנים לזכות וכמה פנים לחובה, וכל הדבר עדיין בספק אצלו לאן הדבר נוטה, אך אחר ששקל כל אופני הסותר והחיוב בפלס שכלו ודמיונו היטב והוציא אופן אחד מכל

לא תגיע למדרגת החבור, והרי היא כנפרדת באיזה אופן. כי העיון נקשר בנפש ובתארים הללו ובדרכי קנייתן, וזה מונע מן הדבקות השלמה. וזו היא הפחותה שבמדרגות החבור ושלכו, שכן המעלות הקודמות לפרישות הן שליכות ומדרגות ושלמות אליה, ומה שלמעלה מן הפרישות עד החסידות הם מדרגות אליה [- אל החסידות] יי.

ולענין שלמות החסידות והשלמת מעלותיה, הרי אינה אלא בעמידה בשערי היחיד הנצחי, מבלי פנות לדבר זולתו, ובזה תשג לך השלמות הגמורה במדרגה הזו.

והפרוש הוא האיש המתנזר ממנעמי העולם הזה ותענוגיו, ומתבדל בכלל, וסר מכל מה שזולת האל יתפאר ויתעלה.

והפרישות היא שם ההתבודדות וההתבדלות כמו שאמרו בסוף שוטה (מט, א), משמת ר' פלוני מתה טהרה ופרישות יי, וכמו שאמרו (תגינה פ"ב מ"ז) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים יי.

ואמר אחד החסידים: הנה את הבריות לצדקה, וקח את הבורא

מדרס לפרושין", פירוש הם החברין האוכלין חוליהן בטהרה, כשנוגעים בבגדי עם הארץ כאלו נטמאו מדרס, וצריכים טבילה לאכול חוליהן בטהרה. "קובלים אנן עליכם פרושין" (ידים ד, ו), פירוש פרוש הוא שפירש עצמו מכל טומאה ומן מאכל טמא ומעם הארץ שאינו מדקדק במאכל, ע"כ. ובספר המדריך המספיק לרבי תנחום הירושלמי (ערך פרש), פרושין, הם האנשים המתרחקים מן הטומאות ופורשים מענייני העולם הזה ופורשים מלהתערב באנשים מחשש טומאה.

לה. היינו שהפרישות מבקשת ענייני העולם הזה היא פחותה ממדרגות החיבור, והעיסוק בה מוקדם לעיסוק במדרגות החיבור שהן מדרגות החסידות, ועודנו בכלל המדרגות המובילות אל הפרישות בלבד.

לו. לשון המשנה שם: משמת ר"ג הזקן - בטל כבוד התורה, ומתה טהרה ופרישות.

לז. דברי רבינו מיוסדים על דברי הערוך (ערך פרוש) ומתבארים על פי דבריו במקורם: "מתה טהרה ופרישות", "בגדי עם הארץ

לרעה. ואחר אָמר: המסתפק עשיר, למתבודד שלום, ועוזב
התאוות נעשה בן חורין, כמו שאמר החכם י"ח (קהלת י, יז) "אשריך
אָרץ שְׁמֶלְכָךְ בֶּן חוֹרִין וְשִׁרְיָךְ בַּעַת יֹאכְלוֹ" וגו'. ואמר אחד
החכמים: החכמה עשרה חלקים, תשעה בשתיקה והעשירי
בהתבדלות מן הבריות.

ובפרישות יש תועלות רבות.

התועלת הראשונה מהם היא ההתפנות לעבודת ה'
וההתרוצעות במתק סוד האל חלף מתק סוד הבריות,
ובהתעסקות בהתגלות לבו בדרך סודות האל יתעלה בעולמו.

והתועלת השנייה היא ההצלה מן החטאים הנקרים לאדם על
דרך הרוב על ידי ההתערבות [בחברת הבריות], ונצול מהן על
ידי הפרישות. והם ארבעה דברים: לשון הרע, העמדת פנים,
הקמצת עשית הטוב ועברה על הרע, ונטית הטבע אל המדות
הרעות והמעשים המגנים המתחייבים מההתאמצות בעניני
העולם הזה ותענוגיו.

והתועלת השלישית היא ההצלה מן ההלשנות והמריבות. ואף
מעט יקרה שיהיו האנשים נקיים מההלשנות ומהקנוניות,
והפרוש מהם הרי הוא בטוח מזה.

והתועלת הרביעית היא ההצלה מרע בני האדם, שכן הם
חפצים ברכילות ולשון הרע, ובשקר ובחשדנות. ופעמים שהם
רואים דבור או מעשה של האנשים הפונים לדרך האל יתעלה,
שאינם משיגים אותו בשכלם, והם מצטיידים בו לשעת הכפור

שֶׁתּוֹדָמֵן לָהֶם לְגַמַּל לוֹ רַע. וְהַפְּרוֹשׁ פֶּטוּר מִלְּהִזְהֵר מִכָּל זֶה.

וְהַתּוֹעֵלֶת הַחֲמִישִׁית הִיא נִתּוּק חֲמֻדוֹת בְּנֵי הָאָדָם מֵהָאִשׁ הַפְּרוֹשׁ, וְנִתּוּק חֲמֻדוֹתוֹ מֵהֶם. שֶׁכֵּן רְצוֹי הַבְּרִיּוֹת הִיא תְּכֵלֶת שְׂאֵי אֲפָשָׁר לְהַשִּׁיגָה, וְיוֹתֵר רְאוּי לְבַעַל שָׂכָל לַעֲסֹק בְּמַצְבֵּי נַפְשׁוֹ.

וְהַתּוֹעֵלֶת הַשִּׁשִּׁית הִיא הַהֲצָלָה מִלְּהִסְתַּכֵּל בְּשִׁנוּאִים וּבִטְפָּשִׁים, וּמִלְּהִתְיַסֵּר בְּטִבְעָם וּמִדּוֹתֵיהֶם. שֶׁכֵּן רְאִיתָ הַשְּׁנוּאָה הִיא כְּמִקְצַת עֲרוֹן.

וְרְאוּי לַפְּרוֹשׁ בְּהִתְבּוֹדְדוֹתוֹ לְשִׁים אֶת מַגְמָתוֹ הָרָאוּשׁוֹנָה לְמִנוּעַ אֶת רֵצַת נַפְשׁוֹ מִבְּנֵי הָאָדָם. וְאַחֵר כִּךְ תִּהְיֶה מַגְמָתוֹ הַשְּׁנִית, לְבִקֵּשׁ עַל יְדֵי פְּרִישׁוֹתוֹ אֶת הַצֵּלָתוֹ מִרֵּצַת הָרָשָׁעִים שָׁבָהֶם. אַחֵר כִּךְ תִּהְיֶה מַגְמָתוֹ הַשְּׁלִישִׁית, לְהִנָּצֵל מִעֲנֹשׁ עַל הַזְנַחַת קִיּוּם מִצְוֹת נְבִיאֵי ה'. אַחֵר כִּךְ תִּהְיֶה מַגְמָתוֹ הָרְבִיעִית, לְהַחֲלִצוֹת לָהּ, בְּכּוֹנֶנָה לַעֲבֹדָתוֹ יִתְעַלָּה. אַחֵר כִּךְ יִתְמִיד עַל יְדֵי הַתְּבּוֹדְדוֹתוֹ וּפְרִישָׁתוֹ בִּידִיעָה וּבְמַעֲשֵׂה וְזִכְרוֹן וּמַחֲשָׁבָה, כְּדִי לְלַקֵּט אֶת פְּרוֹת הַפְּרִישׁוֹת.

שֶׁכֵּן הַהֲלִיכָה בְּדֶרֶךְ ה' הִיא אוֹ עַל יְדֵי הַתְּמַדָּה בַּתְּחִנָּה וְהַזְכָּרָה בְּהַשְׁתַּתְּפוֹת הֵלֵב, אוֹ בְּמַחֲשָׁבָה בְּכּוֹד הָאֵל וּשְׁמוֹתָיו וְתַאֲרָיו וּשְׁלֻמוֹתוֹ וּגְבוּרוֹתָיו וּגְדֻלָּתוֹ וְיִפְיוּט וְקִנְיָנוֹ וּמִלְכוּתוֹ וְחִסְדּוֹ, אוֹ בְּמַחֲשָׁבָה בְּדִקְדּוּק הַמַּעֲשִׂים וְקִלְקוּלֵי הֵלֵב, וּבִקְשַׁת הַדֶּרֶךְ לְהִנָּצֵל מֵהֶם.

לט. ע"ד הנוי והנצח לחי עולמים.

ז. במקור: ורד, שמשמעותו בלשון החסידים – תפילת רשות הכוללת ביטויי שבח לה'.

וַיֵּשׁ לְאַמֶּת, שְׁמִי שְׁלֹא הִשִּׁיג בְּלִבּוֹ אֶת זְכִירַת הָאֵל וַיִּדְעֵתוּ עַד
שֶׁיִּצְצִצוּ לוֹ הַתְּגִלּוּיּוֹת הַמְּלָכוֹת וְנִיצוּצוֹת הַגְּבוּרוֹת וְזִהְרֵי
הָאֱלֹהוֹת, לֹא יוּכַל לְסַבֵּל אֶת שְׁמַמַּת הַבְּדִידוֹת אַחֲרֵי הַמָּוֶת. וּמִי
שֶׁהִתְחַבֵּר בִּידֵיד הָעֲלִיּוֹן לִפְנֵי הַמָּוֶת, לֹא יִסִּיר הַמָּוֶת אֶת חֲבֵרָתוֹ,
אֲלָא יִשְׁאָר חַי בִּידְעֵתוֹ וְחֲבֵרָתוֹ, שְׁמַח בְּחֶסֶד הָאֵל וְרַחֲמָיו עַל
נַפְשׁוֹ. וְעַל הָעֲנִיָּן הַזֶּה רָמְזוּ הַחֲכָמִים ז"ל בְּמָה שֶׁאָמְרוּ (בְּרָכוֹת
יח, א) צְדִיקִים אֵפְלוּ בְּמִיתָתָם נִקְרָאִים חַיִּים.

הַתְּבוּנָה, אִתָּהּ, בְּסוּד הַדָּק הַזֶּה, לְמַעַן תִּטְיֵב לְשׁוֹט בֵּין הַסּוּדוֹת
הָעֵמֶק.

הַפְּרִיעָה לָהֶם בִּידִידוֹתָם מִבְּנֵי הָאָדָם, כִּי
שֶׁהַמְּלָאכִים הֵם חֲבֵרָתָם, וְגַם מִהֲמוּוֹת אֵינֶם
פּוֹחֲדִים אֶלָּא מִתְּאוּוִים אֵלָיו כְּדִי שִׁישִׁיגוּ אַחֲרָיו
מִדְּרוֹת שְׂאִי אֲפֶשֶׁר לְהִשִּׁיג בְּעוֹדָם בַּחַיִּים.

מ. עיי' ג"כ בספר הכוזרי (מאמר ג אות א) על
מִדְּרַגַּת הַשְּׁלֵמִים, כַּחֲנוּךְ וְאֵלֵיהּ הַנְּבִיא,
שֶׁמִּתּוֹךְ דְּבֻקָּתָם הַתְּבוּדָה מִחֲבֵרַת בְּנֵי אָדָם
וְהַתִּיחָדוּ לְחֲבֵרַת הַמְּלָאכִים, וְעַל יְדֵי כֹךְ לֹא

פרק [ח] - בחלקי הפרישות

דע שהחכמים ז"ל חלקו את הפרושים לשבעה דמויות, וסדרום בשבע מדרגות, ואמרו (סוטה כב, ב; ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה וסוטה פ"ה ה"ז; אדר"נ נו"ב פמ"ה): שבעה פרושים הם פרוש שבמי, פרוש נקפי, פרוש קינאז, פרוש מדוכיא, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש יראה כאיוב, פרוש אהבה כאברהם. ובהפניה, שהם התבוננו בפרושים ומצאו בהם שלשה מינים. הראשון הוא האוהב את התהלה ואת העמדת הפנים, ואת השגת חפצי העולם הזה על ידי התחבולה והתבודדות. והשני הוא פרישות היראה והתבודדות הזוהרות. והשלישי הוא פרישות אהבה והתבודדות תשוקה. וחלקו את הראשון לחמש אופנים, ואני אמר את באורם בדבור כולל, אף אקדים לו שלש הקדמות.

וההקדמה הראשונה היא, שהשמירה האלהית וההתגלויות הקדושות התמידיות, נמשכות למי שמבקש אותן, ושכל מי ששם מגמתו אליהן בלב חפץ ונפש טהורה, מגיע אליהן והן משגות לו. כמו שאמר, יתעלה מלומר, על ידי זכריה (ג, ז) ליהושע הכהן הגדול, "כה אמר ה' אם בדרכי תלך ואם את משמרת תשמר וגו' ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה". ואמר האדון דוד ע"ה, המוכיח והנכבד בבצלי ההתעוררות, "קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת" (תהלים קמה, יח).

וההקדמה השנייה היא, שאין כלל מופת מחלט להנחה

שנפשות בני האדם שוות במין, אלא קרוב לנדאי שהן שונות. וכיון שכן הרי פעמים שישנן כמה נפשות המכשורות הכשרה שלמה להגיע למדרגה זאת, ויש נפשות שאינן מכשורות למדרגה זו כלל. ובין שתי קצוות השלמות וההעדר, יש מדרגות אמצעיות הנבדלות זו מזו בפת ובחלשה.

וההקדמה השלישית היא, שמבקשי הפרישות וההתבודדות נחלקים לארבעה חלקים.

הראשון הוא העוסק בחכמת האלהות ומשתדל בהשגת סודות התורה בהגיון העמק והעיון הדק. ועל ידי זה באה לו המשיכה אחרי הכבוד האלהי והעולם הרוחני והמלכות המאירה^{מא}. ואהבת ההשתלמות בכך נושאת אותו אל הפרישות ודחית העולם המוחשי, ואל הנטיה כלפי העולם הקדוש.

והמין השני הוא הנוטה ביסוד תכונתו ובעצם טבעו אל הכבוד הקדוש, בלי למוד חכמה ועסק בחקירה ועיון.

והמין השלישי הוא המתאר בשני התארים האלה גם יחד, כלומר זה שביסוד טבעו הוא מושך ידו מתענוגי ההכל, ודוחה את עולם השקר, ובנוסף לכך הוא גם משתלם בהרגל החכמות האלהיות ובעיון האמתי.

והמין הרביעי הוא הנוטל משני התארים הללו, אלא שפיון ששמע רבות על שלמות הפרישות, ושתכלית האדם היא שיהיה דוחה את עולם השקר ונמשך אל עולם השמחה והתורה, התעורר חפצו להשיג את התכלית הזאת, ואין עמו

מא. לפי נוסח המגיה בכה"י: המדע המאיר והמלכות הרוחנית.

שום דבר המביא לכך, לא טבעי ולא עיוני. ולכן בהכרח הוא הולך בדרך זו בחיצוניות ולא בפנימיות, ויראה כמתבודד ההולך בדרך הפרושים, ואין הדבר כן.

ובאשר ידעת זאת, דע שהם הניחו את המדרגה הראשונה והשלישית, מדרגת הפרושים מאהבה פאברהם. ואת המדרגה השנית – מדרגת הפרושים מיראה פאיוב. שכן איוב לא היה חכם, אלא היה מבקש את הפרישות ביסוד טבעו, מחמת הלך נפשו ונטיתה אל עולם הקדשה כדי לאור באורו. ואת המדרגה הרביעית חלקו לחמישה מינים, כי המעמיד פנים, הנוכל, הרמאי, פעמים שיראה זה בדבור, פעמים במעשה ופעמים בתחבולות.

פרק [ט] - בבאור שבעת המינים הללו

פרוש שכמי מתפרש בשני אופנים. האחד לפי ההנחה ששכמי מתיחס לשכם, כלומר, העיר שכם והיוצא ממנה^ט. כלומר, שהוא עושה את מעשיו שלא לתכלית נפשית ולא לענין רוחני ולא לצווי אלהי, אלא בדרך הרגל וחקוי והעמדת פנים, כפי שאנשי שכם נמולו לא לתכלית אלהית ולא לכונה נפשית אלא לענין כוזב וארצי^{מב}.

והפרוש השני, לפי ההנחה ששכמי נגזר משכם, כלומר ממה שאמר (בראשית ט, כג) "על שכם שניהם", "לעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט)^{מג}. והענין שהוא האיש המכונן אל הגשמיות שבמצוות, הזקוקות למעשה ועבודה חיצונית, ומקימן. כגון נשיאת עצי הספה על שכמו ונטילת מיני הלולב בידו, וכונתו שיחשבו שהוא פרוש, משתדל בעשיית המצוות ומקים את התורה.

והשני הוא פרוש נקפי, יש אומרים שעניינו הוא המשנה להקיה בדרך, כלומר המתרחק מן הבריות בדרך כדי שלא יגעו בו בדרך. ונגזר מ"פי הקיפו ימי המשתה" (איוב א, ה). או כדי שלא יטמא מהם, או כדי שיחשבוהו שהוא ממהר

שכמי העושה מעשה שכם שמלו שלא לשם מצוה.

מג. כפירוש הירושלמי (ברכות פ"ט ה"ה): פרוש שיכמי טעין מצוותא על כיתפא.

מב. כפירוש המפרש (סוטה כב, ב ד"ה מעשה שכם): שמלו שלא לשם שמים אף זה מעשיו להנאתו שיכבדוהו בני אדם, ולא לשם שמים. ומקורו בערוך (ערך פרוש): פירוש

כדי שלא יחמיץ עשית מצוה, ולכן הוא רודף לעשותה^{מ"י}.

והשלישי הוא פרוש קזאי ויש גורסים קזאזמ^י. וגם הוא מתפרש בשני פרושים. האחד הוא לפי ההנחה שקזאי נגזר מ"המקזי דם" שבשמושם של חז"ל, כמו שאמרו בבכורות (פ"ה מ"ב) בכור שאחזו דם אפלו מת אין מקיזין לו דם. וענינו שאיש זה מכריח את עצמו ללכת בצד הכתלים^{מ"י} כדי שלא ידחק באנשים ויזיקם, או שלא יטמא מהם, ונחשב כמתגאה ומתנזר, ומפה רגליו זו בזו או באבנים ויוצא מהן דם^{מ"י}. והפרוש השני הוא מי שאומר לבריות כי אחר שהתקלית היא שלא יהיו לאדם אשם וחטא, ושם יעשה האדם חובה וכנגדה יעשה מצוה יהיו המצוות כנגד העברות ויהיה נקי מעון^{מ"י}. וזהו דבור בעלמא שאינו עומד בפני החקירה והעיון הדק, ואין פונת מי שאומרם אלא למשוך את לב הבריות אליו על ידי התרים והבלים.

והרביעי הוא פרוש מדוכאי, וענינו הנוטה בהליכתו ונראה כמדכה בצעדיו^{מ"ט}, והוא נגזר מ"או דכו במדוכה"

מז. והוא פרוש קזאי לפירוש הבבלי, וכדלעיל הערה מד.

מח. כפירוש הירושלמי (ברכות פ"ט ה"ה): פרוש קזאי, עביד חדא חובה וחדא מצוה ומקזז חדא בחדא.

מט. כדברי רבה בר שילא (סוטה כב, ב), דמשפיע כי מדוכאי. רבינו נקט לשון "מתואזן" - שעושה עצמו כמו "חזן" שהוא המשקל והמאזניים, ושמה נקט אותם בשל דמיונם בצורתם למדוכה, שהיא כלי עגול ורחב בתחתיתו.

מד. פירוש רבינו הוא על פי פירוש הירושלמי, נקפי - אקיף ואנא עביד מצוה. אך הבבלי פירשו מלשון נקיפת הרגליים להוצאת דם.

מה. הגירסה השניה היא לפי פירוש הירושלמי שהוא לשון קיזוז. בכה"י של מאמר דרך החסידות לפנינו: קיזאז, אך לעיל ריש פ"ח בכה"י איתא: קיזאז, וצ"ע.

מו. כדברי רנב"י בבבלי, פרוש קזאי זה המקיז דם לכתלים.

י. תורגם ע"פ קטע הגניזה, בכמה שינויים מנוסח כה"י.

(במדבר יא, ח). ומקפל את בגדיו וסר מן הבריות. ואולם הם חושבים שהוא נזהר מן הטמאה או שהוא ענו נמוך וכנוע, ותוכו הפוך מברו.

אמנם לדעת הגורס מנפיתא, הרי ענינו הוא מי שאמר תמיד, אין חסר לי דבר ממעשי המצוות והמעלות¹. וכונתו באמירה זו היא שיחשבו שהוא בעל מעלות והוא עושה את המצוות.

והחמישי הוא פרוש מה חובתי ואעשנה, וענינו שאומר מי יתן ויודיעני חטא שחטאתי כדי שאסירנו², כלומר: אין איש היכול לפרש לי חטא, וכונתו היא שיחשבו שאין לו אשם ולא חטא ואין הוא עושה רע, אלא עושה את הטוב ואת המעלות.

והששי הוא פרוש יראה כאיוב, וענינו המתבודד מפחד וחסש, כמו שיתבאר במדרגה השמינית. ונאמר בברכות ירושלמי בגמרא פרק ה' (פ"ט ה"ה), כתוב (דברים ו, יג) "את יי אלהיך תירא" וכתוב (שם, ה) "ואהבת את ה'", עשה מיראה עשה מאהבה. עשה מיראה שאם באת לבצעט, דע שאתה ירא ואין ירא בועט. עשה מאהבה שאם באת לשנא דע שאתה אוהב, ואין האוהב שונא.

והשביעי הוא פרוש אהבה כאברהם, דכתיב (ישעיה מא, ח) זרע

נא. היא גירסת הירושלמי שעמדה לפני רבינו (וכעין זה לפנינו: מנכיה), וכפירושה שם: מן דאית לי אנא מנכי עבד מצוה.
נב. כמו שביארה הגמרא (סוטה כב, ב), פרוש מה חובתי ואעשנה - הא מעליותא היא, אלא, דאמר מה חובתי תו ואעשנה.

ג. קיפול הבגדים הוא לפירוש הערוך ערך פרוש, שמשפע את טליתו, וז"ל: דמשפע כמדוכה, מי שמתעטף בטלית משופע הוא כעין מכתש שהפוך הפה למטה, שראשו מלמעלה קצר ורחב מלמטה, כך זה שעושה לפניו, שהולך וטליתו משופע סביבו, קצר מלמעלה ורחב מלמטה.

אֲבֵרָהֶם אֲהִי. אֵין לָךְ חֲבִיב מִכָּלֵם אֶלֹא פָרוּשׁ אֲהִי
כְּאַבְרָהָם. וְהָאֲהִי הִיא הַשְׁמָחָה בְּצִיּוֹר נוֹכְחוֹת הָאֱהוּב. וְאָמַר
אֶחָד הַנִּכְבָּדִים^נ: הָאֲהִי, אֵין הַדְּבוּר יָכוֹל לְבַטֵּא אוֹתָהּ.
וְאוֹמְרִים: הָאֲהִי הִיא אֵשׁ אֱלֹהִים הַבּוֹעֶרֶת אֲשֶׁר עוֹלָה עַל
הַלְבָבוֹת. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַשֵּׁלֶם שְׂבַחֲכֶמֶם וְהַמְעֵלָה שְׂבַחֲדְבָרִים (שִׁיר
הַשִּׁירִים ז, ז) "מָה יָפִית וּמָה נְעֻמָּת אֲהִי בַת־עֲנוּגִים", וְאָמַר (שֵׁם
ח, ו-ז) "שִׁימְנֵי כַחוֹתֶם עַל לִבְךָ כַחוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ, כִּי עֲזָה כַמּוֹת
אֲהִי קָשָׁה כְּשֶׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רְשָׁפֶיהָ אֵשׁ שְׁלֵהֲבַתֶּיהָ, מִיָּם
רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֲהִי וְנִהְרֹת לֹא יִשְׁטָפוּהָ"^{יב}.

וְכִיּוֹן שֶׁהָאֲהִי הִיא בְּבַחֲיָנָה מְסִימָת תְּכֵלִית הַקְצִים וְקֶץ
הַתְּכֵלִיּוֹת לְפִי מָה שֶׁכָּבֵר רְמִזְנוּ, עוֹד נָשׁוּב לְדַבֵּר בָּהּ,
וְעֲשִׂינוּ אוֹתָהּ חֲתִימַת הַסֵּפֶר^{יג}.

^{גג}. פֶּרֶקִים כב-כח.

^{יא}. נוֹסֵף עַל פִּי קֹטֵעַ הַגְּנִיזָה.

^{יב}. מַגִּיה כה"י הוֹסִיף בֵּין הַפְּסוּקִים תִּיבוֹת "וְאָמַר", אֵךְ נִרְאָה שֶׁכָּאֵן הַצֶּדֶק כְּגוֹף כה"י, שֶׁלֹא
גִּרְסָם, שֶׁהֵרִי פְּסוּקִים רְצוּפִים הֵם.

פרק [י] - על המדרגה הרביעית והיא הנקיות

דע ש[הנקיות] היא שם פעל, מלשון (תהלים כד, ה) "נְקִי כַפַּיִם וּבֶר לֵבָב" וגו' ומן "[מ]נסתרות נקני" (תהלים יט, יג), כמו "לא יוכלו^י נקיון" (הושע ח, ה), "נקיון שנים"^י (צמוס ד, ו). וְעַנְיָנו הַזֶּה וְהַנְקִיּוֹת וְהַזְכוּךְ. וְאַמְתַּת עֲנִין זֶה הִיא, שְׁכָל דָּבָר שִׁיזִיר שִׁיבֹא בּוֹ דָּבָר אַחֵר וְיִתְעַרֵּב בְּזוּלָתוֹ, הִרִי כַּאֲשֶׁר יִנְקֶה מִמָּה שֶׁבָּא בּוֹ וְיִטְהַר מִמֶּנּוּ יִקְרָא נְקִי וְנִקְיוֹן.

וְאָמַר אֶחָד הַחֲסִידִים, יֵשׁ קִנְיָה עוֹלָמוֹ בְּזָכוּךְ שְׁעָה אַחַת, אֲלֹא שֶׁהַזְכוּךְ יָקָר הַמְּצִיאוֹת. וְאוֹמְרִים: הִידִיעָה - גִּרְעִין, וְהַמַּעֲשֶׂה - זְרִיעָה, וְהַשְׁקִיטוֹ הִיא הַזְכוּךְ. וְהִיא אֶחָד הַחֲכָמִים אוֹמֵר: אֵל תִּתְּפָתוֹ לְזָכוּךְ אֶת הַעֲבָדוֹת, כִּי יִגְיעָתָה מִשְׁפִּיחָה אֶת הָאֱלֹהוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהִיא מְזוּגָה בְּטַבֵּעַ וְרוּוִיָּה בַּמַּעֲשֶׂה.

וּמִדְרָגַת הַנְקִיּוֹת מְבִיאָה לִידֵי זָכוּךְ הָעִיּוֹן מִן הַסְּפָקוֹת, וְטָהוֹר הָאֲמָתוֹת מִן הַשְּׁגִיאוֹת, וְנִקְיוֹן הַמַּעֲשִׂים מִן הַפְּעוּרוֹת, עַד שֶׁתִּהְיֶה כּוֹנֵנָתוֹ בְּהֵן מַחְלֻטָּה לְהִתְקַרְבוֹת אֶל הָאֵל. וְלֹא יֵצֹם וְכוֹנֵנָתוֹ לְהִקָּל מֵעַל עֲצָמוֹ אֶת הַהוֹצָאוֹת עַל הַמֵּאֲכָל וְהַמִּשְׁקָה, אוֹ כְּדִי לְהוֹעִיל לְבְרִיאוֹתוֹ. וְלֹא יִתֵּן צְדָקָה לְעֲנִיִּים וְתִהְיֶה כּוֹנֵנָתוֹ לְהַעֲמִיד פָּנִים, אוֹ לְהַתְּכִיד בְּעֵינֵי הַמְּבַקְשִׁים. מַעֲשִׂים אֵלֵּי הֵם חֶסֶד לְגַבֵּי חֲכָמָתוֹ וְרָצוֹנוֹ.

לְעַנְיָן חֲכָמָתוֹ, יִפְשִׁיט אוֹתָהּ מִן הַדְּמִיוֹנוֹת וְהַמוֹחָשׁוֹת וְהַכּוֹזְבִּים וּמִכָּל מָה שֶׁהָאָדָם דּוֹמֶה בּוֹ בְּהַשְּׁגוּתוֹ אֶל הַבְּהֻמָּה, אֲלֹא תִהְיֶה דַעְתּוֹ מִקְּפַת אֶת הָעֲנִיָּנִים הַנִּצְחָיִים הָאֱלֹהִיִּים הַנִּבְדָּלִים

יג. בהעתקת כה"י: יוכלו, ותוקן לפי המקרא.

יד. כ"ה בהגהת המגיה בכה"י. בגוכה"י: נקיון כפים.

מהשגת החושים. ויקנה מן החכמה את המדעים הנעלים האלהיים, המיסדים על הידיעות הנצחיות הנותרות לעולם, שיש לו בהם קנין גם אם ישללו ממנו כלי החושים והדמיון.

וְלַעֲנֵיךְ נִקְיוֹן הָרָצוֹן, רְאוּי שְׁיִנְקָה אֶת עֲצָמוֹ מִלְּסוֹב סָבִיב הַתַּעֲנוּגִים הַגִּשְׁמִיִּים הַמִּסְדִּים עַל עֲנֵג הַתַּאֲוָה, וּמִהַפְּעָסִי, וּמִהֲנָאת הַמֶּאֱכָל וְהַמְּשׁוֹשׁ וְהַשְׁתִּיָּה וְהַתְּשַׁמִּישׁ וְהַלְבוּשׁ וְהַסִּתְּפָלוּת, וּמִכָּל הַתַּעֲנוּגִים שְׁאִין מְגִיעִים אֲלֵיהֶם אֲלָא עַל יְדֵי הַחוּשִׁים. כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד הַחֲכָמִים: מִי שֶׁדּוֹאֵג עַל מָה שְׁיִכְנִס לְבָטְנוֹ, הֵרִי הוּא שׁוֹה לְמָה שְׁיִוצֵא מִמֶּנָּה.

וְלֹא יִהְיֶה חֲפָצוֹ הָאֲמִתִּי אֲלָא בָּאֵל, וְלֹא תִהְיֶה תְּשׁוּקָתוֹ אֲלָא בְּהַלִּיכָה לְקִרְאת הָאֵל, וְלֹא תִהְיֶה שְׂמֻחָתוֹ אֲלָא בְּקִרְבַּת הָאֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֲסִיד הָאֲדוֹן הַנִּכְבָּד וְהַטְּהוֹר הַשָּׁלֵם (תהלים עג, כח), "וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹהִים לִי טוֹב".

וּמִי שֶׁמְרוֹמֵם אֶת חֲכָמָתוֹ מִן הַדְּמְיוֹנוֹת, וּמִטְהַר אוֹתָהּ מִן הַמּוֹחָשִׁים, וּמִקְדָּשׁ אֶת רָצוֹנוֹ וּמִדּוּתָיו מִכִּרְח הַתַּאֲוֹת, הֵרִי הוּא נִכְנָס לְחִבּוּרָהּ^{יד}, הֵינּוּ לְנִכְח פְּנִיטִי הַקָּדֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל יְדֵי אֲדוֹן הַהוֹלָכִים וְנִכְבָּד הַנֶּהָנִים מֵהָאוֹר (תהלים קטז, יח-יט), "נִדְרִי

וגאוה, והחלק המתאוה הכולל את הדחפים והתשוקות הגופניות. רבינו עוסק כאן בעיקר בתאוות המגיעות מהחלק המתאוה, ומצרף להם גם את הנקיות מחלק הנפש הכועסת.

זה. בגוף כה"י נכתב: בחבובה, היינו באהבתו, והוה: בחבורה. החבורה נזכרת גם להלן פרק כג, ועיי' במבוא.

נד. ב' כוחות הנפש הללו הם שנים משלושת כוחות הנפש שהן אבות המידות, כפי שנמנו על ידי רס"ג באמו"ד מאמר ו פ"ג ומאמר י פ"ב, ריה"ל בספר הכוזרי מאמר ב פ"ג, ועוד. הדברים מיוסדים על דברי הקדמונים, שחילקו את נפש האדם לג' חלקים, החלק השכלי, החלק הכעסני הכולל את הרגשות הסוערים כגון כעס, גבורה

טו. במקור: חצירה', ואינו לשון חצר אלא לשון נוכחות והתועדות, ורבינו נוקט להלן לשונות הכתובים המורים על חצרות ה' שהוא לשון נופל על לשון.

לה' אֲשֶׁלֶם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ בְּחִצְרוֹת בֵּית ה' ", וְאָמַר עוֹד (שם סה, ה) "אֲשֶׁרִי תִבְחַר וּתִקְרַב יִשְׁכֵּן חֲצִרִיךָ". כי כֹּאשֶׁר גִּבֹּר עַל הָאָדָם כֵּחַ הַכֶּעַס וְהַתְּאַוָּה הָרִי הוּא יוֹרֵד אֶל הַשָּׁפֵל שֶׁבַשְּׁפָלִים וְנוֹפֵל לְעוֹלָם הַשָּׂדִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר כְּנֶגֶד זֶה (שם ל, ד) "ה' הֶעֱלִיתָ מִן שָׂאוֹל נִפְשִׁי חַיִּיתִנִּי מִיָּרְדֵי בּוֹר" (שם טז, י), וְאָמַר "לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לְרֹאוֹת שְׁחַת", וְאָמַר בְּעֵינָיו זֶה (שם נה, כד) "וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרְדֵם לְבָאֵר שְׁחַת". וְהָאִישׁ הַמִּתְקַדֵּשׁ מִן הַצָּרִיכִים הַבְּהֻמָּיִים, הַמִּתְעַלֶּה בְּתַכּוּנוֹתָיו מִהַתְעַנּוּגִים הַגִּשְׁמִיִּים, נִהְיָה בְּאוֹרוֹת הָאֱלֹהִיִּים, מוֹאָר בְּפָרְקִים הַנִּצְחִיִּים, מִתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים הָרוּחָנִיִּים וּמִשְׁתַּעֲשֵׂע בְּסוּדוֹת הַמַּאֲוִיִּים.

וְרוֹב בְּנֵי הָאָדָם בְּזִמָּן הַזֶּה כָּבַר גָּבְרוּ תַּאוֹתֵיהֶם עַל שְׂכָלָם, וְשִׁלְטוֹן שְׂכָלָם נִמְסַר בְּיַד תַּאֲוָתָם, תַּחַת אֲשֶׁר תַּהֲיָה הַתְּאַוָּה מְסוּרָה בְּיַד הַשָּׂכָל, וְהִפָּךְ הַתְּכָלִית. וְעַל זֶה הִזְהַר אָדָם [הראשון] בְּתַחֲלַת עֲנִינוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (בְּרֵאשִׁית ב, יז) "וּמַעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ", וְנִכְשָׁל וְנַעֲשֶׂה מְכָלָל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ישעיה ג, יב) "וְנִשְׁעִים מְשָׁלוּ בּוֹ", וְתַאֲוָתוֹ לֹא נִמְסְרָה בְּיַד הַשָּׂכָל, וְהִפָּךְ הַתְּכָלִית. הַתְּכָלִית הַיָּא כְּמוֹ שֶׁאָמַר (בְּרֵאשִׁית ג, טז) "וְאֵל אִישׁ תְּשׁוּקָתָךְ וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ", שֶׁכֵּן הַתְּכָלִית הַיָּא הַהִתְקַרְבוֹת אֶל אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים וְהַמְשָׁכָן נִכַּח פָּנֵי מַסְבֵּב הַסְּבוּתָא.

שטופים במאכל ובמשתה ובמשגל, אמר (ישעיה כח, ז) "וגם אלה ביין שגו ובשכר תענו" וגו', ואמר (שם, ח) "כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום", ואמר "ונשים משלו בוי", הפך מה שבוקש מהם בתחלת היצירה "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך", וספר חזק תאוותם גם כן ואמר (ירמיה ה, ח) "איש אל אשת רעהו יצהלו" וגו', ואמר (שם ט, א) "כי כלם מנאפים עצרת בגדים".

נו. מגיה כה"י הוסיף: ואמר "לשכון בחצריך". אך אינו במקרא.

נז. עיי' מו"נ ח"ג פ"ח: אמנם האחרים הנבדלים מהשם והם המון הסכלים הם בהפך זה, בטלו כל מחשבה והשתכלות במושכל וישימו תכליתם החוש ההוא אשר הוא חרפתנו הגדולה, ר"ל חוש המשוש, ולא יחשבו ולא יתבוננו רק במאכל ובמשגל ולא בדבר אחר, כמו שנאמר ברשעים בהיותם

וְהִתְקַרְבוּת אֶל הַטְּהוֹר הַמְּחֻלָּט אֵינָה מְשַׁגֵּת אֶלָּא לְמִי שֶׁמְטַהֵר אֶת עַצְמוֹ כְּפִי יְכַלְתּוּ הַגּוֹפְנִית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֲדוֹן הָרָאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הַנִּכְבָּד שֶׁבְּמִבְקָשֵׁי ה' (בַּמִּדְבָּר טז, ה), "בִּקֵּר וַיֵּדַע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ וְאֶת הַקָּדוֹשׁ וְהַקָּרִיב אֵלָיו" וְגו' יי. וְהֵם נוֹהֲגִים כְּמִי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת הַשָּׂרָשִׁים הַמְּגֻדָּלִים, וְאֵינוֹ מִבְּחִין בְּעֲנָפִים הַחֲזָקִים, וְאֵינוֹ מְשִׁיג אֶת הַמְּשַׁפְּטִים הַמִּתְפַּשְּׁטִים, וְאֵינוֹ מְרַגֵּשׁ בַּחֲסָדִים הַמִּתְחַדְּשִׁים, וְאֵינוֹ מְבִיט בַּחֲבָלִים הַנִּמְתָּחִים, וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ אֶת הַקּוֹלוֹת הַשׁוֹפְעִים, וְאֵינוֹ מְשַׁכֵּל אֶת הַמַּרְאוֹת הַנִּצְחִיּוֹת, וְאֵינוֹ מִבְּחִין בְּמַצְבֵּי הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְחַזְּקִים.

וְאִמָּנָם בְּאֵמֶת -

סודות נלחשים בין רוחות,

בהיותן שלוות במיני המנוחות,

צלולים הם ערב ובקר, מאלפים,

עלי לבב יהיו תמיד תלפפים^ט.

בְּשֶׁהָאָדָם יוֹדֵעַ אֶת הַיָּדִיעָה הָאֱמֵתִית וְעוֹלָה בְּיָדוֹ הַהֲשָׁגָה הָאֱמֵתִית, שִׁי"י אֶחָד, קָדוֹשׁ, מְחֻלָּט, וְדָאִי, מְפָשֵׁט בְּתַכְלִית^{טז}, כְּמוֹ שֶׁאָמַר, יְתְרוֹמִם מְלוֹמֵר, "כִּי קָדוֹשׁ אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (וַיִּקְרָא יט, ב). וְכְמוֹ שֶׁאָמַר הַנִּבְיָא הַשָּׁלֵם וְהַנִּכְבָּד,

נח. הרי שתלה משה רבינו את בחירת ה' שהרוחות ממתיקות סוד, במיני המנוחות, טז. לצורך החריזה ורוח השיר תורגמו בחופשיות השיר והחרוזים שבמקור, שיתרגמו המילולי הוא: ואמנם האמת בהיותו "הקדוש", ואותו יקריב ה' אליו. בהירות ("בין" - לשון בהירות) הן בערב ובוקר, על הלב היו תמיד במיני מכות.

טז. במקור: מחט', והוא ככל הנראה חילוף של מחץ'.

הַחֲסִיד ע"ה, עַל הַשְּׁגָתוֹ, וְאָמַר (יִשְׁעִיָּה ו', ג') "וְקָרָא זֶה אֵל זֶה
וְאָמַר קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ".
כְּלוּמַר, הַנִּבְדָּל מִמִּקְרֵי שְׁלֹשַׁת הָעוֹלָמוֹת, שֶׁהֵם עוֹלָם הַגְּבוּרָה
שֶׁהוּא עוֹלָם הַשְּׁכָלִים, וְעוֹלָם הַמַּלְכוּת שֶׁהוּא עוֹלָם הַנִּפְשוֹת,
וְעוֹלָם הַקִּנְיָן שֶׁהוּא עוֹלָם הַגּוּפִים. שָׁכַן שְׁלֹשַׁת הָעוֹלָמוֹת הִלְלוּ
פְּגוּמִים וְחַסְרִים, וְאֵין מְקוֹמוֹ שֶׁל חֲבוּר קָצֵר זֶה לְבָאֵר זֹאת.

וְכֵן יָדַע שְׂכֵסָא כְּבוֹדוֹ נִבְדָּל וּמִקְדָּשׁ, כְּמֵאמַר הַנִּבְיָא ע"ה (תְּהִלִּים
מו, ט) "אֱלֹהִים יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא קְדָשׁוֹ". וַיָּדַע שֶׁהַשָּׁמַיִם
מִקְדָּשִׁים וּמִטְהָרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כו, טו) "הַשְּׁקִיפָה מִמַּעֲוֹן
קְדָשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם". וַיָּדַע שֶׁמֶלֶאכִיּוֹ קְדוֹשִׁים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים
פט, ח) "אֵל נֶעְרָץ בְּסוּד קְדָשִׁים רַבָּה", וְכֵן אָמַר (דְּנִיָּאל ח, יג)
"וְאֶשְׁמְעָה אֶחָד קְדוֹשׁ מְדַבֵּר". וַיָּדַע שֶׁדְּבוּרוֹ גַּם בֵּן מִקְדָּשׁ, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמְיָה כג, ט) "מִפְּנֵי ה' וּמִפְּנֵי דְבָרֵי קְדָשׁוֹ". וַיָּדַע שֶׁנִּבְיָאֵיו
מִקְדָּשִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מְלָכִים ב' ד, ט) "כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קְדוֹשׁ
הוּא". וְכֵן גַּם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת ל, כט) "וְהָיוּ
קְדָשׁ קְדָשִׁים"ס. וַיָּדַע שְׁמִי שֶׁעוֹבֵד אוֹתוֹ בְּמִין הָעֲבוּדָה הִיתְרָה,
עַל דֶּרֶךְ הָרְשׁוֹת וּנְדִיבוּת הַלֵּב, נִקְרָא קְדוֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּנִזְיֹר
(בְּמִדְבָּר ו, ח) "[כָּל יָמֵי נַזְרוֹ] קְדָשׁ הוּא [לֵה']". וַיָּדַע שֶׁהֵיחֹס
הַמִּיחָד לֵה' נִקְרָא קְדוֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוֹת לא, יד) "וּשְׁמִרְתֶּם
אֶת הַשָּׁבֶת כִּי קְדָשׁ הִיא לָכֶם", "מִקְרָא קְדָשׁ" (וִיקְרָא כג, ג). וַיָּדַע
שֶׁהִטִּיל עַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְהִתְקַדֵּשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (וִיקְרָא יט, ב) "דַּבֵּר

ס. עַל ג' עוֹלָמוֹת אֵלוֹ עֵי' גַּם לַעִיל פ"א
וּבִהְעֵרָה ט.

סא. כֵּן הוּא בְּגוֹף כה"י. ואֵף שֶׁנֶּאֱמַר עַל הַכֻּלָּים
שֶׁנִּמְשָׁחוּ בְּשֵׁמוֹן הַמִּשְׁחָה, אַחֵר כִּךְ נִתְבָּאֵרָה גַּם
מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּבְנָיו, וּמִסִּיק קֹרָא "וּקְדָשׁ הוּא

וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבְגָדֵי בָנָיו אֹתוֹ". הַמְּגִיָּה שִׁינָה
ל'וְהָיוּ קְדָשׁ הַקְּדָשִׁים לֵה'", אֲךָ אֵין פְּסוּק כֹּזֵה.
וְהָיָה יָכוֹל רַבִּינוֹ לִהְיוֹת מִקְרָא (דְּבָרֵי הַיָּמִים א'
כג, ג), "וַיִּבְדֵּל אֶהְרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ קֹדֶשׁ קְדָשִׁים הוּא
וּבְנָיו עַד עוֹלָם", עֵי' גִּיטִין נט, ב, הוֹרִיֹּת ג, א.

אֵל כָּל עַדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ", וְאָמַר
 (שם כ, כו) "וְהִייתֶם לִי קְדוֹשִׁים", (וְאָמַר "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ") סב.
 כָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר, יָדַע שֶׁכָּל מָה שֶׁמִּיחָס אֵל ה' הוּא קְדוֹשׁ.

[וּמֵאַחֵר שִׁידַע כָּל זֹאת], צָרִיךְ שְׂיַחֲבֵב אֶת עֲצָמוֹ בַּתְּכֵלִית
 הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל הַהִתְפַּשְׁטוֹת מֵהַגְשָׁמִיּוֹת, כְּדִי שְׂיִהְיֶה
 מֵהִנָּקִיִּים שְׁבִנְקִיִּים, הַמְקַדָּשִׁים. כִּי כְּשִׁיעֲשֶׂה כֵן, יִזְכֶּה שֶׁתִּשְׁרֶה
 עָלָיו שְׂכִינַת אֹר הָאֲוֹרוֹת מֵאֵת ה', וְיִתְגַּלּוּ בּוֹ סוּדוֹת הַסּוּדוֹת,
 וְיֵאִירוּ בּוֹ הַהָאֲרוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת, וְיִבְרִיקוּ עָלָיו הַהִבְרָקוֹת הַקְדוֹשׁוֹת.
 וְלַעֲנִין זֶה רָמַז בְּמָה שֶׁאָמַר, יִתְעַלֶּה מְלוֹמֵר, "כִּי כֹה אָמַר יְיָ
 וְנִשְׂאָ שָׁכֵן עַד וְקְדוֹשׁ שְׁמוֹ, מְרוֹם וְקְדוֹשׁ אֲשַׁכּוֹן וְאֵת דָּבָא
 וְשִׁפְלָ רֹחַ לְהַחְיֹת רֹחַ שְׁפָלִים וְלַהַחְיֹת לֵב נְדָבָאִים" (יִשְׁעִיָּה
 נז, טו). כְּנִתְנוּ כֵךְ הִיא, אָמַר הָרֵם הַנִּשְׂאָ, שֶׁמְצִיאֻתוֹ מְצִיאֻת
 תְּמִידִית נְצִחִית, הַמְשָׁבַח הַמְקַדָּשׁ, שֶׁאֲנִי בְּמַעַלַת הַרוּמָמוֹת
 וְהַקְדָּשָׁה הָעֲלִיוֹנִים, וְאֲנִי מִשְׁרָה שְׂכִינָתִי בְּנִשְׁבָּר הַלֵּב וְהַשְׁפָּל
 בְּרוּחוֹ, לְהַחְיֹת אֶת רוּחוֹת הַנִּשְׁבָּרִים וְלַהַחְיֹת אֶת הַלִּבָּבוֹת
 הַנִּשְׁבָּרִים. וְאֵין זֶה אֶלָּא לְמִי שֶׁמִּנְקָה עֲצָמוֹ מִן הַגָּאוּהָ, וּמִתְנַקֵּה
 מִן הַהִתְנַשְּׂאוֹת וְהַהִתְחַזְּוֹת לְכִסִּילִים.

סב. לכאוף מיותר וחוזר בזה על המקרא שהביא לעיל.

פֶּרֶק [יא - עַל הַטְהָרָה הַמְבִיָּאָה לַיְדֵי קִדְשָׁה]

דַּע שֶׁתַּחֲלַת הַפְּרִישׁוּיּוֹת וְהַמַּעֲלָה הָרְאוּשׁוֹנָה בְּסֵלֶם הַקִּדְשָׁה, הִיא הָרָעָב וְהַדֶּרֶת הַשָּׁנָה.

הָרָעָב, הָרִי זֶה לְפִי שֶׁהוּא מַמְעִיט אֶת דָּם הַלֵּב וּמִצְחָצְחוֹ, וּבִצְחָצְחוֹ בָּאָה הָאֲרָתוֹ, וְזֶהוּ מִפְתָּח הַהִתְגַּלּוּת. וְעַל זֶה הִרְמָזוּ בְּמָה שָׁאָמַר יִתְעַלָּה (דְּבָרִים ח, א) "וַיַּעֲנֵךְ וַיִּרְעַבְךָ" וְגו'. וְאָמַר הַחֲסִיד, נִכְבַּד הַהוֹלָכִים בְּדֶרֶךְ ה', "טוֹב לִי כִי עֲנִיתִי לְמַעַן אֲלַמֵּד חֻקֶּיךָ" (תְּהִלִּים קיט, עא)^{סג}, וְכִמּוֹ שָׁאָמַר (שָׁם קב, כד) "עֲנָה בְּדֶרֶךְ כַּחַי קֶצֶר יָמַי", וְאָמַר עוֹד (שָׁם לה, יג) "עֲנִיתִי בְּצוּם נַפְשִׁי וּתְפַלִּיתִי". וְאָמַר, יִתְעַלָּה מְלוֹמֵר, עַל יַד יִשְׁעֶיהָ נִבְיָאוּ ע"ה (יִשְׁעֶיהָ מֵא, יז) "הָעֲנִיִּים וְהָאֲבִיּוֹנִים מִבְּקָשִׁים מִים וְאֵין, לְשׁוֹנָם בְּצִמָּא נִשְׁתָּה, אֲנִי ה' אֶעֱנֶם, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֱזָבֵם".

וְהַדֶּרֶת הַשָּׁנָה, הָרִי זֶה לְפִי שֶׁהִיא מְבַרֶּקֶת אֶת הַלֵּב וּמְזַכֶּכֶת וּמְאִירָה אוֹתוֹ, וְנוֹסֶפֶת אֶל הַטְהָרָה הַבָּאָה מִן הָרָעָב, וּמְאִירָה אוֹתוֹ אֵף הִיא. וְנַעֲשֶׂה הַלֵּב כְּכּוֹכַב הַנוֹצֵץ וְכִמְרָאָה מְמַרְקֶת, וּמְצִיצוֹת בּוֹ שְׁלֵמוֹת ה' וְזִיווֹ, גְּאוּנוֹ וְכִבּוּדוֹ^{סד}. וּמִתְנוֹצֵץ בְּאוֹרוֹת הָאֱלֹהִיִּים, וּבְכֶךְ הוּא צוֹפֶה בְּרוּמָמוֹת הַמַּעֲלּוֹת בְּעוֹלָם הַבָּא וּשְׁפָלוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא סֹר מִמֶּנּוּ וְרָץ לְקִרְאַת הָעוֹלָם הַבָּא^{סה}.

ולהצליח, לפי ההצלחות אלו חסרות בטלות וחדלות, ואילו ההצלחה הזו קיימת ועומדת ומתחברת להצלחה ולעונג השלמים.

סד. על עניין היות הנפש כמראה ממורקת שמשקפים בה האורות העליונים, יעו"י עוד להלן פרק כ ובהערה שם.

סה. על מעלת הדרת השׁינה כתב גם רבי אברהם בן הרמב"ם בספרו המספיק לעובדי

סג. ופירש רבי תנחום הירושלמי שם (כ"י פטרבורג א דף 281ב): והמשמעות, שעניונו ויגיעתו בעסקו במצוות ה' היו טובים לו ונהנה בהם. ויש בעניין זה אושר נצחי ומשמח, שעניונו הגוף בלימוד החכמה והשגת המעלות והמשפטים, הוא טוב לנפש, ושלמות לה, ועונג גדול יותר מתענוגי גדולי השלטון וממה שנכספים לו בני האדם להרבות נכסים

וְהִדְרֵת הַשָּׁנָה בָּאָה עַל יְדֵי הָרָעָב, כִּי מִן הַנִּמְנָע שֶׁתִּבְּאֹה הַדֶּרֶת
הַשָּׁנָה עִם הַשִּׁבְעִי.

וְהַשָּׁנָה מִקְשָׁה אֶת הַלֵּב. וְעַל זֶה רָמַז אֲדוֹן הַמִּשְׁתַּדְּלִים וּמַגְלָה
סִתְרֵי הַדֶּת, בְּמָה שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים קיט, קמח) "קִדְמוּ עֵינֵי
אֲשֶׁמְרוֹת", וְכֵן אָמַר (שָׁם, סב) "חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ"
וְגו', "עוֹרָה כְּבוֹדִי עוֹרָה הַנֶּבֶל וְכִנּוֹר אֶעֱרֶה שָׁחַר" (שָׁם נז, ט).
וְאָמַר אֲדוֹן הַחֲכָמִים שְׁלֹמָה ע"ה (שִׁיר הַשִּׁירִים ה, ב) "אֲנִי יִשְׁנָה
וְלִבִּי עֹר", "עַל מִשְׁכְּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקְשָׁתִי אֶת שְׂאֵהָבָה נִפְשִׁי"
(שָׁם ג, א). וְאָמַר דָּוִד ע"ה (יִשְׁעִיָּה כו, ט) "נִפְשִׁי אוֹתִיךָ בַּלֵּילָה
אֵף רוּחִי בְּקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךְ".

וְכָבֵד אָמַר אֶחָד הַחֲסִידִים בְּאַמְתָּנוּ, שֶׁאֵין הַחֲסִיד מְגִיעַ אֶל
מִדְּרַגַּת הַחֲסִידוֹת אֲלָא בְּאַרְבָּעָה דְּבָרִים, וְאֵלוּ הֵם:

ובתרדמה אעפ"כ פקח עיניך, כלומר פקח
אותם על כרחם ושבע לחם זו לחמה של
תורה.

סו. כן כתב בראשית חכמה (שם) ע"פ תנא
דבי אליהו (זוטא, יד) וז"ל, הא למדת שאין
דברי תורה נבלעין אלא במי שהוא מייגע
בהן, כך היתה רוח הקדש מבשרת את תלמידי
חכמים ואומרת, בני, אף על פי שנתתי לכם
טובה בעולם הזה, איני צריך לומר לעולם
הבא, שכר גדול כפול לכם בעולם הזה, אל
תזלזלו בתורתך, ואל תרבו באכילה ושתייה,
עד כאן לשונו. ופירש בראשית חכמה כוונתו,
שהמאכל מביא את השינה והמרבה באכילה
ושתייה מרבה בשינה, נמצא בטל מדברי תורה.
וע"ש עוד.

סז. כפה"נ טעות מעתיק, שכן אינו מדברי
דוד, וגם אין דרכו של רבינו לקרוא לדוד
המלך בשמו בלי כינויים על מדרגתו
בחסידות.

ה' (פרק המאבק), שמצאנו שפרושים
מוסלמים מרחיקים לכת בהאבקותם נגד
השינה, וכתב שמידה טובה היא, ואפשר
שמנהגם נובע מדברי דוד (תהלים קלב, ד)
"אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה", ומאמרו
(שם קיט, סב) "חצות לילה אקום להודות לך",
ועוד פסוקים כאלו. וגם ממש רבינו יש
ללמוד שבימים שהתבודד בהר לא ישן ולא
אכל. ומסיק: התבונן במסורת מופלאה זו,
וידאב לבך על שנסתלקה מאתנו ועברה
לאומות העולם ונחלשה אצלנו, עכ"ד. וע"ע
במה שהביאו במדרש שמואל (אבות פ"ו מ"ז,
ד"ה במיעוט שינה) ובראשית חכמה (שער
הקדושה פרק שביעי) במעלת מיעוט השינה,
שהיא אחד ממששים במיתתה, ואוהב השינה
מתבטל מדברי תורה ונעשה עני מהם, כמו
שנאמר (משלי כ, ג) "אל תִּאָהֵב שְׁנָה פֶּן תִּנָּרֵשׁ
פֶּקַח עֵינֶיךָ שֶׁבַע לָחֶם", ולימוד הכתוב שאף
אם אנסתך שינה ועיניך כבדו בשינה

כחשות הבטן, עם הדרת השנה, והשתיקה וההתבודדות^ס. ואמרו החכמים ז"ל (ע"י ברכות יז, ב), יצאה בת קול ואמרה כל העולם אינו נזון אלא בשביל חנינא בני, וחנינא בני, דיו קב חרובין מערב שבת לערב שבת^ס.

והל"ב הוא המרכבה^י השניה לנפש, מפני שהתקשרות הנפש היא ברוח החיונית, שהיא נמצאת בחלל השמאלי של הלב. ולכן ככל שיזדכך הלב, כך תזדכך הרוח החיונית, ותזדכך הנפש, ותפרש מן הצורות הגשמיות והתכונות הבהמיות, ויתוספו הברקותיה והארותיה, ויעברו ממנה אל הרוח, ומן הרוח אל הלב. ויוסיף הלב זיו והארה, ויתמיד בנקיות, וככל שיתמיד בה כך תתוסף הארתו. הרי שכל נקיות מחיבת הארה, וכל הארה מביאה לידי נקיות ושוקדת עליה.

ובאשר נשלם האדם בהזדככות ובפרישות המביאים אל ההברקות האלהיות וההארות הקדושות, נבזה בעיניו עולם הגופים והגשמיות, מצד היותו בעולם החמר, אך לא מצד

ס. יתכן שהדברים מיוסדים על הברייתא דקנין תורה (אבות פ"ו מ"ה), בקנייני התורה, במיעוט שנה, במיעוט סחורה, במיעוט שיחה, במיעוט שחוק, במיעוט תענוג ובמיעוט דרך ארץ. כחשות הבטן היא מיעוט תענוג, הדרת השינה היא מיעוט שינה, השתיקה היא מיעוט שיחה, וההתבודדות כוללת מיעוט סחורה ומיעוט שחוק ומיעוט דרך ארץ.

סט. לפנינו בברכות שם: אמר רב יהודה אמר רב, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב

ואומרת, כל העולם כולו נזוין בשביל חנינא בני, וחנינא בני - די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ע"ד נוסח רבינו בכ"י פריס 171 (ביזנטי): כל העולם כולו אינו נזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו קב חרובין מערב שבת לערב שבת.

ע. על ידי הרעב שהיא מיעוט דם הלב, ועל ידי הדרת השינה, שהשינה מקשה את הלב והדרת השינה מזככת אותו, וכאמור.

י. בכה"ו בא "מרכב" בל"ע עם דגש בכ"ף, והוא לשון הרכבה, אך מהעניין נראה שכפה"נ טעות מעתיק היא וצ"ל בלי דגש, והוא לשון מרכבה, והיינו שהלב מרכבה לרוח והרוח מרכבה לנפש.

הָיוּתוּ יִצִיר כִּפְיוֹ שֶׁל ה'. וְהוּא נוֹהֵג בְּהִכְנָעָה וּבְשִׁכְרוֹן לֵב, בְּצַנִּיעוֹת וּבְשִׁפְלוֹת רוּחַ, מֵאַחֵר שֶׁהָשִׁיג מְרִזֵּי אֲדוֹנוֹ כְּפִי שְׂמֵת־חַיִּב לוֹ. וְאֵין חֲבוּר קָצֵר זֶה מְקוֹם אֵיכוֹת עֲנִין זֶה וּבִאֲוֵרוֹ.

לָזֶה אָמְרוּ קִדְשָׁה מְבִיאָה לְיָדֵי עֲנוּהָ.

פרק [יב] - במדרגה השביעית והיא ענוה

דע שענוה היא שם ענין^א, מ"עניו מאד" (במדבר יב, ג), "לאכלו ענוים וישבעו" (תהלים כב, כז). וענינה הוא ההכנעה ושפלות הרוח והפניעה^ב. והיא שמשפיל האדם את עצמו למדרגה הנמוכה מהמדרגה הראויה לו, אף שאין בו חסרון. והפוכה הן היהירות והגאווה.

ובכ"ל שמתחזק בענוה ובהכנעה, נוספות הארותיו וזריחותיו, וזה נמשך כפי שנמשכת הפשיטות. כלומר, שכל הכנעה מחיבת זריחה וכל זריחה מכינה להכנעה. וזהו הרמוז בסוף הפסוק שסמכנו עליו, במאמר הנביא השלם, והנכבד החסיד, והוא "לאכלו ענוים וישבעו יהללו ה' דרשיו יחי ללבכם לעד" (שם, כז). ודע שהפונה בלבב כאן היא לנפש המשכלת, במאמר האדון שלמה, נזר החכמים ושר הנבונים, "ולבי ראה הרבה חכמה ודעת" (קהלת א, טז). והאכילה והשביעה כאן הם המזון הנפשי המיוחד לנביאים ולחסידים ולאצילים ולענוים^ג, על דרך מה שאמר (שמות כד, יא) "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו [ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו]". ועל דרך מה שאמר (תהלים כג, ה) "תערוף לפני שלחן נגד" וגו', רומז למזון הנפשי הזה, ונאמר (יחזקאל ג, ג) "ואכלה ותחי בפי כדבש למתוק". ואמר עוד (ישעיה יב, ג) "ושאבתם מים בששון ממעיני

^אג'נאח בספר השרשים (ערך ענה), שפירושו "עניו מאד" ו"אכלו ענוים וישבעו" הוא שפל רוח ושפלי רוח.

^בעג. במהדו"ק נכתב: לענוים ולאצילים ולחסידים ולנביאים, ושונה ככפנים, ודוק בזה.

^געא. שם ענין, בניגוד לשם עצם וכדומה, מציין משמעות שאינה עומדת לעצמה אלא היא תכונה של עצם אחר, בין אם היא מציינת את היותו ובין אם היא מציינת את העדרו, כגון חכמה וסכלות.

^דעב. דברי רבינו מיוסדים על דברי ר"י אבן

הַיְשׁוּעָה". וְהָרְאִיָּה לָזֶה הִיא מִמֶּה שֶׁהִזְכִּיר אֶת הַמְּזוֹן הַגָּשְׁמִי הַנִּקְשָׁר בְּקִיּוֹם הַנֶּפֶשׁ בַּמָּה שֶׁאָמַר (תהלים שם פסוק כח) "יִזְכְּרוּ וַיֵּשְׁבוּ אֶל ה' כָּל אַפְסֵי אָרֶץ" וְגו', "אֲכָלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דְּשָׁנֵי אָרֶץ לִפְנֵי וַיִּכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עֶפְרַי וַנִּפְשׁוּ לֹא חִיָּה" (שם פסוק ל). וְאָמַר בְּרִישָׁא (פסוק כז) "יַחֲי לְבַבְכֶּם לְעַד" וְאָמַר בְּסִיפָא (פסוק לו) "וַנִּפְשׁוּ לֹא חִיָּה". כִּי הַנֶּפֶשׁוֹת שֶׁבְּרִישָׁא כָּבֵר טַעְמוֹ אֶת הַמְּזוֹן הָרוּחָנִי בְּעוֹדָן קְשׁוּרוֹת בַּהִיכָל הָאֲנוּשִׁי¹, וְהָרִי הֵן קִימּוֹת בְּדֶרֶךְן וּמְזוֹנָן, [וּלְכֵן אָמַר עֲלֵיהֶן "יַחֲי לְבַבְכֶּם לְעַד"]. וּבְסִיפָא [מְדַבֵּר בַּנֶּפֶשׁוֹת שֶׁהֵן] תְּלוּיוֹת בְּדַבָּרִים הַחוּלְפִים וְהַעוֹבְרִים, וְלְכֵן קִיּוּמָן הוּא כְּשַׁעֲוֵר קִיּוֹם מָה שֶׁהֵן תְּלוּיוֹת בּוֹ [וְעַל כֵּן אָמַר עֲלֵיהֶן "וַנִּפְשׁוּ לֹא חִיָּה"].

וּכְבָּל־ שֶׁהָאִישׁ מֵרַבָּה הַתַּעֲלּוֹת וְהָאֶרֶץ מֵצַד נִפְשׁוּ², כֵּן הוּא מוֹסִיף עֲנָנָה וְשִׁפְלוֹת רוּחַ מֵצַד הֵיכָלוֹ.

וְכִיּוֹן שֶׁהָיָה הַנִּכְבָּד שֶׁבְּאָדָם, מִשֶּׁה רַבִּינוּ ע"ה, בַּמְדֻרְגָּה הָעֲלִיּוֹנָה שֶׁבְּעֲלִיוֹנוֹת מֵצַד נִפְשׁוּ, כְּמוֹ שֶׁהֶעִידָה עָלֵיו הַתּוֹרָה (שְׁמוֹת יט, יג) "וּמִשֶּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", תֵּאָר הַכְּתוּב אוֹתוֹ בְּעֲנֻתָנוֹת, וְאָמַר (בַּמְדָּבָר יב, ג) "וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנִיו מְאֹד", כִּי הָיָה הוּא עָנִיו וְשִׁפְל רוּחַ יוֹתֵר מִכָּל אָדָם מֵצַד הַבְּנִתוֹ³. כְּמוֹ שֶׁאָמַר, יְתֻרֹמֶם מְלוֹמֵר (שם) "וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עָנִיו מְאֹד", וְאָמַר (שְׁמוֹת טז, ז) "וַנִּחְנוּ מָה כִּי תִלִּינוּ עָלֵינוּ".

וְכְּמוֹ שֶׁתֵּאָר אֵף אֶת הַנִּכְבָּד, זֶה שֶׁמִּצְפִּים לוֹ, הָאֲדוֹן הַחֲשׁוֹב

עד. בכה"י נכתב כאן: כפי שהעידה עליו התורה, וכפי הנראה השתרבב כאן מדלהלן בסמוך.

יח. עיי' לעיל הערה 2.

יט. במקור: מן חית' חסה, והוא לשון חוש וגם לשון הבנה. ואין נראה שהכוונה מצד הגוף.

מהרה יגלה, שאנו מצפים להופעתו והתגלותו ולחסות בצלו, ומצפים שתהיה על ידו ישועתנו ורפואת מחצתנו מהצרה הזו, והקמתנו מהנפילה הזו^ע, במה שאמר בתאורו (ישעיה נג, ז) "נגש והוא נענה ולא יפתח פיו", ואמר עוד (שם מב, יט) "מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח". כונתו שישקיף על סודות המלכות ונסתרות האלהות, בעודו מסתיר את ענינו ושומר את סודו ומתחזה כאלם ועור, ועם זאת הרי הוא עמוד העולם ויסוד המציאות, כמו שאמר (משלי י, כה) "וצדיק יסוד עולם".

והעננה היא השער לה' שעל ידו היו גלוי מלכות שמים, והתאחדות הבריות לקיום מצות האל יתעלה, כמו שאמר הנביא לדורשי האל ומבקשי עבודתו וההולכים בדרךו (ישעיה נא, א), "שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור (נקבתם) [נקבתם], הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברהם ואברהם". והרי [אברהם אבינו] קבע את האמונה בה' וההליכה בדרךו וההתנהגות במדותיו הנכבדות ומעלותיו השלמות [יחד עם הענווה השלמה], כמו שאמר (בראשית יח, כז) "ואנכי עפר ואפר".

ובשהאדם משפיל את עצמו הוא מתקרב אל ה' וזוכה שיפנה אליו ולא יסתיר אור פניו ממנו, ויעתר לו מהרה, כמו שאמר הנכבד השלם והאדון החסיד דוד ע"ה (תהלים קלא,

עה. אריכות הלשון באה לאפוקי מדעת הנוצרים המסבים פסוק זה על משיחם יש"ו.

כ. תורגם מהמקור לפי הצעת הרמב"ם לר"ש אבן תיבון לתרגם כן את הביטוי "אקאלה עת'רתהם" (אגרות הרמב"ם, שילת, עמ' תקמ), ע"פ לשון הכתוב (ישעיה ל, כו) "ומחץ מכתו ירפא".

א-ג) "ה' לא גבה לפני ולא רמו עיני" וגו', [ומסיק, "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם"]. ואמר (שם נא, יט) "זבחי אלהים רוח נשפּרה, לב נשפּר ונדפּה אלהים לא תבזה". ואמר ישעיה ע"ה (סא, א) "יען משח ה' אתי לבשר ענוים שלחתי לחבש לנשפרי לב".

ואלו כשמתנהג בסכלות וגאווה הרי הוא מתרחק מה' ויורד ממדרגתו, וה' מסתיר את פניו ממנו והוא נעשה אצלו כריח מתעב, כמו שאמר (משלי טז, ה) "תועבת ה' כל גבה לב", וכמו שאמר, יתרוםם מלומר, "ועיני גבהים תשפּלנה" (ישעיה ה, טו), ואמר (שם ב, יא) "עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", ואמר החכם (משלי טז, יח) "ולפני כשלוך גבה (לב) [רוח] ישי".

והנהגת הענוים עם האל היא בסתר, ולבותיהם עם הבריות בפראה, ומתוך מצבים ומעשים טהורים, ומעלתם אצל האל רצויה, ודרגתם נשגבה, ונפשם אצלו ראויה, כי בדרךיו יוליקם ואת נתיבותיו יודיעם, כמו שנאמר (תהלים כה, ט) "ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו".

והענוה היא הנאה שבתארים שהאדם מתאר בהם, והיא באה בעקבות נקיותו וידיעתו בגדלות ה' והכרתו בפאליהו,

ואמר (שם קלח, ו) "כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע", ואמר בשפלים (שם לז, יא) "וענוים יירשו ארץ", ואמר (ישעיה סא, א) "יען משח ה' אותי לבשר ענוים", ואמר (שם נז, טו) "כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח", ואמר (משלי טז, יח) "לפני שבר גאון", ואמר (משלי יח, יב) "לפני שבר יגבה לב איש".

עו. וכ"כ בחובות הלבבות (שער הכניעה פ"ה), שבספרי הנביאים מתבארת עוצם השגחתו ית' על הענוים והשפלים ועונש הגאים והגבוהים, כמו שאמר בגאווה והגבהות (ישעיה ב, יא) "עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא", ואמר (שם יב, כ) "כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל", ואמר בשתי הכיתות (תהלים קמז, ו) "מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ",

ובכך שבוֹראוּ הוא בְּעִלְיוֹנָה שְׂבִמְדֻרְגוֹת הַמְּצִיאוֹת וְהַנִּבְרָא הַגָּשְׁמִי הוא בְּנִמּוּכָה שְׂבִמְדֻרְגוֹת, וּבִמְרַחֵק שְׂבִינֵיהֶם יֵשׁ כְּמָה וְכְמָה נִמְצָאִים הַנַּעֲלִים מִן הָאָדָם. וְאֵין הַמָּקוֹם בְּחִבּוּר קָצֵר זֶה לְבָאֵר אֶת הַהִפְרָה הַזֹּאת וְאֵפֶן הַשְׁגָּתָהּ. וְכַאֲשֶׁר תִּזְכֹּר זֹאת וְתַהַרְהֵר בְּכֶן תִּהְיֶה עָנִיּוֹ, דָּל וְשָׁפֵל רוּחַ. וְכָל שְׂמוּסִיף לְלַכֵּת בְּדֶרֶךְ זֶה, כֶּן מִתְקָרֵב יוֹתֵר וְיוֹתֵר אֶל אֱלֹהֵיו, וְרַחֲמֵיו הֵם עָלָיו בְּאַמֶּת וּבִהְכָרֶת.

וְלִזְזָה אָמְרוּ הַחֲכָמִים ז"ל (יְרוּשְׁלָמִי שֶׁבֶת פ"א ה"ג) מָה שֶׁשָּׂאֲתָהּוּ חֲכָמָה כְּתוּר לְרֹאשָׁה עֲשָׂאֲתָהּוּ עֲנִיָּה עָקֵב לְסִלְסוּלִיתָהּ". עֲנִיָּנוּ הוּא שְׂמָה שֶׁשָּׂאֲתָהּוּ הַחֲכָמָה כְּתוּר לְלוּיֵת חֲנִי", עֲשָׂאֲתָהּוּ הַעֲנִיָּה מְנַעַל וּמְדֻרָס לְכַף רַגְלָהּ. כִּי בַחֲכָמָה נֶאֱמַר (תְּהִלִּים קיא, א) "רֹאשִׁית חֲכָמָה יֵרָאֵת ה'", כְּלוֹמַר שֶׁרֹאשׁ הַחֲכָמָה הִיא יֵרָאֵת הָאֵל יִתְעַלֶּה, וְהֵיכְלָהּ הִיא כְּתוּר עַל רֹאשׁ הַחֲכָמָה. וְאָמַר עַל הַעֲנִיָּה (מְשִׁלִּי כב, ד) "עָקֵב עֲנִיָּה יֵרָאֵת ה'", רְצוֹנוֹ לֹמַר, שֶׁעָקֵב הַעֲנִיָּה, כְּלוֹמַר מִתּוֹלְדוֹתֶיהָ, הִיא יֵרָאֵת הָאֵל.

וְאָמְרוּ עוֹד (עֲרוּבִין נה, א, רַמְבַּ"ם תְּלִמּוֹד תּוֹרָה פ"ג ה"ח), אֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת לֹא בְּגִסֵּי הָרוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ל, יב) "לֹא בְּשָׂמִים הִיא", וְלֹא בְּמַהֲלָכֵי מִדְּבָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שִׁם) "וְלֹא מִעֶבֶר לִים הִיא". כְּלוֹמַר, שֶׁאֵין לַתּוֹרָה קִיּוֹם אֲצֵל הַמִּתְנַשֵּׂא וְהַמִּתְגַּדֵּל, וְאִדְרָבָהּ, הִיא עוֹזֶבֶת אֶת הַמִּתְנַשֵּׂאִים וְהַמִּתְגַּדֵּלִים, אֲלֹא נִמְצָאֵת אֲצֵל מִי שֶׁהוּא נִכְנָע וְעָנִיּוֹ. וְלִכֵּן דָּמוּ אוֹתָהּ לַמִּים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִשְׁעִיָּה נה, א) "הוּא כָּל צִמָּא לָכּוּ לַמִּים". שֶׁכֵּן מְכַלֵּל מִשְׁמַעוּתוֹת

עז. לא נמצא חבר לרבינו בגירסא זו, ושמו שגגת מעתיק היא שלא הכיר תיבת "לסולייטה".

עח. רבינו נקט לשון "מרפק" שהוא לשון לווייה וחבירה, ונראה שהיא מליצה על דרך לשון הכתוב (משלי א, ט) "כי לוויית חן הם לראשך" - חיבור דבר חן לראש.

הַדְמוּי הַזֶּה לְמִים הוּא, שְׂכָשֶׁם שֶׁהַמִּים עוֹזְבִים אֶת הַמְקוֹמוֹת
הַגְבוּהִים וְהוֹלְכִים לַמְקוֹמוֹת הַנְּמוּכִים שְׂבָאֲרֵץ, כִּךְ הַחֲכָמָה אֵינָהּ
מְשַׁנֶּת אֶלָּא לְמַשִּׁימִים עֲצָמָם עָנוּיִם, וְנִשְׁלַמֶּת לְשִׁפְלִים בְּרוּחָם,
וְנִמְלָטָת מִן הַמִּתְנַשְּׂאִים ע"ט.

עט. כמו שאמר רבי חנינא בר אידי (תענית ז ע"א), למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב
הוי כל צמא לכו למים, לומר לך, מה מים

מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף
דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו
שפלה.

פרק [יג] - במדרגה השמינית והיא היראה

ובינן שהענוה מולידה את היראה והפחד מהאלים, לכן אמרו
ענוה מביאה לידי יראת חטא.

והיראה היא יסורי הנפש מפני הרעה שהיא מעלה בדעתה
שהיא עלולה להשיג אותה בעתיד. והיראה מתחלקת
לכמה חלקים, ואין מקומו של חבור קצר זה לכלל את כלם.

ודע שהראשונה שבמדרגות היראה היא יראת החטא, המביא
אל הרעה. והיא הנקראת במדרגות הללו יראת חטא^{פא}.
והאמצעית שבהן היא היראה שה' ישקיף על צפונותיו בעת
שהוא מסיח דעתו ממנו, ובכך גורם לפרוד ולהסתרת פנים מן
האל יתעלה ויתברך^{פב}. והעליונה שבהם היא מדרגת היראה
ממנו בעצמותו מצד רום מעמדו ורוממות מקומו^{פג}.

והדגמאות למדרגה הראשונה, הן מה שאמר "לירא מפני
שאל"^{פד}, "תראו חתת ותיראו" (איוב, כא). ודגמאות

פ. כמו שהביא בפרק הקודם מדברי חז"ל על
יסוד הכתוב "עקב ענוה יראת ה'".

פא. בספר מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט) כתב
בזה רבינו: כמו כן הוא מתחזק להיזהר
מליפול במה שטורד את נפשו מן האמיתות,
עד שנעשה לבו נקי ומחשבתו קדושה
טהורה, מובדלת מלחשוב בכל דבר זולת יי',
והוא זהיר מלזלזל בזה, וירא ממנו, וחרד
מליפול בו, ומדרגה זו נקראת יראת חטא.

פב. בספר מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט) כתב
בזה רבינו: ויש ביראה מדרגות נעלות ממדרגה
זו. והיא, שהמכיר אינו נמנע מהשעשועים
אלא מחמת יראתו שהוא יתעלה משקיף על
צפונותיו בעת שהוא מסיח דעתו ממנו,
ומדרגה זו גבוהה יותר מהמדרגה הקודמת לה.

פג. בספר מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט) כתב
בזה רבינו: וממנה עולה המכיר אל המדרגה
הנעלית משתי אלו, והיא שפורש
מהשעשועים שבעולם הזה מתוך יראה מיי'
יתעלה מצד רוממותו ומעלתו ויכולתו
ופרישותו בשלמות המוחלטת והאדנות
הגמורה, והיותו מספיק לעצמו בשלמות,
ומצד מה שלכל נבראיו אין מציאות ולא קיום
אלא ממנו. מדרגה זו היא האחרונה
שבמדרגות היראה.

פד. הניקוד בכה": לירא מפני שאל, וכן
נראה לפי העניין שהכונה ליראה מהרעה
הבאה מחמת החטא, אלא דליתא במקרא.
ואולי הכוונה לכתוב (שמואל א' יח, כט):
"ויאסף שאל לרא מפני דוד עוד".

לשְׁנִיָּה הֵן (בראשית ג, י) "וַאֲיָרָא כִּי עָרוֹם אָנֹכִי וְאַחֲבָא", "כִּי עָמָךְ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּנּוֹרָא" (תהלים קל, ד). וְדִגְמָאוֹת לְשִׁלְשִׁית הֵן "וַיִּירָאוּ מִגֹּשֶׁת אֱלֹהִים" (שמות לד, ל), "וִירָאוּ אֶת ה' קְדָשִׁיו" (תהלים לד, י), "יִזְכְּלוּ שֵׁי לְמוֹרָא" (תהלים עו, יב). וְהִירָאוּ הֵן יֵרֵא יֵרֵאת הַפְּרוּשִׁים וְהַעֲוֹבָדִים, וְהַשְׁנִיָּה וְהַשְׁלִישִׁית הֵן יֵרֵאת הַחֲסִידִים וְהַקְדוּשִׁים הִירָאִים מִהַפְּרוּד וּמִהַסְתַּרְתּוֹת הַפְּנִים, וְהַיִּזְדָּעִים מִעֲצָמוֹתוֹ, הַמְּשִׁיגִים מִתְּאָרָיו, וּמִכֹּחַ מִתְחַיִּבִים הִירָאָה וְהַפְּחָד וְהַזְהִירוֹת. וְכִמוֹ שֶׁאָמַר אֶחָד הַחֲסִידִים, יֵרֵאת הָאֲשִׁפָּה בִּיחֹס לִירֵאת הַפְּרוּד, הִיא כְּטֶפֶה הַנוֹטֶפֶת בְּמִצּוֹלוֹת יָם. כִּי מִי שֶׁאֵין הַכֶּרֶתוֹ שְׁלֵמָה וְלֹא נִפְקָחוֹ עֵינָיו שְׁכָלוֹ, אֵינוֹ מְרַגֵּשׁ בַּעֲרֻבוֹת הַדְּבָקוֹת וְאֵין מְכַאֲבִים לוֹ הֶרְחוֹק וְהַפְּרוּד, וְאֵינוֹ מְשִׁיג מִמִּצִּיאוֹת י"י בְּאִפְּן הַמְּחַיֵּב אֶת הִירָאָה וְהַזְהִירוֹת. וְכִשְׁאוּמְרִים לוֹ שֶׁהִירָא וְהַחֲסִיד אֵינָם יֵרֵאִים מִהָאֵשׁ וְאֵינָם יֵרֵאִים אֶלָּא מִהַסְתַּרְתּוֹת הַפְּנִים, הוּא מוֹצֵא דְּבָר זֶה זֶר אֶצְלוֹ וְנִפְלֵא מִמֶּנּוּ בְּלִבּוֹ, כִּינֵן שֶׁאֵינוֹ מְכִיר אֶת תַּעֲנוּג רְאִית פְּנֵי הָאֵל הַנִּכְבָּד, וְלֹא הִצִּית אֶזְנוֹ לְשִׁמְעַ "מִתִּי אָבוֹא וְאִרְאָה פְּנֵי אֱלֹהִים" (תהלים מב, ג), "בְּאוֹר פְּנִיָּה יִהְיֶה כוֹחַ" (שם פט, טז), "בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים" (משלי טז, טו), "וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם" (שמות כג, טו). וְכִי שֶׁמִּתְחִיל לַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַחֲכָמִים מִהֶמוֹן הָעַם הַנִּחוּתִים, וְסָר קִמְעָה מִן הַגִּשְׁמִיּוֹת וְאִפְלָתָה, וְהַכֶּרֶתוֹ הִיא עַל סֶמֶךְ הַמְּסַרְתּוֹ בְּלִבּוֹ, הִרִי בְּפִנִּימִיּוֹתוֹ אֵינוֹ מֵאֲמִין בָּזֶה, לְפִי שֶׁאֵינוֹ מְכִיר אֶלָּא אֶת הַתַּעֲנוּגִים הַגִּשְׁמִיִּים, שֶׁהֵם מְקוּרֵי תַעֲנוּגֵי הַשֶּׁקֶר וְהַהֲבֵל, וְשִׁבְהֵם הָאֵדָם שֶׁנֶּה לְמִינֵי הַבְּהֵמוֹת. וְאוּלָּם תַּעֲנוּגֵי הַחֲסִידִים, אֵין בָּהֶם הַשְׁגָּה לְזוּלָתָם.

וְדַע וְהִבֵּן שְׂאֵי אֲפָשָׁר לְהַגִּיעַ בְּאַמַּת לְאִשְׁרֵי הַחֲסִידִים וְהָאֱהוּבִים^פ, שֶׁהוּא מְצִיאת ה' ^פ בְּעוֹלָם הַבָּא, אֲלֵא עַל יְדֵי הַשְׁגַּת הָאֱהָבָה לְכַבֵּד הָעֲלִיּוֹן יִתְפָּאֵר וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְעַלֶּה, וּבְהִתְקַרְבוֹת אֵלָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְעַל פִּי הָרוֹב אֵין זֶה מְשֻׁג אֲלֵא בְּאוֹכְנֵתָא דְלָבָא. וְאֵין הַהֲשָׁגָה בְּאוֹכְנֵתָא דְלָבָא מְשֻׁגָּת אֲלֵא עַל יְדֵי הַתְּמַדַּת הַמַּחֲשָׁבָה וְהַהֲזָכָרָה. וְאֵינָה מִתְמַדַּת אֲלֵא עַל יְדֵי עֲקִירַת אֱהָבַת הָעוֹלָם הַזֶּה מִן הַלֵּב. וְאֵינָה נֶעְקֶרֶת אֲלֵא עַל יְדֵי עֲזִיבַת תַּעֲנוּגוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וְתַאֲוּוֹתָיו. וְלֹא תִתְכַּן עֲזִיבַת הַתַּאֲוּוֹת אֲלֵא בְּרִסּוֹן הַתַּאֲוּוֹת, וְאֵין רִסּוֹן לַתַּאֲוּוֹת כְּמוֹ עַל יְדֵי אֵשׁ הִירָאָה, כִּי הִירָאָה הִיא אֵשׁ הַמַּבְעֶרֶת אֶת הַתַּאֲוּוֹת. וְיֵשׁ בָּהּ חִלּוּקֵי מַדְרָגוֹת, לְפִי שְׁעוֹר הִירָאָה מִן הַחֲטָא וְהַזְרִיזוֹת בְּקִיּוּם הַמַּצְוּוֹת, וְהֵן מִשְׁתַּנּוֹת לְפִי עֶרֶךְ מַדְרָגוֹת הִירָאָה הַשּׁוֹנִוֹת.

וְדַע שֶׁמָּה שֶׁהֵם הַזְכִּירוּ כָּאֵן אֶת יִרְאַת הַחֲטָא, הוּא כִּינּוּן שֶׁהִיא רֵאשִׁית מַדְרָגוֹת הִירָאָה, כְּמוֹ שֶׁכָּבֵר בְּאַרְנֹו. וְהִיא הַכֶּרְחִית לַמַּדְרָגוֹת הַבָּאוֹת אַחֲרֶיהָ בְּזוֹ אַחֵר זֶה עַד סוּפֶן, כְּלוּמַר מַדְרָגוֹת הִירָאִים, וְהִירָאִים בְּסֵתָם^פ, כְּמוֹ "יִרְא אֱלֹהִים וְסָר מִרָע" (אִיּוֹב א, ח), וְכְמוֹ "מִי זֶה הָאִישׁ יִרְאָה" (תְּהִלִּים כה, יב). וְכְמוֹ "סוּד ה' לִירְאָיו" (שִׁם פְּסוּק יד), וְכְמוֹ "יִרְאֶיךָ יִרְאוּנִי וַיִּשְׁמְחוּ" וְגו' (שִׁם קִיט, עד).

פ. בכה"ל: אֱהוּבִים, וְנִרְאָה שְׁכוּנוֹת הַמִּנְקֵד הַיָּמִים א' כח, ט).

לְהַגִּיעַ: אֱהוּבִים.

פ. ע"ד הַכְּתוּב (יִשְׁעִיָּה נה, ו) "דַּרְשׁוּ ה' בְּהַמְצֹאוֹ", "אִם תִּדְרֹשׁנוּ יִמְצָא לָךְ" (דְּבָרִי ב"רָאִים בְּסֵתָם).

פרק יד] - במדרגת החסידים

דע שהחסיד חפץ באל יתעלה, לא לכונה מלבדו ולא לתכלית זולתו. ואם יחפץ בידיעתו ואהבתו ובתענוג שבראית פני כבודו, הרי יהיה חסר במדרגת החסידות. ורק החפץ בה' לעצמו הרי הוא המגיע אל השלמה שבמדרגות החסידות. וזה, כי השלמות אהובה מצד עצמה, וככל שתהיה ההשקפה על השלמות הידועה שלמה יותר, כך תהיה אהבתה עזה יותר. וככל שתהיה אהבתו יותר עזה, כך ישלמו הדבקות בו ועזיבת זולתו, עד שיתעלם האדם אפלו מעצמו. ומאהבתו את האהוב הזה, הרי הוא כאלו לא נותרה בו תחושה אלא לאהוב לבדו.

ועל ענין זה רמז הנביא הנכבד והאדון השלם במה שאמר (תהלים קמט, ה) "יעלזו חסידים בכבוד", כלומר בכבוד י"י לבדו, ולא בדבר זולתו. ואמר (איכה ג, כד) "חלקי ה' אמרה נפשי", ואמר (תהלים קיט, נז) "חלקי ה' אמרתי", ואמר (שם טז, ה) "ה' מנת חלקי וכוסי"פ.

והרמז למדרגה הראשונה [הזו, שחפץ בה' לעצמו], הרי הוא על דרך מה שאמר (תהלים נט, יח) "אלהי חסדי", "אלהי תהלתי" (שם קט, א), "תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך" (שם טז, יא). ועל ענין זה רמז במה שאמר (שם קיח, כ) "זה השער לה' צדיקים יבואו בו". כי מדרגת הצדקות היא תחת מדרגת החסידות, ושער מדרגת החסידות והפניסה בשער האל הם הרצון ללכת בדרך י"י.

פ. היינו שאין לו לחלקו שום דבר אלא ה' ועיי' רד"ק שם.

צ. רבינו מפרש את לשון הכתוב, שהבאים לבדו.

צ. שרק בו יתעלה הוא מתהלל ולא בזולתו, בשער ה' הם כבר צדיקים, ואם כן כניסתם

וְדַע שְׁמַאמַר דָּוִד ע"ה (תהלים לב, ו) "עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ לַעֲת מְצֹא רַק לְשֹׁטֵף מִים רַבִּים אֵלָיו לֹא יִגְעֹו", כּוֹנְנֹתוֹ בָּזֶה כָּאֵלּוּ אָמַר "לַעֲת מְצֹא אוֹתָךְ"^{צב}, בְּהִשְׁמַטַּת הַכִּנּוּי הַנִּסְתָּר^{צג}, כְּפִי שֶׁהִשְׁמִיט אֶת הַכִּנּוּי הַנִּסְתָּר בַּפְּסוּק (שְׁמוּאֵל ב' כג, ה) "כִּי כָל יִשְׁעִי וְכָל חֶפְצִי כִּי לֹא יִצְמִיחַ", שְׁאֻמָּתוֹ הִיא וְכָל חֶפְצִי. וְכֵן "וַתִּבְּרָא עַד שְׁנוֹתֶיךָ" (יחזקאל כב, ד), וְ"פְּלִיאָה דַּעַת מִמְּנִי" (תהלים קלט, ו), שְׁאֻמָּתָתָם הִיא וַתִּבְּרָא עַד שְׁנוֹתֶיךָ וּפְלִיאָה דַּעַתְךָ מִמְּנִי^{צד}.

וּמָה שֶׁאָמַר "רַק לְשֹׁטֵף מִים רַבִּים", רוֹמֵז לְכָל מָה שְׁזוֹלַת ה'. כִּי כַּאֲשֶׁר נִקְשֶׁר בְּכִבּוּד הָעֲלִיוֹן, אֵין נִשְׁאָרַת לוֹ פְּנִיָּה לְדָבָר מִן הַנִּמְצָאוֹת. וּמָה שֶׁהִמְשִׁילָם לַמִּים, הוּא מִפְּנֵי שֶׁהֵם חוֹלְפִים וְכֹלִים וְהוֹלְכִים כְּמַהֲלָכָם, ר"ל שֶׁל הַמִּים, הַיּוֹצֵאִים מִגְדָּרָם. כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּמָּקוֹם אַחֵר (ש"ס יח, יז), "יִשְׁלַח מִמְּרוֹם יִקְחֵנִי וַיִּשְׁנֵי מִמֵּי רַבִּים", עַל דֶּרֶךְ "אַחִי בְּגָדוֹ כְּמוֹ נַחֲל" (איוב ו, יט)^{צה}, וְכֵן "וַיִּמָּס לִבָּב הָעַם וַיְהִי לְמִים" (יהושע ז, ה)^{צו}.

בְּלִי הַדְּבָרִים, דַּע שֶׁג' מִיְּנֵי חֲסִידִים הֵם בְּעִבּוּדַת ה'. הַמִּין הָרִאשׁוֹן, הֵם הָעוֹבְדִים אוֹתוֹ לְשֵׁם עֲצֻמוֹ, לֹא לְשֵׁם דְּבַר

בשער ה' היא לעלות למדרגה גבוהה יותר מן הצדקות, והיא החסידות שהיא ההליכה בדרך ה', הדרך המובילה לה' עצמו.

צב. ואם כן כוונת הכתוב למה שביאר, שדרך החסידות היא הבקשה למצוא את ה' עצמו.

צג. "הכינוי הנסתר" הוא יסוד בפירוש המקראות אצל הראשונים בארצות המזרח, והרחיבו בו ר"י אבן ג'נאח בספר הרקמה שער יז, ורבי תנחום הירושלמי בהקדמה לפירושו לנביאים, והשתמש בו הרבה בפירושו.

ועניינו שדרך המקראות להשמיט לפעמים את הכינוי של מי שמדובר בו.

צד. עיי' ספר הרקמה לר"י אבן ג'נאח שער כה, עמ' 158, שפירש מידה זו בפירוש המקראות והביא חלק מדוגמאות אלו.

צה. הרי שנחל המים הוא משל לבגידה.

צו. ומפרש רבינו שהמשל למים הוא לא רק במה שהם רכים וכל הנמש נעשה כמים, אלא גם מפני שהם כלים והולכים.

מה זולתו, כמו שאמר הנביא הנכבד השלם והאדון החסיד (תהלים כה, ה), "הדרִיכני באמתֶּךָ וּלְמַדְנִי כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁרָאֵל אוֹתָךְ קוִיִּתִּי כָּל הַיּוֹם", וכמו שאמר (שם פו, יא) "יִחַד לְבָבִי לִירָאָה (את) שְׁמֶךָ", כלומר, לבדו, לפי שלא יבקש בלתי, וכמו שאמר עוד (ישעיה כו, ט), "נִפְשִׁי אֹתִיתִךָ בְּלִילָה".

והמדרגה השנייה הם העובדים אותו מחמת תאר מתוארו שמתמחו ראוי לעבדו, כמו שנאמר (תהלים סה, ב) "לֹךְ דְּמִיָּה תִהְיֶה", וכן "מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה" (ירמיה י, ז), ונאמר (תהלים צב, ג) "טוב להדות לה' ולזמר לשמך עליון וגו'".

והמדרגה השלישית הם אלו אשר עובדים אותו יתעלה ויתפאר כדי להשלים את נפשותיהם על ידי התייחסם אליו, כמו שאמר האומרי"ח (תהלים קטז, טז) "אָנָּה ה' כִּי אֲנִי עֹבֶדְךָ".

והמדרגה הראשונה היא תכלית הקצים וקץ התכליות, כי המבקש בה הוא עצמותו לבד. והשנייה פחותה ונחותה ממנה, שהמכין בה הוא תאר מהתארים. ופחותה מהן השלישית, שענינה ומבקשה תאר מתארוצט.

צט. יתכן שכוונתו שבמדרגה השנייה המבוקש הוא תואר מתארי ה', אך בשלישית המכוון הוא להשגת תואר מתארי העובד. ובספרו מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט) כתב רבינו על שלשת המדרגות הללו: ודע שהאהבה נחלקת גם כן לשלוש מדרגות. הראשונה היא העובדים אותו מאהבה, מתוך התקרבות והתייחסות אליו לבדו, לא לתקוות שכר ולא מיראה. ואמנם מתוקף אהבתם בעצמה, הרי

צז. כגון שבהיותם עבדיו יהיה שמו עליהם כשם האדון על עבדיו המתייחסים אליו, וזו השלמות שהם מבקשים להשיג בכך, וכפי שמפרש והולך.

צח. במהדו"ק כתב "הנביא" ומחקו וכתב "האומר", כיון שדהמע"ה אינו נביא וספרו הוא מספרי הכתובים ולא מספרי הנביאים. אמנם להלן ליד הע' קעח ובעוד מקומות קרא לדהמע"ה נביא, ולא שינה במהדו"ב.

וְעַל שְׁלֹשָׁה מִיָּנִים אֵלּוּ רָמַז בְּאַמְרוֹ, יִתְעַלֶּה מְלוֹמֵר, "כִּי אֶצֶק
מִים עַל צִמָּא וְנִזְלִים עַל יַפְשָׁה, אֶצֶק רוּחִי עַל זֶרַעַךְ
וּבִרְכָתִי עַל צֶאֱצָאֶיךָ, וְצִמְחוּ בֵּינִי חֲצִיר פְּעֻרָּבִים עַל יְבִלֵי מַיִם,
זֶה יֹאמֵר לֵה' אֲנִי, וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב, וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה'
וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה" (ישעיה מו, ג-ה)^פ.

רבינו את האופן שבו רמזים המדרגות הללו בפסוק זה: ותמצא שישעיה ע"ה רמז את שלושת המדרגות הללו בפסוק אחד, והוא מה שאמר (ישעיה מד, ג) "זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו לה'". מה שאמר "לה' אני" הרי הוא רמז למדרגה הראשונה, ומה שאמר "וזה יקרא בשם יעקב" שיעורו בשם אלהי יעקב, וזהו רמז למדרגה השניה שהיא לפי תארו מצד נבראיו, ומה שאמר וזה יכתב ידו לה' הרי הוא רמז אל המדרגה השלישית, ולכן אמר בו לה', שהוא שם בן ד' אותיות בלבד, בלי שיתווסף אליו יתעלה תואר אחר כל עיקר. והודיעך שמי שהגיע אל התכלית הזאת, הוא גם אינו עובד כדי שייקרא עבדו, אלא לה' לבדו, והוא יתעלה יכנה שמו ישראל ויאמר לו "כי שרית עם אלהים" וכו' (בראשית לב, כט), וכן יאמר "ויאמר לו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיה מט, ג).

הם עובדים אותו להיקרא עבדי, כמו שנאמר (תהלים קטז, טז) "כי אני עבדך" וכו'. והמדרגה השניה היא העובדים אותו לפי מה שמצטייר להם מהתארים שהוא מתואר בהם לפי יחס נבראיו אליו, והרי הם אוהבים אותו מחמת כך ועובדים אותו. ומדרגה זו גדולה מן הראשונה, לפי שהמדרגה הראשונה אינה אלא מחמת אהבת ההתייחסות אליו, ומדרגה זו אינה לשום דבר אלא למה שהעובד מצייר מגדולת תארו. והשלישית היא העובדים אותו יתעלה לעצמו, מחמת חיוב מציאות עצמותו בהחלט, לא מתוך התחשבות בשום דבר זולתו. ומדרגה זו גדולה משתי המדרגות הקודמות, מאחר שאין מכוון בה שום דבר אלא עצמותו יתעלה מצד מה שהוא הוא, וזו תכלית התכליות וקץ הקיצים, שהיא המכוונת באמת.

ק. בספרו מגלה האמיתות (ח"ב פ"ט) פירש

פרק [טו] – שער [דרך] החסידות ובני הנביאים והמתנבאים]

דע שישוד דרך החסידות ובני הנביאים והמתנבאים הוא הכנעת הנפש החיונית וכוחותיה לנפש המדברת ומשרתה המוכנות לה, כדי שתוכל לשים פניה אל עולמה הנכבד ומקורה העדין. וזה נעשה על ידי שלשה דברים.

הראשון הוא העבודה שהמחשבה קודמת לה ומנהלת אותה. ואשר לעבודה, הרי זה לפי שבהיות הנפש בתחלת מדרגה זו היא ממעטת לפנות אל הכבוד העליון. והיא צריכה בהכרח למעורר^א ומזכיר. ואין זו אלא עבדת התפלה, כמו שאמר ר' יוחנן (ברכות כא, א) ולואי שיתפלל אדם כל היום בלוי. וכמאמר החכמים ז"ל במדרש קהלת (רבה, ט, א) ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לר' יהושע ולר' ברקאי עדה קדושה, מפני שהיו משלשים את היום, שליש לתורה, שליש לתפלה, שליש למלאכה. והתפלה הרי היא צריכה שתקדם לה מחשבה, כמו שנאמר גם במשנה ברכות (פ"ה מ"א), חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוננו^א את לבם למקום. כי המכון בעבודה ה' אינו אלא הזכרת עולם האלהות וההשתקעות בו, וזה לא יבוא אלא על ידי מחשבה והתבוננות^ב המוציאה לפעל את המטרה^ב. ולכן צריך להקדים לתפלה את המחשבה, ולנהלה על ידה.

קא. המגיה תיקן: שיכינו.

כא. במקור: סבב, ויתכן שהוא חילוף כתיבה של צכ"ב, שעניינו קול גדול ומעורר.

כב. במקור: תפרג', שעניינו התבוננות מתוך הנאה, המאפשרת להתבונן משך זמן בלי קושי ובלי שיהיה הדבר לטורח.

כג. כן נוסף עה"ג: תכר לאגרס, וכפה"נ צ"ל: תכר' לאגרץ'.

הַדְּבָר הַשֵּׁנִי הוא הַנְּגוּנִים הַמְּשֻׁמָּשִׁים אֶת כּוֹחוֹת הַנֶּפֶשׁ, עַל דֶּרֶךְ שְׁעֻשָׁה אֱלִישָׁע כְּשֶׁנִּמְנָעָה מִמֶּנּוּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וּכְגוֹן מָה שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים בְּנֵי הַנְּבִיאִים וְהַמְתַּנְבְּאִים, כְּמוֹ שְׁנֹבָאֵר לְהֵלֵן אִם יִרְצָה הָאֵל יִתְעַלָּה.

וְהַשְׁלִישִׁי הוא דְּבָרֵי כְּבוּשִׁין הַמְּכַנִּיעִים אֶת הַלִּבּוֹת וּמִרְסָנִים אֶת הַנֶּפְשׁוֹת, לְפִי הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנוּ הַחֲכָמִים בְּגִמְרָא תַעֲנִיּוֹת (טז, א) בְּעִנְיַן הָאָדָם הַמְּשַׁפֵּיעַ עַל הַנֶּפְשׁוֹת וּמִכּוֹן אוֹתָן אֶל עוֹלָמָן כְּדֵי שֶׁתִּתְקַבֵּל תַּפְלָתָם וְתִתְמַלֵּא תַחֲנוּנָתָם⁵¹. אָמְרוּ, עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם בְּתֹאֵר הָאָדָם, תָּנוּ רַבָּנָן, עֲמָדוֹ בְּתַפְלָה אִף עַל פִּי שֵׁשׁ שָׁם זָקֵן וְחָכָם אֵין מוֹרִידִין אֶלָּא רָגִיל. ר' יְהוּדָה אָמַר מִטְּפֵל וְאֵין לוֹ, וַיֵּשׁ לוֹ יִגִּיעָה בַשָּׂדֶה, וּבֵיתוֹ רִיקָן, וּפְרָקוֹ נֶאֱחָה, שָׁפֵל בָּרֶךְ, וּמִרְצָה לָעֵם, וַיֵּשׁ לוֹ נְעִימָה, וְקוֹלוֹ עָרֵב, וְרָגִיל לְקִרוֹת בְּתוֹרָה בְּנְבִיאִים וּבְכַתוּבִים. בְּרִיתָא זֹו מְקִיפָה כְּמָה תְּנָאִים.

ה"א), שלדברי כיבושין צריך זקן וחכם, אבל לתפילה אין צריך אלא רגיל. ועל זה שיוּרד להתפלל בא המשך הברייתא בדברי רבי יהודה, שצריך שיהיה מטפל ואין לו וכו'. אבל רבינו השמיט בהעתקתו את התיבות "לפני התיבה", וכפי הנראה לא היו בגרסתו, וגם מפסקי הרי"ד נראה שלא גרס תיבות אלו. וכיון שזקן וחכם הן מעלותיו של האומר דברי כיבושין, נמצא שבהשמטת תיבות "לפני התיבה", משתנה כל המשך הברייתא, וגם מעלת ה"רגיל" והמעלות שמנה רבי יהודה הן מעלותיו של האומר דברי כיבושין, ולא של היורד לפני התיבה. וזהו שורש שיטת רבינו שפירש את כל התנאים האמורים בברייתא במי שאומר דברי כיבושין ולא ביורד לפני התיבה, וכפי שיפורט עוד בהערות הבאות.

קב. בסוגיא בתענית שם מדובר בתפילת התענית. והרמב"ם (תענית פ"ד ה"ד) כתב את כל התנאים שבברייתא זו רק לעניין תפילת התענית, ובתפילות של כל ימות השנה כתב (תפילה פ"ח ה"א) רק חכם וזקן וקולו ערב ורגיל לקרות. אבל במחזור ויטרי (ס' רעא) כתב דמייירי בסתמא אפילו בחול ואפילו בלא תענית. ורבינו מפרש את כל הברייתא לא על מי שעומד להתפלל אלא על מי שאומר את דברי הכיבושין, וכמבואר מכל המשך דבריו, ולא במי שיוּרד להתפלל, ואם כן הלכה זו נוהגת רק כשמקדימים אמירת דברי כיבושין לעורר הלבבות. והנה נוסחנתנו בש"ס היא "אף על פי שיש שם זקן וחכם, אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל", וכן גרס ר"ח. והכוונה, כפי שפירשה הרמב"ם (תענית שם

הראשון שבהם - זקן, וזה מפני שהזקנה מעוררת הדרת כבוד ויראה בלב, וכבר אמרו בתוספתא^ק (פ"א ה"ח) זקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין. כי לכתחלה אין מבקשים לאמירתו דברי הכבושין, ולהתעוררות הנפשות והכנעת הפוחות אליהן, אלא זקן שהוא חכם בלבד. ואם אין מוצאים, יהיה איש בעל צורה נאה ודרך רצויה ונפשו זכה^ק.

והתנאי השני שיהיה חכם, וזה כדי שינהג בעניני חכמה וסודות קדושים המושכים את הנפש, המעוררים את בנות ירושלים משנתן, ומתרדמתן מקיצים אותן. שכן הנפש היא מעם י"י, כלומר מן העצמים האלהיים שלמעלה מן הגופות והגשמיות, והיא מבזה אותם כשהיא מרגישה בדבר-מה מכבוד י"י ומהרהרת בו, לרוב גדלותו, ואז יתנוצצו לה מעט מגלוי תפארתו ועזו וזיוו. ומיד תתעלם ותתפוגג מתוך השתקעותה בקרני האור הקיימים. כמו שאמר הנביא החסיד, בעל לשון הלמודים, השלם ע"ה (ישעיה כו, ח) "אף ארח משפטיך ה' קנינוך לשמך ולזכרך תאות נפש". ואמר החסיד ע"ה (תהלים ל, ה) "זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו". וזהו

קו. בברייתא לא נזכר תנאי זה בדברי רבי יהודה שמנה את כל התנאים, אלא נזכר ברישא, שאף על פי שיש שם זקן וחכם שאומר דברי כיבושין אין מורידים אלא אדם הרגיל. והרמב"ם שפירש את דברי רבי יהודה במי שעומד להתפלל, וכמו שנתבאר לעיל בהערה קב, כתב את דין החכם רק במי שאומר דברי כיבושין (תעניות פ"ד ה"ב) ולא מנה אותו יחד עם שאר התנאים (שם ה"ד). ורבינו שפירש גם את דברי רבי יהודה במי שאומר דברי כיבושין, וכנ"ל, מנה את תנאי החכם בין שאר התנאים.

קג. בגוף כה"י נכתב "פי אלגמר" - בגמרא, ובגליון הוגה: פסק, וכפה"נ כוונת ההגהה היא לתוספתא, ששם מבוארים הדברים.

קד. כן הוא לפי ההגהה בכה"י, שתיבת "אלא" נמחקת, וכן מוכח מהמשך העניין.

קה. כמוכא בגמרא (טו, ב), תנו רבנן, אם יש זקן - אומר זקן, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה. ומקשינן, אטו זקן דקאמרי אף על גב דלאו חכם הוא, ומשני אביי, הכי קאמר, אם יש זקן והוא חכם - אומר זקן והוא חכם, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה.

הִרְמֵז בָּמָה שְׁאָמְרוּ אוֹמֵר לְפָנֵיהֶם דְּבָרֵי כְּבוֹשִׁין, כְּלוֹמַר עֲנִינִים מְפֻלְגִים בְּלִשׁוֹן צָחוֹת וּמְלִיצָה, לְהַשְׁלִיט אֶת הַנֶּפֶשׁ הַרְצוּיָה וְהַנֶּעְלִית, עַל הַכּוֹחוֹת הַחוּשִׁיִּים, הַשְּׁפָלִים הַגּוֹפְנִיִּים.

וְהַתְנַאי הַשְּׁלִישִׁי שֶׁיְהִיָּה רָגִיל, כְּלוֹמַר מְרָגֵל לְרִסֵּן אֶת הַנֶּפֶשׁ הַמְתַּאֲנָה וְלַמּוֹנְעָה מִתַּעֲנוּגֵי הַגּוֹף, וְלַהֲזַכִּיר לָהּ אֶת הַתַּעֲנוּגִים הָאֱלֹהִיִּים וְהַעֲנוּגִים הַמְּאִירִים^{קז}. וּמוֹכֵן שֶׁהוּא אַחֵר מִיָּנִי דְּבָרֵי הַכְּבוֹשִׁין^{קח}, כִּינֵן שֶׁהַתּוֹכָחוֹת וְהָאֵיּוֹמִים מוֹתִירִים רֶשֶׁם שֶׁל יִרְאָת שָׁמַיִם וְצַדִּיקוֹת, וְהַחֲסֵד וְהַטּוֹבָה מוֹתִירִים רֶשֶׁם שֶׁל תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת, וְהַזְכָּרַת גְּדֻלַּת הָאֵל וְגִדּוּלוֹ מוֹתִירָה רֶשֶׁם שֶׁל יִרְאָת הָרוֹמְמוֹת וְחֲסִידוֹת, וְהַזְכָּרַת הַטּוֹבָה וְהַחֲסֵד מוֹתִירָה רֶשֶׁם שֶׁל אֶהְבָּה, וְהַבְּטָחַת הַגָּמוּל מוֹתִירָה רֶשֶׁם שֶׁל זְרִיזוֹת, וְהַבְּטָחַת הָעֶנֶשׂ מוֹתִירָה רֶשֶׁם שֶׁל זְהִירוֹת, נִמְצָא שֶׁכָּל מִין מִדְרָשׁוֹת הַמוֹסֵר שֶׁל הַמַּגִּידִים מוֹתִיר מִין מִיָּנִי הַרְשָׁמִים וְהַתַּפְעֻלוֹת מִהַתַּפְעֻלוֹת הַנֶּפֶשׁ, [וְלִכְן רְאוּ שְׁמִי שְׁאוֹמֵר אֶת דְּבָרֵי הַהַתְעוֹרְרוֹת אַחֲרֵי שְׁמִיעַת דְּבָרֵי הַכִּיבוּשִׁין יִהְיֶה "רָגִיל"]^{קט}, בְּאִפְּן שֶׁתִּהְיֶה תּוֹכַחַתוֹ לְפִי עֲנִינּוֹ, וְתִהְיֶה מִתְאִיְמָה לְנֶפֶשׁ כְּדִי שֶׁתַּפְנֶה אֵלֶיהָ וְתַפְעֵל בָּהּ.

שהקדימה הברייתא ואמרה שמדובר ב"עמדו להתפלל". בשלמא לדעת שאר הראשונים שמדובר ביורד להתפלל, מבוארת ההקדמה שמדובר בעמדו להתפלל, אך לדעת רבינו שמדובר במי שמעורר את הלבבות, קשה למה הקדימה הברייתא שעמדו להתפלל. ומבאר רבינו, שאחרי אמירת דברי הכיבושין, כשמתכוונים לעמוד בתפילה, מקדימים ואומרים דברי התעוררות, על ידי הרגיל דווקא, שהוא הראוי לעורר את העם בדרכי ההתעוררות הראויות לבא אחרי שמיעת דברי הכיבושין, וכמו שמפרש והולך.

קז. דברי רבינו מחודשים, שרש"י (טו, א ד"ה רגיל) והרמב"ם (תעניות פ"ד ה"ד) פירשו "רגיל" שהוא רגיל בתפילה, והוסיף רש"י שתפלתו שגורה בפיו ולא יטעה, שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו. ורבינו שפירש שמדובר במי שאומר דברי כיבושין ולא ביורד להתפלל, אינו יכול לפרש כפירושם שהוא הרגיל להתפלל, ולכן הוצרך לחדש שהכוונה לרגיל להכניע את נפשו ולרסן את תאוותיו.

קח. רבינו מפרש בזה את כוונת הברייתא לפי דרכו, שאף על פי שיש שם זקן וחכם אין מורידין אלא את הרגיל, וצריך לבאר מה

והתנאי הרביעי שיהיה מטפל ואין לו. וענינו הדאגה לדבר ונטילת האחריות עליו, כמו שאמרו (בכורות לו, ב) מפני שטפ[ו]לה¹⁷ מרבה, וכן ונטפל לו ר' פלוני (פסחים פז, ב), כלומר דאג להשיב לוי¹⁸. והמכון אם כן במטפל ואין לו הוא, שיהיה דואג ונושא בעל צרכי משפחתו או הנמשכים אחריו, ואין לאל ידו. כי מי שהוא כן, פניתו אל אדוניו מרבה יותר, ומבטחו בו תדיר יותר. ואומרים שאיש עני צמד על פתח איש שהכשיר עצמו, ואמר רעב אנכי. השיב לו החסיד, לך צא, שקרן. כי הרעב הוא סוד האל, ולא יפקידנו אלא אצל בעלי הנאמנות. ועוד [מעלה יש במי שמטפל בעצמו ונושא בעול צרכי משפחתו והנמשכים אחריו], שהפונה אל עולם השמחה ומקור החדוה, תחלת דרכו – היא לסור מכל דבר זולת האל, אמצע דרכו היא ההליכה בדרך, והיא עבודת ה', וסוף דרכו הוא ההגעה אל האל, והיא החסידות והידיעה. ומי שזו היא דרכו, איך לא יהיה זקוק ודואג לעניניו ההכרחיים¹⁹, כגון אבא חלקיה²⁰ וחוני המעגל²¹?

והכוונה שידאג להם בעצמו ולא יטילם על אחרים.

קיא. עליו מסופר (תענית כג, א-ב) שהיה עוסק בעבודת השדה לפרנסתו כשכיר יום.

קיב. לא מצאנו בדברי חז"ל שהיה עני או שהיה מתעסק באומנות או בשכירות, וכפי הנראה כוונת רבינו שנקרא "המעגל" על שם אומנותו, שהיה משתמש בה בכלי המעגילה לזיפות גגות וכיוצא בזה, וכן הביא במלאכת שלמה (תענית פ"ג מ"ח ד"ה חוני המעגל) מפי השמועה. [וראה עוד שם לענין ניקוד המילה, המקעגל, והביא כן גם בשם הר"מ דילונזאנו. אך לפנינו בכתב היד הוא נקוד המקעל]. גם רבי אברהם בן הרמב"ם בספר

קט. הערוך (ערך טפל הד') פירש כן לשון טפלים שבכמה מקומות בלשון חז"ל, שהם הטף, וביאר הערוך שהם תלויים בו לזונם, ובכך יש מקור לפירוש טפל מלשון אחריות ודאגה. גם רבי תנחום הירושלמי בהמדריך המספיק (ערך טפל) כתב שפירוש "מפני שטיפולה מרובה" שהביא גם רבינו, ולשון הרמב"ם (דעות פ"ו ה"י) "עד שלא יהא צריך לאדם גדול להטפל בו", פירושו להתעסק בו ולטפל בסיפוק צרכיו. ורבינו מפרש שאין הכוונה בברייתא כאן רק למי שהטף תלויים בו, כפירוש רש"י, אלא שיש לו אחריות לטפל בכל מה שצריך לטפל בו.

קי. היינו צרכי גופו לפי ההכרח בלי מותרות.

כד. מעתיק כה"י כתב: שטיפלה, אך הנקדן ניקד: שטפילה, וכוונתו כנראה גם להגיה: שטפולה.

וְר' פִּנְחָס בֶּן יֵאִירָא וְר' חֲנִינָא בֶּן דּוּסָאִיד וְהֵלֵל הַזִּקְנָסִי, שֶׁהִחֲזִיקוּ עִצָּמָם בְּתַכְלִית דֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת, שְׁסוּדָה הוּא שִׁידָאג לְצָרְכֵי הַהִכְרָחִים וְלֹא יִטִּיל שׁוֹם דָּבָר עַל אִישׁ מֵהָאֲנָשִׁים. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנְּבִיא (תְּהִלִּים קכח, ב) "יָגִיעַ כַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ". וְאֵין הַמָּקוֹם כָּאן לְבָאֵר אֶת כָּל שְׁמוּעוֹתֵיהֶם הַנִּכְבָּדוֹת, עֲנִינֵיהֶם הַנְּעִימִים וְסוּדוֹתֵיהֶם הַנָּאִים, ע"ה.

וְהַתִּנְאִי הַחֲמִישִׁי הוּא וִישׁ לֹו יָגִיעָה בְּשָׂדֶה, כְּלוֹמַר שֶׁיְהִיה לֹו צֶרֶךְ הַכְּרָחִי בַּדְּבָרִים שֶׁעֲלֵיהֶם מְבַקְשִׁים וּבְעֲנִינֵיהֶם־סִי, כְּדִי שֶׁתִּתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ תַּחֲלָה בְּהַתְּפַעֲלוֹת עִצְמִית, וְאַזּוּ יִשְׁתַּתַּף עִם שׁוֹמְעֵי לִקְחוֹ, בְּמַגְמָתָם וּבְהַתְּעוֹרְרוֹתָם.

וְהַתִּנְאִי הַשִּׁשִּׁי הוּא וּבֵיתוֹ רִיקָן. וּפְרַשׁ בְּתַלְמוּד, רִיקָן מִן הָעֵבֶרָה. וְעֲנִינוֹ, שֶׁצָּרֶיךָ שֶׁמַּעֲשֵׂי הָאָדָם הַמְּשַׁפֵּיעַ עַל נַפְשׁוֹת הָאֲנָשִׁים יִהְיוּ מִתְּאִימִים לְדְבָרֶיךָ, כִּי הַדְּבוּר אֵינָנו בְּטוֹי הַלְשׁוֹן בְּלִבֵּד, אֲלֹא הוּא בְּטוֹי לְעֲנִינִים שֶׁבִּשְׁכָּל וּבִהֲשָׁגָה, וְהַלְשׁוֹן

שבת, פעם ביקשתו אשתו ואמרה, עד מתי נצטער בקש רחמים, יצאה כמין פיסת יד ונתנה להם רגל של שולחן זהב, ולסוף חזרה בה אשתו וביקש רחמים ונטלו מהשמים את רגל הזהב. ומוכח מכך שלא הסכים ליהנות מהבריות.

קטו. על עניויותו הגדולה ושהיה מתפרנס מעמל כפיו, אמרו (יומא לה, ב), שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיך, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו וכו'.

קטז. שכן מדובר בתענית עצירת גשמים, ובעלי השדות יש להם צורך והכרח בגשמים שעליהם מבקשים.

המספיק לעובדי ה' (שער הפרישות) מונה את חונו המעגל בין "קצת חסידי ישראל שהגיעו לתכלית החסידות ונעשו קרובים למעלת הנביאים, ובכל זאת חיו חיי עוני וצמצום", ועמו מנה גם את רבי חנינא בן דוסא ואבא חלקיה, כפי שמנאם רבינו, והוסיף גם את נחום איש גמזו.

קיג. עליו אמרו (חולין ז, ב), שמימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו, ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו.

קיד. שעל עניויותו הגדולה אמרו (תענית כד, ב) בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחינא בני דיו לו בקב חרובים מערב שבת לערב

איננה אלא הנחה המורה על המשמעויות^{קז}. והמדרגה הראשונה במדרגות הנפש היא שיהיה בכחה לתקן את גופה ולנהל את היכלה^{קח} ולעורר את כוחותיה. והמדרגה השנית היא שיהיה בכחה להנהיג את משפחת האדם וקרוביו והנמשכים אחריו, ולדאג לתקונם ולהנהגתם בזה ובכא^{קט}. והמדרגה השלישית היא שיהיה בכחה לתקן גם את הזר הנכרי. והמבקש מן המוכיח ומעורר נפשות בני האדם הוא, שימשך את נפשותיהם אל הכבוד העליון הנעלה^ק בדרגתו, למען יתעוררו מתוכחתו לפנות אל עולמן ומקורן. ואם אין נפש האדם מתחזקת לתקן את קרוביו ואנשי ביתו, כל שכן וכל שכן שלא יהיה בכחה לתקן את הזרשים. וכמו כן אם אינה יכולה לתקן את גופה והיכלה, כל שכן וכל שכן שלא יהיה בכחה לתקן את הקרובים ואנשי הבית. וכיין שהמבקש ממנו הוא לתקן את נפשות העם, צריך שיקדים לתקן את נפשות בני ביתו, וכל זה אמר בלשון משאלת ביתו ריקן^{קי}.

ובדברי רבינו מיושבת התמיהה, שכאן שעוסק בדברי כיבושין והתעוררות לעם, אם אין דבריו נשמעים על אנשי ביתו ואינו מנהיג אותם בדרך הישר, כל שכן שלא יהיו דבריו נשמעים על העם הזרים. אלא שתירוץ זה אתי שפיר רק לדעת רבינו שהדברים אמורים במי שאומר דברי כיבושין, ולא לדעת הרמב"ם עצמו שהדברים אמורים במי שיווד להתפלל.

קט. רבינו מפרש כרמב"ם (תעניות פ"ד ה"ד), ש"ביתו ריקם" מן העבירה אמור על בניו ובני ביתו וכל קרוביו והנלווים אליו, שבכולם לא

קי. שאין תכלית בדיבור בפה גרידא, וכל עניינו הוא רק בהיותו מורה על העניינים המושגים בשכל המדבר, שעליהם מורה דיבורו, ומטרתו לעורר ולהוציא לפועל דוגמתם בשכל השומע.

קיח. בדברי רבינו מיושבת קושיית הגבורת ארי (תענית טז, ב ד"ה והמחזור), שכתב שדברי הרמב"ם תמוהין מאוד שיהיו בניו ובני ביתו מעבכים עליו מליד לפני התיבה, והא לא מצינו אלא גבי סוטה, שאפילו אם אין בניו ובני ביתו מנוקים מעון אין המים בודקים את אשתו, אבל במקום אחר לא מצינו זאת.

כח. עיי' לעיל הערה 2.

כט. במקור: דינא ודניא, שתרגומו המילולי הוא בענייני הדת ובענייני העולם הזה, ומשמעותו היא בזה ובבא.

כז. במקור: אלאסמי, שעניינו בעל שם ותואר, וצ"ב, ואולי צ"ל אלסאמי - הנעלה.

וְכָל שָׁכֵן וְכָל שָׁכֵן שִׁיקְדִים לְכַף אֶת הַנֶּאֱמָנוֹת וְהַטְהָרָה, שֶׁהֵם תִּקּוּן גּוֹפּוֹ וּמַצֵּב הַיְכָלוֹ. וְזֶהוּ הַתְּנָאי הַשְּׁבִיעִי שֶׁאָמַר עָלָיו בְּלִשׁוֹן מְשֻׁאֵלֶת פֶּרְקוֹ נֶאֱהָיָה, כִּי כֹאֲשֶׁר מַעֲשִׂיו אֵינָם מֵתַאיִמִּים לְדַבּוּרוֹ אֵין לְתוֹכָחָתוֹ הַשְּׁפָעָה עַל הַלְּבָבוֹת. וְזֶה דְּבַר גָּלוּי לְכָל וּמוֹרָה עָלָיו הַנִּסְיוֹן.

וְהַתְּנָאי הַשְּׁמִינִי הוּא שֶׁפֶל בְּרַךְ, וְעֲנִינוֹ הַפְּחִיתוֹת וְהַעֲנוּה. וּכְבָר בְּאַרְנוֹ אוֹתָם בְּמַדְרַגַּת הַעֲנוּה קכא. וּבְצֶדֶק קְבָעוּהוּ תְּנָאי לְהַתְעוֹרְרוֹת, מִפְּנֵי שֶׁצָּרִיךְ שֶׁפִּתְחֻלָּה תִּתְעוֹרֵר נֶפֶשׁ הַמְּעוֹרֵר, וְאַחֵר כֶּךָ תִּתְעוֹרֵר אֶת זוּלָתָהּ. וְנֶפֶשׁ הַמִּתְגַּאֶה הַנוֹהֵג בְּכִסְיִלוֹת אֵינָה מִתְעוֹרֶרֶת, מֵאַחֵר שֶׁיִּצְאָה מִמַּדְרַגַּת הָעֲבָדוֹת וְנִכְנְסָה אֶל מַדְרַגַּת הָאֲדֻנּוֹת הַמְּבִיָּאָה בְּהִכָּרַח לְגֵאוּה וְלִרְוֵמָמוֹת. וּמִטַּעַם זֶה הִיא שְׁנוּאָה בְּעֵינֵי ה', כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מְשָׁלִי טז, ה) "תוֹעֲבַת ה' כָּל גְּבוּה לֵב". וּכְמֵאֹמֶר הַחֲכָמִים ז"ל עַל מָה שֶׁאָמַר יִתְעַלָּה (יִרְמְיָה יב, ח) "נִתְּנָה עָלַי בְּקוּלָּה עַל כֵּן שֶׁנֶּאֱתִיתִי", זֶה שְׁלִיחַ צָבוּר שְׂוִירָד לִפְנֵי הַתְּבָה וְאֵינוֹ הָגוֹן (תַּעֲנִית טז, ב) קכב.

פירוש הרמב"ם [ורבינו] שפירשו "ביתו ריקם" על בני ביתו הנקיים מעבירות, שאם כן היה לתנא לשנות "פרקו נאה" לפני "ביתו ריקם", בדרך לא זו אף זו, שלא זו בלבד שהוא עצמו מתוקן אלא גם בני ביתו מתוקנים. ובדברי רבינו מיושבת קושיה זו, שבני ביתו צריכים להיות נשמעים לו ונקיים מעוון, וממנו עצמו נדרשת מעלה גבוהה יותר, של נאמנות וטהרה.

קכא. לעיל פרק יב, במדרגה השביעית שהיא הענוה.

קכב. נראה שרבינו מפרש שליח ציבור שאינו הגון - שהוא גבה לב, ולכן הוא שנוי ומתועב לפני המקום. ורש"י פירש שהוא חסר אחד מהתנאים האמורים בברייתא, ובסדר רב

יהיה בעל עבירה [ולא כרש"י שהכוונה שלא יהיה בביתו גזל וחמס]. בביאור מקורו של הרמב"ם כתב בבית יוסף (סוף סי' תקעט), שתיקון עצמו הרי הוא מבואר ב"פרקו נאה". וכן מבואר מדברי רבינו שפירש "פרקו נאה" על תיקון עצמו. ובשו"ת תורת חיים (סי' א) ושו"ת מהריט"ץ (החדשות סי' עו) כתבו שמקורו של הרמב"ם ממה שנאמר בברייתא "וביתו ריקם", ולא תני "ריקם" בלבד, והכוונה ב"ביתו" היא לכל בני ביתו והנלווים אליו.

קכ. יתכן שכוונת רבינו ש"פרקו נאה" היא מדרגה גבוהה יותר, שאינה כוללת רק את תיקון הגוף וסילוק העבירות, אלא גם נאמנות וטהרה. ומיושבת בזה קושיית הגבורת ארי (תענית טז, ב ד"ה ועל פירוש הרמב"ם) על

וְהַתְּנַאי הַתְּשִׁיעִי הוּא מְרַצָּה לָעַם, כְּלוּמַר הַמִּקְבֵּל עַל הָעַם
בְּמַעֲשֵׂי חֲסִידוֹתוֹ וּמַדּוּתָיו הַטְּהוֹרוֹת וְנִדְרוֹתָיו
הַמְּאִירוֹת וּמַעֲלוֹתָיו הַכְּרוּרוֹת, וּמִשְׁבַּח הוּא בְּפִיהֶם, אֲשֶׁר הֵם
חֲפִצִּים לָלֶכֶת בְּמִנְהַגוֹ וְנִכְסָפִים לְהַדְמוּת בְּדַרְכּוֹ.

וְהַתְּנַאי הַעֲשִׂירִי הוּא, יֵשׁ לוֹ נְעִימָה וְקוּלוֹ עָרֵב. וְעֲנִינוֹ שְׁתֵּהִיָּה
לוֹ שִׁירָה יָפָה וְנְעִימָה עֲרֵבָה. וְהַטָּעַם לָזֶה הוּא, שְׁלָכַל
מִין מִיַּחַד מֵהַתְּכָלִיּוֹת הַנִּפְשִׁיּוֹת וְהַתְּפַעֲלוּיּוֹת הָרוּחָנִיּוֹת, מֵתַאִים
מִין מִיַּחַד מִן הַקּוּלוֹת וְהַנְּעִימוֹת הַמְּעוֹרְרִים אוֹתוֹ. וְקוּל הָאָדָם
מִשְׁתַּנֵּה לְפִי הַשְּׁתַּנּוֹת מַצְבּוֹ, הַכָּעַס וְהַתְּרַצּוֹת סָבִי וְהַפְּחָדִי סָבִי. וְכֵן
מִשְׁתַּנִּים מַצְבֵּי הַשּׁוּמֵעַ. וְכָכָר נִתְּבָאָר שֶׁהָאִישׁ הַמוֹכִיחַ הַמְּבַקֵּשׁ
לְעוֹרֵר אֶת הַנִּפְשׁוֹת צָרִיךְ שְׁתַּתְּעוֹרֵר נַפְשׁוֹ תַּחֲלָה לְמַעַן יִתְּפַעֲלוּ
הַנִּפְשׁוֹת מִמֶּנָּה אַחֵר כֶּךָ. וְכֹאֲשֶׁר הָאָדָם הוּא בָּעַל קוֹל נָעִים
וּמִנְגִּינָה עֲרֵבָה, מִתְּעוֹרֶרֶת נַפְשׁוֹ לְעֲנִינִים הַמְּבַקֵּשִׁים וְלַתְּכָלִית
הַמְּכַנֶּנֶת, וְנִפְשׁוֹת הַשּׁוּמָעִים מִתְּעוֹרְרוֹת מִמֶּנָּה כְּשֶׁעוֹר
פְּעֻלוֹתֶיהָ קִיָּה.

שביעות רצון והתפיסות, וכדי שלא יתחלף
במובן הרגיל של רצון, תרגמוהו התרצות.

קכד. רבינו הזכיר את שלושת המקרים
הנפשיים הראשונים של הכוח המתעורר, עיי'
שמונה פרקים לרמב"ם פרק א: והחלק
המתעורר וכו' ומזה הכח יבוא וכו' והכעס
וההתרצות והפחד והעז, והאכזריות
והרחמנות, והאהבה והשנאה, והרבה מאלו
המקרים הנפשיים.

קכה. רבינו מפרש לפי דרכו שגם האומר
דברי כיבושין צריך להיות בעל נעימה וקול
ערב, כיון שאמירת דברי ההתעוררות צריכה
להיות בניגון מתאים לפי תוכן הדברים.

עמרם למד ממאמר זה שאין ראוי להעמיד
שליח ציבור שמרננים עליו בדברים רעים.
ואף על פי שלדעת רבינו הברייתא עוסקת
בתנאי האומר דברי כיבושין ולא בתנאי שליח
ציבור, הביא מאמר זה העוסק בשליח ציבור
ולמד ממנו על פסולו של גבה הלב, שהוא
שנוי לפני המקום ולכן אינו ראוי להיות שליח
ציבור, ומפרש שהטעם שהוא שנוי לפני
המקום הוא כיון שאינו נכנע לעבוד את קונו
בעבודת עבד, ומאותו טעם הוא גם אינו ראוי
לאמירת דברי כיבושין.

קכג. במקור: אלרצ'א, ותרגם ר"ש אבן תיבון
(ראה בהערה הבאה): והרצון, ומשמעותו

**וְהַתְנַאי הָאֶחָד עֶשֶׂר הוּא, וְרָגִיל לְקִרּוֹת בְּתוֹרָה בְּנִבְיָאִים
וּבְכַתּוּבִים כִּי. עֲנִינוּ שִׁיְהִיָּה מְרָגֵל בְּדַבְרֵי הַנִּבְיָאִים
וּרְמָזֵי בְּעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שִׁכְּוִי וְהַחֲכָמִים וְחַבְרִיָּהֶם, וְעַל יְדֵי כֶּךָ יִבְטָא
אֶת צְפוֹנוֹת לְבוֹ בְּלִשׁוֹן לְמוֹדִים מְעֵלָה וְצַחָה, וְתִתְפַּעֲלָנָה
הַנִּפְשׁוֹת מִתּוֹךְ צַחוּתָהּ, וְאִזּוּ יִפְנוּ הַנִּפְשׁוֹת אֶל עוֹלָמָן וְיִתְבַּוְּנוּ
בְּכָבוֹד הָעֲלִיוֹן, יִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה.**

**וּמִפְּנֵי זֶה [שְׁדֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת הִיא לְהַכְנִיעַ אֶת כּוּחוֹת הַנֶּפֶשׁ לְהַנְהִיגָתָהּ
הַשְׂכָּל בְּאִמְצָעִים שׁוֹנִים, בְּתַפִּילָּה וּבְנִיגוֹנוֹם וּבְדַבְרֵי
כִּיבוּשִׁין וְכִיּוּצָא בְּזֶה], הָיוּ הַחֲסִידִים וּבְנֵי הַנִּבְיָאִים יוֹשְׁבִים בְּגָנִים
וְעַל הַמִּימּוֹת, וְשׁוֹמְעִים מִיָּנִי כָּלִי זְמֵר וּמִיָּנִי שִׁירַת הָעוֹפּוֹת כִּי. כִּי**

פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים, משמח הלב ומצחצח תוגת הלב, כגון גן ירק ונהרות המושכים, ע"כ. ובהוריות (יב, א), וכי גרסיתו שמעתא, גרוסו על נהרא דמיא, דכי היכי דמשכי מיא הכי נמי תימשיך שמעתייכו. ופירש המאירי שם: וילמוד במקום שאפשר לו לעמוד ביחוד ובמקומות הזכים ושוארים זך. ובתענית (כ, א) מעשה ברבי אליעזר ברבי שמעון שהיה מטייל על שפת הנהר, ושם שמח שמחה גדולה והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה וכו', ופירש רש"י שטייל שם לשמחה. ובפירוש רבינו בחיי (דברים ח, ט) פירש כך את מעלת ארץ ישראל: לפי שהתורה והחכמה אי אפשר לאדם להשיגם על השלמות אלא עם ההכנות הראויות הצריכות לו, ומלבד ההכנות יצטרך שיהיה אויר הארץ זך וטוב כי יועיל הרבה בלמוד, וטוב ההכנות והאור הטוב אשר בארץ, על כן יאמר: החכמים שבה לא יאכלו במסכנות לחמה של תורה, כי יחיה לבם כפתחו של אולם לטוב ההכנות ורחבה מיני ים לטוב האור. וכמו שדרשו רז"ל (בר"ר טז,

קכו. רבינו לא גרס בקי לקרות מדרש הלכות ואגדות, וגם הרמב"ם לא הביאו (ועמד בזה במעיל שמואל פלורנטיין), וגם בכ"י מינכן ליתא. ולפי דרכו של רבינו שמדובר בדברי כיבושין, היה מקום להצריך בקיאות באגדות, כדי שדברי הכיבושין שלו יהיו בלולים בדברי חז"ל ומיוסדים עליהם. אכן בהמשך כתב רבינו שיהיה בקי גם בדברי ה"חכמים וחבריהם", ומשמע שמפרש כן את הבקיאות בהלכות ובאגדות, וכיון שנזכרו גם הלכות שאינן קשורות לדברי הכיבושין, פירש רבינו שהבקיאות בלשונות החכמים בהלכות ובאגדות מועילה לצחות הלשון בדברי הכיבושין.

קכז. מחברי ספרי הכתובים.

קכח. מצאנו כמה מקורות לעניין ישיבת החכמים בגנות ועל הנהרות כדי להרחיב דעתם. לשון הכתוב (שיר השירים ח, יג) "היושבֶּת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני", ואין חברים אלא תלמידי חכמים (בבא בתרא עה, א). ובפירוש רש"י (משלי טו, ל) על הפסוק "מאור עינייִם ישמח לב": ולפי

לְכָל עֲנִין מִן הָעֲנִינִים הִלְלוּ יֵשׁ סוֹד בְּתוֹרַת הַהִתְרַגְלוֹת קִבֵּט.

אִירָא דֶּאֱרֶץ יִשְׂרָאֵל מִחֲכִים, ע"כ.
קבט. בַּמִּקְוֶה: אֶלְרִאצ'ה, וְהַכּוֹנֵה לַהֲתַרְגְּלוֹת
הַמִּכְשִׁירָה אֶת הַגּוֹף לַעֲנִיין מִה.

(ד) "זוהב הארץ ההיא טוב" (בראשית ב, יב).
אִין תּוֹרָה כְּתוּרָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאִין חֲכָמָה
כְּחֲכָמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ (ב"ב קנח, ב)

פרק [טז] - [מבקשי ה']

דע שהמדרגות הראשונות במדרגות החסידים בחסידותם הן הנקראות חפץ וחפצים^{קל}, כלומר הרוצה והרוצים והמתאנה והמתאנים, על דרך "החפצים ליראה את שמך" (נחמיה א, יא), "דרושים לכל חפציהם" (תהלים קיא, ב), כלומר המבארים והבוררים לכל החפצים אותם ומתאנים להם. והוא מי שעלה בידו שהצלחת הנפש תלויה בעזיבת כל דבר זולת ה', וכבר נגלו לו התגלויות ה', וטעם את הברקים המבריקים וההארות והזריחות והרמיזות, ומכך מתחייבת בקשתו את האל והיראה ממנו והפניה אליו.

קל. כן הניקוד בכה"י. ושם צ"ל: חפץ וחפצים.

פֶּרֶק [יז] - [ההִכָּרָה בַּהֲבָנָה וּבְמוֹרָה דֶּרֶךְ]

דַּע שֶׁהִכָּרָה הוּא שְׁהָאִישׁ הַחֲפִץ יִהְיֶה מוֹכֵן לְעֲנִין זֶה וְרֹאוי לוֹ. שְׂאֵם לֹא בֵּן לֹא תוֹעִיל לוֹ הַהֲתַפְּשׁוּת כָּלֵל, כִּי הַהֲתַפְּשׁוּת אֵינָה מוֹעִילָה אֲלֹא לְהִרְחֹקֶת הַכְּסוּיִים וְהַסֵּרֶת הַמְּנִיעוֹת, וְזֶה עֲדִין אֵינוֹ מְסַפֵּיק לְהַשְׁגַּת הַתְּכֵלִית וְהַמְטָרָה.

וְכֵן אִם אֵינוֹ חָכֵם, הוּא מְכַרָּח לְהַסְתִּיעַ בַּמְדִּירֵךְ מְנִסָּה וּמוֹרָה מְהִימָן, כִּי מִי שֶׁכָּבַר עָבַר בְּדֶרֶךְ וְהַפִּיר אֶת שְׁלִבָּיָהּ וּכְנִיסוֹתֶיהָ וְחֲנִיּוֹתֶיהָ^{קלא}, יֵשׁ בִּיכָלְתוֹ לְהַדְרִיךְ אַחֲרֵים אֵיךְ לִילֹךְ בָּהּ. וְגַם צָרִיךְ שִׁיְהִיו חֲבָרָיו וְרַעְיוֹ אֲנָשִׁים גְּבָחִרִים, הַמְּכַוְּנִים אֶל הַטּוֹב וְאֶל הָעוֹלָם הַבָּא, וְלֹא אֶל הָעוֹלָם הַזֶּה.

קלא. היינו מקומות החנייה הפזורים על הדרך.

פרק [יח] - [הנהגת מבקש דרך ה' עם חושיו]

דע שהדבר החשוב ביותר למבקש דרך י"י החפץ לטפס בסלם הנכבדות, שראשו מגיע השמימה אל שמי החסידות, הוא עזיבת המותרות, שהם רבוי התאוות, בין שהן ממון או כבוד חכמה מן החכמות, שאינן מקרבות אל המטרה המבקשת. וצריך לנהג במוחשות בדרך הממצעת, הנחלקת לחמשה חלקים ונגד חמשת החושים.

החלק הראשון הוא הנראים. והנהגה הממצעת בזה היא שיתבונן בגונים הזורחים המביאים להרחבת הרוח והתפשטות הנפש, כגון האדם הזורח והצהב המבהיק. וכל כמה שהגון קרוב יותר אל הפשיטות כך הוא יותר ראשוני, אלא שהלכן הצח והנקי^כ הוא ראשית הצבעים. ולפיכך צוה החכם ללבשו תמיד, ואמר (קהלת ט, ח) "בכל יתו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר קלי". וכמו כן יתבונן בגשמים המעוררים את החשק לדעת את ה' ומורים על חכמתו, וגם מבטיחים מהתפרצות התאוה. כגון ההתבוננות במהלך הגלגלים וכוכבי הלכת. ועל הסוד הזה רמז הנביא הנכבד והשלם במה שאמר (ישעיה מ, כו) "שאו מרום עיניכם וראו" וגו', ואמר החסיד ע"ה (תהלים ח, ד) "כי אראה שמיך מעשי אצבעתיך ירח וכוכבים אשר פוננתה". שכן ההתבוננות בדברים הללו מלבה

קלב. כ"כ רבי אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (פרק הענוה): ולא חייבו שיהיו בגדי תלמיד חכם משי בחורף ופשתה דקה בקיץ, אלא שיהיה מלבושו של תלמיד חכם לבן ונקי וכו'.

כת. התרגום לפי המקור המתוקן ע"פ כה"י: וכל מא כאן אללון אקרב אלי אלבסאטה כאן אולי, פאלביץ אליקי אלזכי אולי אלאולאן.

את ההתבוננות ומבטיחה מנזקי התאוות הגופניות החמורות ומצוקות הנפש המתאווה והתענוגים הגשמיים^{קלד}.

והחלק השני הוא הנטעמים. וכבר השוו דברי בעלי התורה והחכמה שהבטן מרחיקה את התבונה^{סט}, בעוד שחקירות המציאות מדריכה אליה. וכן הרעבון החזק המפיל מביא לחלשת האברים הראשיים או קלקולם, ודברים אלו גורמים בהכרח להתגעשות הנפש ובלבול מחשבותיה והשפלתה^{קלי}. והדרך האמצעית בזה היא שיתפון באכילתו להתקין אכל מועט הפמות ורב האכיות, כי החשוב שבפעסוקים הוא תקון האברים הראשיים, פיון שכל זמן שהם בשלמותם אין מופיע הקלקול בשאר הגוף.

והחלק השלישי הוא הנשמעים. והדרך האמצעית בו היא שיאזין ללחנים שקולים ושירים משמחים המוסיפים בלב נטיה אל מה שחושק בו, עד שנמנע מלפנות לזולתו, ובפרט כשהלחנים פרוכים במלים הרומזות לענינים אלו,

קלד. וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם בספר המספיק לעובדי ה' (פרק כבישת הכוחות): אך עליך להתנות עם עצמך בשעה שאתה צם יום אחד או ימים רבים או מרעיב עצמך, שלא תהיה בעת הצום תשוש גוף, רצוצ נפש, מבלבל בשכלך, משותק מחשבה ורפה החלטה, כי כל זה נוגד את מטרתך. ועל כגון דא נאמר "היושב בתענית נקרא חוטא". ואילו המורעיב עצמו בחדווה ומרץ וצלילות הנפש ותוספת זוך וניקיון מכל עכירות, אם מסוגל הוא לסבול כל זאת מכוח מזגו או בזכות הרגליו, ובעזרת ה' יתעלה, עליו נאמר "כל היושב בתענית נקרא קדוש".

קלג. כדברי הרמב"ם (יסודי התורה ב, ב): והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים מב, א) "צמאה נפשי לאלהים לאל חי". וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו, וירא ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד "כי אראה שמין מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו".

כט. בערבית הוא פתגם חרוז: אלבטנה תדהב אלפטנה.

ומעוררים לך. לפיכך היו החסידים וכני הנביאים לוקחים להם מיני כלי זמר, לעורר את הנפש במיני הנגינה הנאים, המביאים את הנפש להשתוקק אל שרשה הנכבד ומקורה הנעים, ומזכירים לה את עולמה הנפלא, כמו שנאמר (שמואל א' י, ה) "ולפניהם תף וחליל" וגו'. ועל ידי כך היא שקועה בים הקרוב למקום המעלות והשמחה והחיים והחדוה. כמאמר הנביא הנכבד והנשיא החכם ע"ה (דברי הימים א' טז, כז), "הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו". ואמר עוד (תהלים לו, י) "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור" קלה.

ולענין תנועות הגוף בעת שמיעת המקצבים המסדרים והלחנים המלודיים^ל, הרי הם נמשכים אחרי התגלויות הנפש וזריחותיה וענוגיה, וזה יהיה לפי ערך רחוקה וקרבתה ממקורה, וכפי מדת נטייתה אליו והתחברותה בו, והיותה לחלק ונחלתו.

חיים, ועל דא ראש מעלותיו הוא יודע נגן, לעורר קול ורוח ודבור, ולהמשיך רצון לעולם התחתון, עכ"ד. דברים אלו הורקו מכלי אל כלי והובאו על ידי רבים: עבודת הקודש למהר"ם אבן גבאי (ה, י, א), נפוצות יהודה לר"י מוסקאטו (דרוש ראשון), ומעבר יבק לרבי אהרן ברכיה ממודינה (מאמר שפתי צדק פרק לא) ועוד רבים. לענין שירים וניגונים שאינם ממין זה, ואינם מזכירים לנפש את מקורה אלא עוסקים בדברי חולין או שאין בהם מילים כלל, כבר הרחיב הרמב"ם (שו"ת, בלאו, סי' רכז) בגנותם ובאיסורים השונים הכרוכים בשמיעתם, וכתב שהם מעוררים את כוח התאוה ולא את המושכלות, ולא התירו הגאונים אלא זמר דברי שירות ותשבחות.

קלה. כן כתב גם רבי יוסף אנג'לט בעל לבנת הספיר המיוחס לר' דוד ב"ר יהודה החסיד (דף יב): ובעי בר נש לאיתערא באורייתא וצלוחא למשרי עלוי רוח קדישא ואיתערו, "והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים", בגין דנשמתא אתגזרת מלעילא מצרור החיים, ורגילה בנגוין בשיר של מ"ה [-מלאכי השרת] ושיר הגלגלים, עתה בהיותה בגוף ושומעת ניגון אז מוצאת נחת רוח, ונהנית כפי מה שהיתה רגילה בהיותה דבקה ביסודה בנועם קול הגלגלים. ומרובי ההנאה והערבות ראויה לשרות עליה רוח אלהים, כפי הנהגתה ביסודה הראשון. והנה נראה בעיני לפי זה כי דוד דלית ליה חיים מדיליה, הוצרך לעורר עצמו בכל מיני ניגון להמשיך חיים למדתו מנהרא עילאה דאיקרי

וְלִכֵּן נִקְרָא הַכָּלִי הַמֵּיחָד בּוֹ נַחֲלִילוֹת (תְּהִלִּים ה', א), נִגְזָר מִתְּחִילַת נַחֲלָה, עַל שֵׁם מָה שֶׁמִּגִּיעַ לָהּ מַעֲוָלָמָה הַנֶּאֱצָל וּמִקּוּרָה הַנֶּעִים מִכַּח הַתְּשׁוּקָה, וּמִחַיֵּב לָהּ שִׁיעֲשֶׂה נַחֲלָתָה וְחֻלְקָהּ סִי. כִּמּוֹ שֶׁאִמְרָה הָאֲדוֹן הַנִּכְסִף וְהַנִּכְבָּד הַמִּשְׁתּוֹקֵק, הַיּוֹדֵעַ סוּד הַכָּלִים הַלָּלוּ וּבִעַל הַחֲזִיוֹנוֹת וְהַחֲכָמוֹת הָאֱלֹהִים, דָּוִד ע"ה (שֵׁם טז, ה), "יִי מִנֵּת חֻלְקִי וְכוּסִי" וְגו', וְאִמְרָה זֹלָתוֹסִי (אִיכָה ג, כד) "חֻלְקִי ה' אִמְרָה נִפְשִׁי".

וּכְמוֹ כֵּן שְׁמִינִית (תְּהִלִּים ו', א) הוּא שֵׁם כָּלִי זָמֵר, בְּעַל שְׁמוֹנָה מִיתָרִים סִי, עַל דֶּרֶךְ הַכִּפְלָת אַרְבָּעָה מִיתָרִים, כְּלוֹמַר הַשּׁוֹרֵק וְהָאֵלֶם וְהַשּׁוֹנָה וְהַמְשַׁלְשִׁיט, הַמֵּיסְדִים כְּנֶגֶד אַרְבַּעַת הַיְסוּדוֹת הַמִּקְבִּילִים לָהֶם.

וְכֵן הַגִּתִּית (תְּהִלִּים ח, א), וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁהִיא שֵׁם הַכָּלִי הַמֵּיחָס

וּדְבָרֵי רַבֵּינוּ עַל הַכִּפְלָת אַרְבַּעַת מִינֵי הַקּוֹלוֹת מוֹעֲתֵקִים מִפִּירוּשׁ רַבִּי מֹשֶׁה בֶּן גִּ'קִּטִּילָה שֶׁם. **קלט.** עֵי"י מוֹסְרֵי הַפִּילוֹסוֹפִים, פֶּרֶק עֲשֵׁרִים: אוֹלָם עֲשִׂינוּ הַמִּיתָרִים אַרְבַּעָה כְּנֶגֶד הַטְּבַעִים הַמּוֹרְכִים בָּאֵדָם שֶׁהֵם אַרְבַּעָה, וְשִׁמְשֵׁם, מִיתָר הַשּׁוֹרֵק הַנִּקְרָא [בְּעֵרֵבִית] זִיר כִּפִּי הַגְּבוּרָה, וְהַגְּבוּרָה כְּנֶגֶד הַמְּרָה הַיְּרוּקָה. וְהַמִּיתָר הַמְּשֻׁנָּה הַנִּקְרָא [בְּעֵרֵבִית] מִתְּנֶה כְּנֶגֶד הַצֶּדֶק, וְהַצֶּדֶק כְּנֶגֶד הַדָּם. וְהַמִּיתָר הַמְּשַׁלְשֵׁל הַנִּקְרָא [בְּעֵרֵבִית] מִתְּלַת כְּנֶגֶד הַיּוֹשֵׁר, וְהַיּוֹשֵׁר כְּנֶגֶד הַלִּיחָה הַלְּבָנָה. וְהַמִּיתָר הָאֵילָם הַנִּקְרָא [בְּעֵרֵבִית] בָּאֵם, כְּנֶגֶד הַמַּחֲלִילָה וִיקָר הַרוּחַ, וְהַמַּחֲלִילָה וִיקָר הַרוּחַ כְּנֶגֶד הַמְּרָה הַשְּׁחוּרָה, ע"כ. וְע"ע בְּהַרְחָבָה בַּסֵּפֶר הַמְּבַקֵּשׁ לְרַבִּי שֵׁם טוֹב בֶּן יוֹסֵף פִּלְקִירָא, בַּפֶּרֶק י"ג, עַל הַמוֹסִיקָא, הַמִּפְרֵט גַּם כֵּן עַל אַרְבַּעַת מִיתָרֵי כָּלִי הָ"עוֹד" הַלָּלוּ, שֶׁהִיא כָּלִי הַנִּגִּינָה הַחֲשׁוּב בְּיוֹתֵר בְּזִמְנָם.

קלו. עֵי"י רִש"י תְּהִלִּים שֵׁם: מִנְחָם פֶּתֶר בְּכוֹלֵן נַחֲלִילוֹת וְעִלְמוֹת גִּיתוֹת יְדוּתוֹן, כֻּלָּם שְׁמוֹת כָּלִי זָמֵר הֵם, וְנַעֲמִימוֹת הַמְּזֻמּוֹר הִיתָה לְפִי שִׁיר הָרָאוּ לְאוֹתוֹ כָּלִי. וּמִדְּרַשׁ אֲגָדָה יֵשׁ מִפְּרָשִׁים נַחֲלִילוֹת לְשׁוֹן נַחֲלָה, וְאִין זֶה מִשְׁמַעוֹת הַתִּיבָה, וְגַם עֵנִין הַמְּזֻמּוֹר אִינוּ מְדַבֵּר בְּנַחֲלָה, ע"כ. וּבִלְקוּט תְּהִלִּים (רִמְזוֹ תִּרְכָּח) נִתְּפַרֵשׁ גַּם כֵּן "הַנַּחֲלִילוֹת" מִלְּשׁוֹן נַחֲלָה, שִׁכְנַסְתָּ יִשְׂרָאֵל אוֹמֵרֶת שֶׁה' הוּא חֻלְקָה וְנַחֲלָתָה, אֲבָל לֹא נִתְּפַרֵשׁ שֵׁם שִׁזְהוּ שֵׁם כָּלִי הַנִּיגוֹן וְשִׁעַל שֵׁם כֵּן הוּא נִקְרָא נַחֲלִילוֹת. וּרְבִינוּ מֵאֲחָד הַפִּירוּשִׁים וּמִפְּרָשׁ שֶׁהוּא כָּלִי הַנִּקְרָא עַל שֵׁם הַנַּחֲלָה, כִּיּוֹן שֶׁמִּבְּאִי אֵת הַהִשְׁגוֹת הַנַּעֲלוֹת לִהְיוֹת לְמִנְגֵּן לוֹ לְנַחֲלָה. **קלו.** כֵּן הוּא בְּגוֹף כה"י, וְהוּגָה תַּחְתּוּי - עוֹד, אֵךְ בְּאֵמַת אִינוּ מֵאִמְרָה נוֹסֵף שֶׁל דְּהַמַּע"ה אֵלֹא הוּא בְּאִיכָה. **קלה.** כְּפִירוּשׁ רִש"י וְרוב מִפְּרָשִׁים שֵׁם.

לְעוֹבֵד אֲדוֹם הַגָּתִי (שְׂמוּאֵל ב' ו, יא) ^{קמ}, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא בְּצוּרַת סָלִיל הַמִּכְבֶּשׁ ^{קמא}, לְפִי שְׁלֵגַת יֵשׁ סָלִיל חֲרוּץ בְּחִרְצִים לְשֵׁם הַנֶּחֱת הַקּוּרֹת בְּתוֹכּוֹ ^{קמב}.

וְכֵן שׁוֹשֵׁן (תהלים ס, א) הוּא שֵׁם כָּלִי מְכַלִּי הַזֶּמֶר. וַיִּתְּכֵן שֶׁהוּא מְכַנֶּה כֶּךָ מִחֲמַת צוּרְתוֹ ^{קמג}, וַיִּתְּכֵן שֶׁהוֹרָאת שָׁמוּ הִיא עַל שֵׁם שֶׁהוּא מְעוֹרֵר וּמְקִיץ אֶת הַנֶּפֶשׁ הַנִּקְרָאת שׁוֹשְׁנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם הַנִּכְבָּד ע"ה (שיר השירים ב, א) "שׁוֹשְׁנַת הָעֵמְקִים", וְכֵן בְּמָה שֶׁאָמַר (שם, ב) "כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוֹתִים". כִּי הֵיחָס בֵּין הַנִּשְׁמָה לְבֵין עוֹלָם הַמְּצִיאוֹת הוּא כֵּיחָס שְׁבִין פָּרַח הַשּׁוֹשֵׁן לְבֵין הַקּוֹץ וְהַחֲצִיר, בְּעֵדִינוֹתוֹ וּמֵרָאֵהוּ וְנַעֲם רִיחוֹ.

וְהַמִּנְצָח (תהלים ד, א) הוּא בַּעַל כָּלִי הַזֶּמֶר, הַמִּנְהִיג בְּשִׁירִים וּמְעוֹרֵר בְּדַבּוּרִים ^{קמד}. וְעֵנִינוּ כָּאֵן הוּא הַהִמְרָצָה וְהַזְרוּז לְהִלָּל לְאֵל וּלְשַׁבַּח לוֹ וּלְפָנוֹת אֱלֹהֵינוּ, וּלְהַתְּמַסֵּר אֶל פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ, אֲשֶׁר הוּא שָׂרָשָׁה שֶׁל הַנִּשְׁמָה שֶׁמִּשָּׁם נִבְעָה וְהַתְּפִשְׁטָה וְנִנְאָצָה לְתוֹךְ הַהִיכָל הָאֲנוּשִׁי. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (רָאֵה צוּרָא ג, ט) "לְנִצָּחַ עַל עֲבוֹדַת" וְגו' ^{קמה}, וְכֵן מִנְצָחִים עַל הָעֲבוֹדָה וְגו' (צ"י דְּבָרֵי הַיָּמִים ב' ו' קמז).

הנ"ל היו חריצים ושנתות שבהם היו מסתובבים המקלות.

קמג. כן כתב רבי תנחום הירושלמי בפירושו לתהלים שם (כ"י פטרבורג א 3735, דף 47ב): שושן, כלי מכלי המוסיקה שהיה מכונה כן, כלומר - השושנה. ויתכן שהיה גופו עשוי ששה מיתרים, כפי שיש אומרים שהשושנה קרויה כן מפני שיש לה שש עלים.

קמד. כן כתב רב"ע שם: ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים, כמו "ומנצחים עליהם", וזהו הנכון. וכן פירש רבי תנחום הירושלמי שם.

קמה. בכתוב שם: לנצח על עשה המלאכה.

קמז. כן פירש רבי משה ג'קטילה בפירושו לתהלים שם, ומובא בפירושי רב"ע ורבי תנחום הירושלמי שם. גם הפירוש השני שהביא רבינו מקורו בגוף דברי רבי משה ג'קטילה, שהביאו בשם "אלנצארי".

קמא. המילה שנקט כאן רבינו, "מגזל", אין פירושה כוש, שהוא מכלי הטוויה, שהרי הוא עוסק בגת. אלא הכוונה למה שכתב הרמב"ם בפיה"מ (ב"ב פ"ד מ"ה), שה"גלגל" שבמשנה שהוא מכלי בית הבד, הוא העץ שמסבב את האבן ומגביהה, והוא נקרא "מגזל".

קמב. כמו שביאר רבי תנחום הירושלמי בהמדרין המספיק (ערך ללב), שב"מגזל"

לד, יג, וְשֵׁם ב, יז). וְהָרִי הוּא מְנִיעַ אוֹתָהּ אַחֲרֵי מְנוּחָתָהּ, מְעוֹרְרָה מְשַׁנָּתָהּ וּמְקִיצָהּ מִתְנוּמַת תְּרִדְמָתָהּ. וְעַל הַסּוּד הַזֶּה רָמַז בָּמָה שְׁאָמַר, יְתְרוֹמִם מְלוֹמְרִקְמוּ (יִשְׁעִיָּה סב, ו), "עַל חוֹמַתֶּיךָ יְרוּשָׁלַם הַפְקַדְתִּי שְׁמֵרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יִחָשׂוּ הַמְזַכְרִים אֶת ה' אֵל דָּמִי לָכֶם".

וְלָכֵן לָקַח לוֹ הָאֲדוֹן הַנִּכְבָּד וְהַנְּשִׂיא הַחֲכָם מִיָּנִי כָּלִי שִׁיר, וְהַפְּלִיג לַעֲשׂוֹת בְּמִשְׁפָּטֵי מְלָאכַת הַשִּׁיר כְּפִי מִיָּנִיָּה הַשּׁוֹנִיִּים וְסוּגִיָּה וּמַחְלֻקוֹתֶיהָ וּפְרֻטִּיָּה, כְּמוֹ שְׁאָמַר (קֹהֶלֶת ב, ח) "עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת" וְגו'. וְכֵן הִשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶם הַלְוִיִּים בַּשִּׁיר וּבַתְּשַׁבְּחוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת עַל הַדּוֹכָן קמ"ז.

וְהַמְּבֹרָךְ בְּכָלִים הִלְלוּ הוּא גְלוּי כְבוֹד הַנֶּפֶשׁ וְהַבְּאֲתָה מְעֻט מְעֻט אֶל הַיּוֹפִי הַמְּחַלֵּט בַּעֲוֹלָמָהּ הַמוֹאֵר וְשִׁרְשָׁהּ הָאֱלֹהִי, עַל יְדֵי טֹבַע הַנְּגוּנִים. מְלָאכָה זֹאת מְרַפֶּאֶת אֶת הַנִּפְשׁוֹת בְּרַפּוּאָת אוֹר רוּחָנִית, וּמְעוֹרְרַת בָּהֶן אֶת הַתְּשׁוּקָה לְשׁוּב לְיוֹצְרָן וְעוֹלָמָן הַנִּכְבָּד, וּלְצוּר מַחְצַבָתָן הַנָּעִים. בְּצִלְלִיָּהּ הַנְּגוּנִים וְהַשְׁקָטִים הִיא מַרְעִידָה אֶת הַלִּבָּבוֹת, וּבַהֲזָכַרַת הָאֱהוּב וְשִׁנּוֹן שֵׁם הַמֶּלֶךְ הַקְדוֹשׁ הִיא מַבְעִירָה אֶת אֵשׁ הַתְּשׁוּקָה בְּלִבָּבוֹת הַחוֹשֻׁקִים, וְכֵן נַעֲזוּרֹת הַלִּבָּבוֹת לְהַשְׁגַּת הַסּוּדוֹת הַנִּסְתָּרִים וְהָאוֹרוֹת הָאֱהוּבִים.

וְכֵמוֹ שֶׁעָשָׂה אָף הַנְּבִיא הַשָּׁלֵם הַטְּהוֹר הַנִּכְבָּד, בָּעֵת שֶׁנִּמְנָעָה מִמֶּנּוּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, צָוָה לְהִבְאִי לְפָנָיו כָּלִי זֶמֶר, כְּמוֹ שְׁאָמַר

קמז. כדברי הרמב"ם במורה נבוכים (ג, מה): כי המכוון גם כן בשיר, להפעל הנפש בדברים ההם, ולא יפעלו הנפשות רק לקולות ולנגונים הערבים, ועם כלי השיר גם כן, כמו שהיה הענין במקדש תמיד, ע"כ.

המגיה בכה"י הגיה: למנצח, אך בכך הרחיקו יותר מן הכתוב.

קמו. לדעת רבינו פסוק זה הוא מדברי ה', וכן פירשו רד"ק ורוב המפרשים שם, ואינו מדברי הנביא.

(מלכים ב' ג, טו) "קָחוּ לִי מִנֶּגֶן". וכִשְׁהוּבָאוּ הַכִּלִּים לְפָנָיו וַנִּגַּן בְּזִמְרֹת וַנִּגְוִי הַשְׁתַּקְקוֹת, שָׁרְתָה עָלָיו עַל יְדֵי כָף רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מֵאֵת ה', כִּמוֹ שָׁאָמַר (שם) "וְהָיָה כִּנְגֵן הַמִּנְגֵן וְהָיָה עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים" קמח. וְזֶה בְּרוּר וְגָלוּי, וְאֵין מִכְחִישׁוֹ אֶלָּא כִּסִּיל קֶשֶׁה עָרֶף שְׁאִינוּ מִבֵּין בְּתוֹרָה וְסוּדוּתִיָּה, וְלֹא בִּנְפִשׁוֹ וְתַפְקִידָה קמט.

וְלַעֲנֵן כָּל שָׁאֵר הַדְּבָרִים הַנִּשְׁמָעִים מִלְּבַד אֵלּוּ, יִתְאֲמַץ לְהַמְעִיטָם, פָּרַט לְמָה שֶׁהוּא מֵתָאִים לְתַכְלִיתוֹ וּמְסִיעֵה לּוֹ לַפְנוֹת אֶל אֶהוּבּוֹ.

וְהַחֲלָק הָרְבִיעִי הוּא הָרִיחַנִּיִּים. וְהַלִּיכַת הַדֶּרֶךְ הָאֲמֻצָּעִית בָּהֶם הִיא, שְׁלֹא לְהָרִיחַ אֶלָּא אֶת הָרִיחֹת הַטּוֹבִים הַמְּחֻזָּקִים אֶת הָאֲבָרִים הָרָאשִׁיִּים. וְעַל זֶה רָמַז בְּמָה שָׁאָמַר (תהלים מה, ט) "מִרְ וְאֶהֱלֹת קָצִיעוֹת כָּל בְּגָדֶיךָ", וְאָמַר הַחֶכֶם (שיר השירים ה, ה) "קָמְתִי אָנִי לִפְתָּח לְדוּדֵי וְיָדֵי נִטְפוּ מוֹר" קי. וַיִּמְנַע מִן הָאוֹיֵר

קמח. וכן כתב רבי אברהם בן הרמב"ם בהמספיק לעובדי ה' (סוף פרק ההתבודדות): ולהשגת ההתבודדות הפנימית המאחדת (את האדם עם קונו), השתמשו הנביאים ותלמידיהם בכלי זמר ומנגינות, כדי לעורר את (החלק) הדוחף אליו יתעלה, ולטהר את הפנימיות מכל דבר שמחוצה לו.

קמט. הרמב"ם בתשובה לארם בענין זמר הישמעאלים ויינם (אגרות הרמב"ם עמ' תכח, שו"ת הרמב"ם בלאו סי' רכד, הובאה בטור סי' תקס) כתב שאסור לשמוע כל זמר המביא להתרחבות הנפש והתרגשותה, לפי שזה הכח החשקי ראוי להכניעו ולהשיבו אחור ולמשוך ברסנו, לא שישולח ויספה הרוה את הצמאה. וכתב שלא נביט אל האחד היוצא מן הכלל, יקר המציאות, אשר שמיעת הניגונים מביאה אותו לידי זהירות הנפש וזריזות ההתפעלות להשגת מושכל, או

לכניעה למצוות הדת, כיון שדיני התורה נכתבו לפי הרוב והמצוי, שדיברו חכמים בהווה, עכ"ל. והכוונה בזה שבזמן הזה הפך עסק הנגינה לשם התרוממות הרוח לעבודת ה' ליקר המציאות, ועל דרך הרוב קשורה הנגינה לכח החשקי השפל, ועוסקים בה אנשים הרחוקים מן הקדושה, ולכן גזרו על זמר של חול שאינו בדברי שירות ותשבחות. אבל על דברי שירות ותשבחות כתב בהמשך התשובה, שעל זה אמרו הגאונים שהשירה מותרת, ובשירים כאלו שאינם מעוררים את הכח החשקי אלא מעוררים את הלב לעבודת ה', בהם עוסק כאן רבינו ומורה להשתמש בהם.

קנ. על תיקון האוויר המעופש ונזקיו על ידי בשמים, ראה בסוף דברי הרמב"ם שבהערה הבאה. וכן כתב הרמב"ם גם בספרו פרקי משה (כד), שהיתה מגפת דבר מגבול ארץ

הַעֲכוּר וְהַמְקַלְקֵל הַמְקַלְקֵל אֶת מֶזֶג הַגּוֹף. וַיְהִי מִשְׁפָּנוּ בְּמִרְחָבִי
הַמְדַּבֵּר, כִּי אֲוִירוֹ רְחוּק מִן הַקְּלָקוּלָא. וְלָכֵן הָיוּ הַחֲסִידִים וּבְנֵי
הַנְּבִיאִים מְבַקְשִׁים לָגוּר בְּמִדְבָּרִיּוֹת וּבְעֲרָבוֹת וּבְגָנִים.

וְהַמִּין הַחֲמִישִׁי הוּא הַמוֹחֲשִׁים, וּבְפָרֵט תַּעֲנוּג הַתְּשֻׁמִּישׁ.
וַיִּתְּמִיד הַתְּאֲמָצוֹתוֹ לְדַחוֹתוֹ בְּכַח הַהַחֲלָטָה, וּכְשֶׁאֲפָשָׁר
לְדַחוֹתוֹ עַל יְדֵי צוּם הָרִי זֶה הַנָּאוֹת וְהָרְאוֹי לְכַתְחָלָה, בְּדִרְכּוֹ שֶׁל
אֲדוֹן הָאֱלֹהִים וְרֹאשׁ הַמִּתְבּוֹדְדִים אֱלִיהוּ ע"ה⁹⁴, וּבְדוּמָה לְבֵן

שִׁיעוֹר נִיכָר, וּהַבְנָתָם נִפְגַּמָּת וְכוּחַ זְכוּרָתָם
נַחֲלָשׁ, אִף כִּשְׁפֵּעוֹלוֹתֵיהֶם הַחִיוּנִית וְהַטְּבִיעִית
אֵינָם מִשְׁתַּנִּים עֲדִיין. וְלָכֵן צָרִיךְ לִשִּׁים לֵב עַל
נִיקּוּן הָאוּוִיר הַבָּא בְּגוֹף בְּנִשְׁמָה, שִׁיהִיָּה
בְּתַכְלִית הַשִּׁיּוּי וּמְנוּקָה מִכָּל דְּבַר גִּיעוּל. וְכַתֵּב
עוֹד, שֶׁהֵיחָס בֵּין אוּוִיר הַמִּדְּיוֹת לְאוּוִיר
הַמִּדְּבָרוֹת וְהִיעֲרֻת, הוּא כִּיחַס שֶׁבֵין הַמִּים
הַעֲכוּרִים לַמִּים הַזָּכִים וְהַצְלוּלִים, כִּיּוֹן שְׂגוּבָה
הַבְּנִינִים וְצֻרוֹת הַדְּרָכִים וְרִיבּוֹי הַמּוֹתָרוֹת
וְהַמִּתִּים וְצוֹאֵת הַבְּהֻמוֹת וְעִיפּוֹשׁ הַמֵּאֲכָלִים
בְּמִדְּיוֹת, גּוֹרְמִים לְאוּוִירִים לִהְיוֹת מְעוּפָשׁ,
עֲכוּר, עֲשֵׂנִי וְעַב, וּמִקְלָקִלִים אֶת רוּחוֹת
הָאֲנָשִׁים. וְאִם אֵין עֲצָה לְצַאת מִהַמִּדְּיוֹת מִפְּנֵי
הַהֲרָגָל לְהַתְּגוֹרֵר בָּהּ, צָרִיךְ לִבְחֹר עַל כָּל פְּנִים
בְּמִקּוֹם גְּבוּהַ הַפְּתוּחַ לְרוּחוֹת הַצְּפוּנִית
וְהַמְּזֻרְחִית, בְּלִי בִּיצוֹת, וּבְנוֹסֵף יֵשׁ לְתַקֵּן אֶת
הָאוּוִיר עַל יְדֵי בִשְׁמִים.

קִנְב. בַּחוּבוֹת הַלִּבְבוֹת (שַׁעַר הַפְּרִישוֹת, ו) הַבִּיא
רְאוּיֹת מִהַכְּתוּבִים בְּמַעֲלַת הַפְּרִישוֹת, וּבִנְיֵיהֶם
הַזְכִּיר אֶת אֱלִיהוּ הַנְּבִיא שֶׁפָּרַשׁ מִן הָאֲכִילָה
אַרְבַּעִים יוֹם, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מ"א יט, ח) "וַיֵּלֶךְ
בֶּכַח הָאֲכִילָה הֵיאָה אַרְבַּעִים יוֹם וְאַרְבַּעִים
לַיְלָה". אֲכָן רִבִּינוּ עוֹסֵק כִּאֵן בְּפִרְשוֹת מִן
הָאֲשֶׁה, וְכוּוֹנָתוֹ כִּפִּי הַנֶּרְאָה לְמִסּוֹרֶת הַנִּזְכָּרָה
עַל יְדֵי רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן הַרְמֵב"ם בְּסִפְרֵי הַמַּסְפִּיק
לְעוֹבְדֵי ה' (שַׁעַר הַפְּרִישוֹת), שֶׁאֱלִיהוּ וְאַלִּישַׁע
לֹא נִשְׂאוּ לָהֶם נִשְׁיָם כָּלֵל וְעִיקָר, כִּפִּי שֶׁלַּמִּדִּים
אֵנוּ מִתּוֹלְדוֹת חַיִּיהֶם.

כּוֹשׁ עַד אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְאַבּוּקְרָאט [הִיפּוֹקְרַטֵס]
הַצִּיל אֶז אֶת תּוֹשְׁבֵי מִדְּיָנָה בְּצוּוֹתוֹ שִׁיבְעִירוֹ
אֶשׁ סְבִיבוֹת הָעִיר, וְהָיוּ בּוֹחֲרִים מִן הָעֲצִים
וְדַבְּרִים אַחֲרֵיהֶם מִפְּרָחֵי הַצִּמְחִים מַעֲלִיֵּיהֶם וּמִן
הָאֵילָנוֹת טוֹבֵי הָרִיחַ, וְעַל יְדֵי כֵךְ לֹא נִכְנַס
הָאוּוִיר הַמְּעוּפָשׁ לְתוֹךְ הָעִיר. וְע"ע בְּזֶה
בְּמַעֲשֵׂה נִסִּים לְרַבִּי נָסִים מִמֶּרְסֵי (עמ' 94).
וּבְפִירוֹשׁ מִקּוֹר חַיִּים עַל רַאב"ע (וִיקְרָא יד, ד)
פִּירַשׁ אֶת תּוֹעֵלַת הָאֲזוּב בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת,
שֶׁהַמִּשְׁחִית בָּא בְּסִיבַת אוּוִיר מְעוּפָשׁ, וְהָאֲזוּב
יָדוּעַ בְּקַבְלָה שִׁישׁ לוֹ גְּבַעוּלִין, וּמִדֶּרֶךְ הַטֶּבַע
טוֹב הוּא לְהַסִּיר כָּל עֲפוֹשׁ הַבָּא אֶל הָאוּוִיר. עַל
דֶּרֶךְ זֶה פִּירַשׁ ר"י טוֹב עֵלֶם, יִדִּידוֹ שֶׁל רִבִּינוּ,
בְּסִפְרוֹ צִפְנַת פִּעֻנָּח עַל רַאב"ע (ח"א עמ' 83)
אֶת סְגוּלַת הַקְּטוֹרֶת שֶׁהִיא מִסְלַקַת אֶת עִיפּוֹשׁ
הַמִּגְפָּה, וּבִיאֵר בְּזֶה אֶת הַקְּטֹרֶת הַקְּטוֹרֶת שֶׁל
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן בְּמַגְפָּה עַל דְּבַר קוֹרֵת.

קִנְא. הַרְמֵב"ם הֵרָחִיב בְּזֶה בְּסִפְרֵי הַנִּהְגוֹת
הַבְּרִיאוֹת (הַשַּׁעַר הַרְבִּיעִי), וְקִיצוֹר דְּבָרָיו הוּא,
שִׁישׁ בָּאֵדָם שְׁלוֹשׁ רוּחוֹת, רוּחַ טְבִיעִית
הַנִּמְצָאֵת בְּכַבֵּד וּבְגִידִים הַיּוֹצֵאִים מִמֶּנּוּ, רוּחַ
חִיוּנִית הַנִּמְצָאֵת בְּדָם הַלֵּב וְהַגִּידִים הַדּוֹפְקִים,
וְרוּחַ נִפְשִׁית הַנִּמְצָאֵת בְּמוֹת. וְכוּלָם מְקַבְּלִים
מִהָאוּוִיר הַנִּשְׁאָף מִבְּחוּץ. וְכִשְׁאוּוִיר זֶה מְעוּפָשׁ
אוּ מִסּוֹרָח אוּ עֲכוּר, מִשְׁתַּנִּים כָּל הַרוּחוֹת
שֶׁבָּאֵדָם, וְכָלֵל שֶׁהָרוּחַ דָּקָה יוֹתֵר כֵּךְ הִיא
מְקַבֶּלֶת יוֹתֵר זָקָּה מֵאוּוִיר עֲכוּר, וְלָכֵן כִּשִׁישׁ
שִׁנּוּי קֵל בְּאוּוִיר מִתְקַלְקֵל הָעֵיּוֹן הַנִּפְשִׁי

עזאי^{קנ}. וכן אמר ר' שמעון בן לקיש (תענית יא ע"ב), כל היושב בתענית נקרא חסיד. ואמר ר' אלעזר (שם ע"א) נקרא קדוש. כי סרה ממנו ההנאה מהתאוה. ולא קראה השונמית לאלישע "קדוש" (ברכות י ע"ב), אלא מפני שלא ראתה בבגדו קרי, כמו שמסרה הקבלה האמתית^{קני}. ואף הנזיר נקרא קדוש מחמת המנעותו מן הגפן והיוצא ממנו^{קני}.

ומכאן המוחשים - המלבושים. וצריך ללכת בהם בדרך האמצע, ללבש מה שישמרוהו וירחק ממנו את נקי החם והקור.

וחובה היא ללכת בדרך האמצעית בחושים הללו ולהסתפק בחשוב ובהכרחי מהם, שכן לא יתכן להמנע מהם לחלוטין, והרבוי בהם מרחיק מהשגת התכלית. ומן ההכרח ללכת בדרך האמצעית, להסתפק בדברים הנחוצים המשלימים מה שנגרע מן הגוף וממלאים את החסרון הנגרם מחמת ההתעמלות. וזה ממה שמסיע להכנס בדרך ההתנזרות האמתית. וההתנזרות הכרחית כדי לקבץ את הענינים הרוחניים ולבטל את הענינים הגשמיים. שכן בקביעת הצורות הגשמיות ועסוקיהן בנפש, בטלים ממנה האורות.

וצריך שההתנזרות תהיה אמתית, כי מי שאינו עוזב את התענוגים המוציאים אלא בגלוי, ובלבו הוא נמשך אליהם, לא הועיל בהתנזרותו, כי האל יתפאר ויתעלה אינו

^{קנ} כמבואר בסוטה (ד, ב), דאיכא בן עזאי דלא נסיב, ואיבעית אימא נסיב ופירש הוה.

^{קנד} במהדו"ק נאמר רק: ולפיכך נקרא האדון אלישע קדוש, לפי שנמנע מלהרהר בדברים אלה.

^{קנה} כלה"כ (במדבר ו, ד), "כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל". דקדוק לשון רבינו הוא - הנלווה והנספח לין.

מביט אל המראות ולא אל המעשים אלא מביט אל פנימיות
הלכבות ומסתרי הנפשות ומגמת הרוחות, כמו שנאמר (שמואל
א' טז, ז) "כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב", ונאמר (תהלים
ז, י) "בחן לבות וכליות אלהים צדיק", ונאמר (תהלים יא, ד)
"עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם", ונאמר (דברי הימים א' כח,
ט) "פי כל לבבות דורש ה'".

ואף על פי שהיה בתחלת דרכו מתנזר חיצוני, למרות זאת
יעבר אל ההתנזרות האמתית, ועל כגון זה אמרו החכמים
ז"ל (פסחים נ ע"ב) שמתוך שלא לשמה בא לידי שמה^{לב}.

וסוד הדרך הזו הוא, להכניע את הנפש הבהמית ולשעבדה לנר
ה' נשמת אדם (משלי כ, כז). כלומר, לתת את הכוחות
החושיים, התאונניים והפעסניים תחת על העצם המאיר והאור
האלהי. ולשם כך יסתיע בנגונים המושכים והערכים^{קנו},
ובעבודות ובתפלות המזכירות את העבדה ומכשירות אליה,
ובדברי תוכחות המעוררים עצב ויגון ומטהרים.

רס"ג בהאמונות והדעות (מאמר י) שפירט את
אופני היגיון השונים ואת הכח שכל אחד
מהם מעורר, וביניהם מנה את הניגונים
המעוררים עצב ויגון. בדברי רבינו נמצא דבר
חידוש, שראוי להשתמש בניגונים המעוררים
עצב ומרירות כדי לשוב בתשובה. לעומת זה,
כתב בן זמנו של רבינו, ר"א קלקיש, בספר
אבן ספיר (כ" פריס 727 דף 104א) שנפש
הצדיק מתאוה וחומדת תמיד לשמוע שירים
נעימים ונכבדים, אשר בגללם יהיה לאדם הוד
ואור, לא בעיצובונים, כי העצבון מחשיך את
האור הנחמד השמימי. וכתב (שם דף 50א)
שגם כניסת הכהן הגדול לבית קודש הקדשים
ביום הכפורים היתה מלווה בשמחה ושירים.

קנו. בדברי הרמב"ם מצאנו שימוש בנגינה
להפגת המרה השחורה, בשמונה פרקים (פרק
ה): וכן אם התעוררה עליו מרה שחורה,
יסירה בשמיעת שירים ומיני נגינות וכו'. וע"ע
במו"נ ח"ג פמ"ה בביאור עניין שירת הלויים
בבית המקדש: כי המכוון גם כן בשיר [הוא]
להפעל הנפש בדברים ההם [ברוממות
המקדש וגדלו ופארו], ולא יפעלו הנפשות רק
לקולות ולנגונים הערבים ועם כלי השיר גם
כן, כמו שהיה העניין במקדש תמיד, ע"כ. ועיי'
שערי תשובה לרבינו יונה (שער א עיקר
שלישי), שהרחיב בעניין פעולת היגון לעורר
לתשובה, ומנה מדרגות התשובה ומעלותיה
לפי גודל המרירות ועוצם היגון. וע"ע בדברי

^{לב} כגירסה זו, "בא לידי שמה" (ולא "בא לשמה"), גם בתוספות רבי יהודה משירלאון (ברכות
יא, א ד"ה וכל העוסק).

פֶּרֶק [יט] - [הסרת שלטון הנפש הבהמית על הנפש האלהית]

אין לומר שהכניעה האמורה [של הנפש הבהמית] והציות נמנעות הן, מאחר שכת החוש דורש לעצמו את המוחשות, וכמו כן כת התאנה והפֶּעַס [דורשים את התאוה והתעוררות הכעס]. שאם היה הדבר כן, היה מן הנמנע להעביר אתם מטבע ברייתם ולהפנותם לדברים זרים שאינם מכירים אותם, כלומר להדבק בדברים המפְּשִׁטים. שכן אומר אני, שהענין המכֻּן והתכלית המבקשת הן שלא יהיה לכוחות האלו שלטון וכפיה וממשלה על הנפש המְּשֻׁפֶּלֶת, כדי שתוכל לפנות אל עולמה הקדוש באפן טבעי, בלי שיהיה לה כופה ולא מונע קצו.

ועל זה אמר המשורר:

הנח לה בהליכתה בדרךה השמימה, ואל תפילה בדעתה
אריזה.

ואין הפונה שהכוחות האלו יבקשו גם כן את הדברים המפְּשִׁטים ויכלו את עצמן בהם.

ובאשר מעֵדֵן את מצפוניו ומכינם לפנות אל העולם המקדש, בדחותו את העולם החושי ובהיחלצו מעולם התרדמה, יעזרוהו לזה שני דברים: ההתבוננות הדקה, והאהבה הצנועה.

קנז. כדברי הרמב"ם בשמונה פרקים (פ"ח). ויפעל פעולות מתוך בחירה, אין כופה לו שרצון ה' שיהיה האדם מתנועע ונח מרצונו, עליהן ולא מונע לו מהן.

פרק [ב] - [רוח הקדש גדולה מכלם]

בְּאִשֶּׁר עֵבֶר הַחֲסִיד חֵלֶק מֵהַדֶּרֶךְ הַזֹּאת, כְּלוּמֹר דֶּרֶךְ הַהִתְפַּשְּׁרוֹת, הוּא מַגִּיעַ לַמְּדִרְגָּה הַתְּקִיפָה וְהַעֲלִיּוֹנָה, וְעַלֶּיהָ מְדַבֵּר בְּמָה שָׁאֵמֶר (תהלים סג, ו) "כִּמּוֹ חֵלֶב וְדִשָּׁן תִּשָּׁבַע נִפְשִׁי", וּבְמָה שָׁאֵמֶר (שם כג, ה) "תַּעֲרֹף לִפְנֵי שְׁלֹחַן" וְגו', כִּמּוֹ שֶׁנֶּזְכָּר וְנִתְבָּאֵר לְמַעַלְהֶיּוֹת, וּבְמָה שָׁאֵמֶר (ישעיה יב, ג) "וּשְׂאֲבָתָם מִיָּם בִּשְׁשׁוֹן מִמַּעֲיָנֵי הַיְּשׁוּעָה", וְהַכּוֹנֵה בָּזָה שִׁיְהִיָּה לְבוֹ כְּמֵרָאָה מְמַרְקֶת מוֹל הָעוֹלָם הַקָּדוֹשׁ. וְדַע שֶׁדְּמוּי זֶה אֵינוֹ אֶלָּא לְקָרֵב אֶת הָעֲנִיָּן אֶל הַשִּׁכָּל, אִם כִּי הוּא בְּאֶמֶת יוֹתֵר נִעְלָה וְנִכְבָּד וְנִשְׁגָּב וְהַדּוּר וְנִעִים מִמָּה שֶׁהַמֶּשֶׁל בּוֹ, כִּמּוֹ שָׁאֵמֶר בָּזָה הַנִּכְיָא ע"ה בְּדֶרֶךְ הַגְּדֻלָּה (תהלים לא, כ), "מָה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צִפְנָתָ לִירֵאִיךָ" וְגו'. וְהָעֲנִיָּן כְּלוֹ הוּא שֶׁתַּעֲשֶׂה הַנֶּפֶשׁ כְּמֵרָאָה מְמַרְקֶת מוֹל הָעוֹלָם הַקָּדוֹשׁ, וְיִחַקְקוּ בָּהּ הַפְּתוּחִים הַטְּהוּרִים. וּפְתוּחִים טְהוּרִים אֵלוֹ יִשְׁיִגּוּ וְיִמְשִׁיכּוּ אֶת הַתַּעֲנוּגִים הַשִּׁכְלִיִּים וְהַהֲתַגְלוּיּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הַקָּדוֹשׁוֹת^{קט}, שֶׁהַמֶּשֶׁלָּם בְּחֵלֶב וְדִשָּׁן, כִּמּוֹ שֶׁקֹּדֶם^{קס} בְּבֹאֹר "יֹאכְלוּ עֲנוּיִם וְיִשְׁבְּעוּ"^{קסא}.

וְדַע שֶׁדְּמוּי זֶה וְהַמֶּשֶׁלָּה זֶה שֶׁל הַנִּעְלָה לְפָחוֹת, הֵם כְּדִי לְקָרֵב הַדְּבָר אֶל הַשִּׁכָּל. וְכֵן הוּא גַם בְּמָה שֶׁדְּמָה אֶת י"י וְתֹאֲרוֹ

קנח. פרק יב.

את המראות של כל רגע, מכאן, מהכוכבים הרחוקים ומהחלל הריק. הם אוספים אותם, כאילו היו רואים בצלילות המוארת החווה במ.

קס. פרק יב.

קסא. בגליון חזר כאן על מה שכתב לעיל שאין משלים אלו אלא לקרב הדברים אל השכל.

קנט. כמו שהביא המשורר רומי את משל המראות המפורסם, שהביאו גם בעל העקידה (שער ק), על האומן שמירק את הכותל שעליו היה מופקד וצנחצחו עד שהשתקפו בו כל הציורים והפיתוחים שעשה האומן השני בכתלים שכנגדו, ויישא דבריו בשיר ואמר: הם טיהרו את אהבתם יותר ויותר, מכל רצון ומכל כעס. בטוהר זה הם מקבלים ומשקפים

בְּשֵׁשׁ בְּמָה שְׁאָמַר (שם פד, יב) "כִּי שֶׁשׁ וּמִגֵּן יִי", וְהוּא לְפִי שֶׁהַשֵּׁשׁ הִיא בַּעֲלַת כַּח הַהֲאָרָה הַגְּדוֹל בְּיוֹתֵר שְׂכַח הָרְאִיָּה יָכוֹל לְהַשִּׁיג. וְכֵמוּ כֵן דְּמָה אוֹתוֹ וְתֹארוֹ בְּאֲרִיָּה בְּמָה שְׁאָמַר (רָאָה הוֹשַׁע יא, י) "ה' בְּאֲרִיָּה יִשְׁאָג", וְכֵן [דִּימָה אוֹתוֹ בְּאֲמָרוֹ] "סִלּוֹ לָרֹכֵב בְּעֶרְבוֹת בֵּיהּ שְׁמוֹ" (תְּהִלִּים סח, ה). וְעֶרְבוֹת הוּא רָמַז לְכָל הַגְּלָגִלִּים, אוֹ אֶל הַגְּלָגֶל הַשְּׂבִיעִי הַמְּקִיף, [וְאָמַר שֶׁה' רוֹכֵב עֲרֻבוֹת] עַל דֶּרֶךְ הַדְּמוּי בְּמֶרְחָב, מַחֲמַת הַתְּפִשְׁטוֹתוֹ, אֵף עַל שֶׁהוּא גְּדוֹל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ בְּעֶרְכוֹ, וּמַעֲלָתוֹ גְּבוּהָה מִמֶּנּוּ בְּלִי סִפְקָ. וְנִמְשָׁל הַגְּדוֹל בְּקֻטָּן וְהַמְּרוֹמֵם בְּשִׁפְלָה, וְאֵין זֶה אֶלָּא עַל דֶּרֶךְ הַקְּרוֹב, וּמֵאֲשֶׁר אֵין בְּנִמְצָא דָּבָר שֶׁהוּא גְּדוֹל אוֹ גְּבוּהָה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ. וְכֵמוּ כֵן נִמְשָׁלוּ לָנוּ הַהִתְגַּלּוּיּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת וְהַהִבְרָקוֹת הַמְּאִירוֹת וְהַגְּלוּיִים הַנִּצְחָיִים, בְּדִבְרֵים הַמְּרַגְּשִׁים הָעֲרִיבִים לְחוּשׁ הַטַּעַם.

וְעַל מַצֵּב זֶה [שֶׁל מִירוֹק הַנֶּפֶשׁ עַד שֶׁנַּעֲשִׂית כְּמֹרָאָה שֶׁמִּשְׁתַּקְפִּים בָּהּ כָּל הָאוֹרוֹת] רָמַז דָּוִד ע"ה בְּאֲמָרוֹ (תְּהִלִּים נא, יב) "לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חֲדָשׁ" וְגו'. וְתַכְלִית מְדֻרָּגָה זֹה הִיא לְהַגִּיעַ לָמָּה שֶׁנִּרְמַז בְּמָה שְׁאָמַר (שִׁיר הַשִּׁירִים ב, ו) "שִׁמְאוֹ תַּחַת לְרֵאשִׁי", וּבְמֵאֲמָר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תְּהִלִּים מג, ג) "שְׁלַח אֹרֶךְ וְאֻמַּתָּךְ הִמָּה יִנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל הָר קִדְשְׁךָ וְאֶל מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ".

וְגַם אִם הִסְתַּחַה דַּעַתוֹ אֶל עוֹלָם הַחוּשִׁים, מִיָּד יִפְנֶה לִּבּוֹ אֶל עוֹלָם הַקּוֹדֶשׁ וְיִחְזֹר לִבְקֶשׁוֹ וְיִשְׁתַּוְּקֶה אֵלָיו, כְּמוֹ שֶׁדִּבֶּר עַל כֵּן בְּמִזְמוֹר "כִּי אֵיל תַּעֲרַג עַל אֶפְיָקִי מִיָּם כֵּן נִפְשִׁי תַּעֲרַג אֵלָיִךְ אֱלֹהִים" (שִׁם מֵב, ב), וּבְמָה שְׁאָמַר (שִׁם לט, ג) "נִפְלִמְתִּי דּוּמִיָּה חֲשִׁיתִי מִטּוֹב" וְגו', וּבְמָה שְׁאָמַר (שִׁם, ד) "חֵם לִבִּי בְּקִרְבִּי בְּהִגִּי תִבְעֵר אֵשׁ דִּבְרֹתִי בְּלִשׁוֹנִי". וְכֵמוּ כֵן עַל זֶה נִרְמַז בְּשִׁיר

השירים במה שאמר (שיר השירים ח, א) "מי יתנך באח לי יונק שדי אמי". שכן עקר ספר זה - שיר השירים - אינו סובב כי אם על מדרגות הנפש ומצביה בהליכתה בארח האל, דרך יי, והשגת התכלית האחרונה אשר היא אהבת יי, הראשון, אור האורות וסוד הסודות יתפאר ויתעלה, והשתוקקות הנפש אליו. וכיון שענין זה עדין ודק ודבר נכבד, הביעו החכם בדרך החידה, שהיא ממנהג הנביאים ומעשה החכמים להשתמש בה בענינים הנשגבים הנסתרים ובדברים הנעלמים הנעלים. וחברו בצורת חשק נפשותנו המתאוות לכמה מהאהבות החושיות שפעולם הגשמיסבי.

וענין ההשגה והדבקות הוא שיסלק מהנפש כל רגש, זולת אהובה. כמו שאמר (נחמיה ט, ו) "אתה הוא יי לבדך", ואמר (תהלים קב, כז) "המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כפגד יבלו", ואמר (שם עג, כה) "מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ". והשגה זאת קראוה רוח הקדש במה שאמרו (סוטה פ"ט מט"ו) חסידות מביאה לידי רוח הקדש שהיא גדולה מכלם, שנאמר אז דברת בחזון לחסידיךסבי.

ומה שאמר "שהיא גדולה מכלם" כולל שני ענינים, הראשון והוא בדרך הפשט, שמדרגת רוח הקדש, גבהה יותר בערכה ומרוממת יותר במעלתה, ונשגבת יותר במדרגתה ונעלית יותר בהדרתה מהמדרגות הקודמות לה.

השלחן, וכן נקט הרב"ז בפירושו מגדל דוד לשיר השירים. אך רס"ג, רש"י, רשב"ם, ראב"ע, רי"ד וראשונים נוספים, פירשו ששיר השירים הוא משל לאהבת כנסת ישראל לקב"ה. קסג. כמובא לעיל פ"ד, שעל מאמר זה סובבים הפרקים משם ועד כאן.

קסב. שיטת רבינו ששיר השירים הוא משל להשתוקקות הנפש למקורה העליון ולאהבת ה', אחרי שהתרחקה מעמו, וכ"כ ר"י אברבנאל (שמות טו, א), וכן נראה מדברי הרמב"ן (שיר השירים א, א ובכמה מקומות בהמשך הספר), וכן פירש רבינו בחי' בכד הקמח (חתן על

וְהַעֲנִין הַשְּׁנִי הוּא, שְׁמִדְרַגַּת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְרַבָּה יוֹתֵר בְּכַמּוּתָהּ מִהַמְדְּרָגוֹת הַקּוּדְמוֹת. וּבְאֹר דְּבָר זֶה, שְׁהֵלִיכָה הִיא בְּשָׁנֵי אוֹפְנִים. הֵהֱלִיכָה אֶל הָאֵל, וְהֵהֱלִיכָה בָּאֵל. הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹנָה הִיא בַּעֲלַת תַּכְלִית, וְהַשְּׁנִיָּה קְרוּבָה לְהִיּוֹת בְּלִתִּי בַּעֲלַת תַּכְלִית, מִפְּנֵי שְׁתּוּאָרִי כְּבוֹדוֹ וְתַאֲוָרֵי זִיוּוֹ הֵם בְּלִתִּי בַּעֲלֵי תַּכְלִית. וּמִגַּמַּת הַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹנָה הִיא חֲרוּת הַנֶּפֶשׁ מִצָּרֵכֵי הַגּוֹף, וּמִגַּמַּת הַדֶּרֶךְ הַשְּׁנִית הִיא הַשְׁתַּלְמוֹת הַנֶּפֶשׁ בְּמַדּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת וְהַמַּעֲלוֹת הַמְּאִירוֹת לְפִי עֶרֶךְ הַכֹּחַ הָאֲנוּשִׁי וּלְפִי שְׁעוֹר הַיִּכְלָת הַגּוֹפְנִית הַגִּשְׁמִית. כְּמוֹ שֶׁאָמַר, יִתְעַלָּה מְלוֹמְרִיס^ד (דְּבָרִים כח, ט), "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו", וּמֵאֲמַר הַחֲכָמִים ז"ל (רַמְבַּ"ם דְּעוֹת א, ד, סה"מ צ עֲשֵׂין ח, ע"פ שְׁבַת קִלְג, ב) מָה הוּא חֲנוּן אִף אֵתָה הָיָה חֲנוּן, מָה הוּא רַחוּם אִף אֵתָה הָיָה רַחוּם. וְאִם כֵּן יִהְיֶה הָאָדָם רַחוּם וְחֲנוּן חוֹמֵל וְדוֹאֵג, וְאִין קֶץ לַעֲלִית הָאָדָם מִמֶּדָּה לְמֶדָּה. וְכֹאשֶׁר יִדְעֶתָ זֹאת, דַּע שֶׁהַמְדְּרָגוֹת הַמְּנוִיּוֹת [בְּמֵאֲמַר רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יֶאֱרִי מִן הַזְהִירוֹת וְעַד רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ], הֵן בְּהִלְכָּה אֶל י"י. וְהַעִירוֹ שְׁמִדְרָגוֹת הֵהֱלִיכָה בִּי"י [הַרְמוּזוֹת בְּ"רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ" עֲצָמָה], רְבוּת הֵן מִכָּל הַמְדְּרָגוֹת הַקּוּדְמוֹת.

בִּי לְשׁוֹן "גְּדוֹל" מוֹרָה עַל הַכְּמוּת, כְּלוּמַר עַל הָרַבּוּי, עַל דֶּרֶךְ "חֵיל גְּדוֹל מְאֹד מְאֹד" (יִחְזָקָא לז, י) שֶׁפִּירוּשׁוֹ שֶׁהִיא מְרַבָּה מְאֹד מְאֹד. וְכֵן "זִבְחִים גְּדוֹלִים" (נִחְמִיָּה יב, מג), וְכֵן "עַם גְּדוֹל וְרַב" (דְּבָרִים ב, י), "וְתַרְבִּי וְתַגְדְּלִי וְתַבּוּאִי" (יִחְזָקָא טז, ז). אִךְ מִפְּרָסָם לְשׁוֹן "גְּדוֹל" גַּם עַל הָאֵיכוּתִיסָהּ. וְהַפְּרוּשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא

קסח. עי' פירוש רבינו לתפילה, פרק יח - ברכת יוצר, שהביא מדברי רבי נתנחום הירושלמי שמצאנו בכמה מקומות ש"רב"

קסד. תיבות יתעלה מלומר הם תיקון המגיה עה"ג, ולכא"ו כאן הם דברי משה רבינו ותיבות אלו מיותרות.

לְפִי שְׁמוּשׁ גָּדוֹל בְּהוֹרָאת הָאִיכוֹת, וְהַפְּרוּשׁ הַשְּׂנִי הוּא לְפִי
שְׁמוּשׁ גָּדוֹל בְּהוֹרָאת הַכְּמוּת. וְזֶה רֶמֶז לְרַבּוּי מַדְרָגוֹת הַנְּבִיאִים
וְאַנְשֵׁי הָרוּחַ וּמְלָאכֵי אֱלֹהִים בְּמְלָאכוֹתוֹ.

בלשון הקודש הוא לשון גדולה. וע"ע תפסיר רס"ג אסתר (א, ח) ובהערות שם.

פרק [כא] - [מדרגות חכם גבור ועשיר]

דע שהחכמים ז"ל אמרו (נדרים לח ע"א) אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. וכל ענין משלשת הענינים הללו, יש לו התחלה וסוף קסי.

התחלת הגבור היא שימשיל את נפשו המשכלת על כוחותיו הבהמיים, ויכניעם אליה ויכפיפם אצלה. כמו שאמרו החכמים ז"ל (אבות פ"ד מ"א) אי זה הוא גבור הכובש את יצרו. וקראוהו [גם] יצר הרע, כפאשר קראו לנפש המשכלת יצר טוב, דרך אסמכתא על מה שאמר יתעלה ויתקדש (בראשית ח, כא) "כי יצר לב האדם רע מנעריו", וכמו שנאמר (איוב יא, יב) "ועיר פרא אדם יולד", הואיל והכוחות הבהמיים נמצאים באדם משעת לדתו קסי. שכן יש באדם כח אלהי מלכותי, וטבע נחות, בהמי. ומי שנמשך אחר החלק המתאנה הטבעי והבהמי, הרי הוא פחות מן הבהמה, כי הבהמה נמשכת אחר תאוותה אחר שאין לה מערער מצד השכל ולא מונע מצד התורה.

לרוח הקודש שהיא האחרונה שבמדרגות, והוא הנביא וההולך בדרך האמת שאורות ה' זורחים בנפשו, משתמש בכל מידה משלושת המידות, החכמה והגבורה והעושר, בתכליתה ושלמותה, כפי שמבאר רבינו והולך.

קסז. כן כתב רבינו יצחק מטולידו (אבות שם) בשם רבי ישראל מטולידו: לפיכך אמר הכובש את יצרו סתם, ולא אמר יצרו הרע, לפי שהתאוה הבהמית שהוא ממונה עליה יצר הרע, ניתנה באדם בתחלת בריאתו, כדכתיב "כי יצר לב האדם רע מנעריו", ואחר זמן ניתנה בו הנפש המשכלת שהוא ממונה עליה יצר הטוב, וכל פעולות יצר הרע אינן במחשבה אלא מיד כהמות, אך פעולת יצר הטוב הם אחר עיון גדול ומחשבה.

קסו. רבינו מקביל את המדרגות שבמשנה, חכם גבור ועשיר, לשלושת הכוחות, השכלי והכועס והמתאוה (ראה הערה נד), החכם הוא הכח השכלי, הגיבור הוא הכח הכועס, והעשיר הוא הכח המתאוה. ועל פי זה מפרש את הסוף שבכל אחת מהמדרגות הללו, כאשר הסוף הוא שלמות המידה, והיא ההליכה בה בדרך האמצעית שהיא דרך השלמות. הדברים מקבילים לדברי איגרת ידיעת הנפש המיוחסת לא"ס, ודבריו שם מבארים את דברי רבינו כאן, וכדלהלן. ואילו לעניין התחלת המידות, הלך רבינו בעקבות חז"ל שביארו שהגיבור הוא הכובש את יצרו, העשיר הוא השמח בחלקו, והחכם הוא הרואה את הנולד. ועניינו של פרק זה כאן הוא, שמי שהגיע

וּלְפִיכֶךָ גָּנָה יִשְׁתַּבַּח וַיִּתְעַלֶּה [את האומה], כַּאֲשֶׁר הִרְבָּתָה לְמַלֵּא אֶת צָרְכֶיהָ הַבְּהֻמִּים, וְהַתְמִידָה לְהַמְשִׁיךְ אֶת מִשְׁפָּטֵי הַתּוֹרָה בְּמוֹשְׁכוֹת הַטֵּבַע, וְאָמַר (ישעיה א, ג) "יָדַע שׁוֹר קָנָהוּ וַחֲמור אָבוֹס בְּעָלָיו". וְאָמַר הַחֲסִיד ע"ה (תהלים לב, ט) דִּרְךְ אֲזַהֶרָה, "אֵל תִּהְיוּ כְּסוֹס כְּפָרָד אֵין הֶבִין". וְאִם נִמְשָׁךְ אַחֵר קָרִיאַת הַחֶלֶק הַמְּאִיר וְהַעֲצֵם הָאֱלֹהִי, הֲרִי זֶה הַעֲלִיָּה בְּסֵלֶם הַחֲסִידוֹת לַעֲלוֹת אֶל עוֹלָם הָאוֹרוֹת. כִּמּוֹ שֶׁאָמַר הַחֶכֶם הַנִּכְבָּד, וְהַנְּשִׂיא הַשָּׁלֵם (קהלת ב, יד), "הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ". כְּלוּמָר שֶׁמִּבְטוֹ פּוֹנֶה לְמַעַלָּה לְהַתְּבוֹנֵן בְּעוֹלָם הַקּוֹדֶשׁ. וְהִרְאִיָּה לְכֶךָ הִיא מָמָה שֶׁאָמַר בְּסִיפָא (שם) "וְהַכְּסִיל בַּחֲשֶׁךְ יִלָּךְ", עַל שֶׁהַשְּׁפִיל מִבְטוֹ אֶל הַפְּחִיתוֹת וְהַעֲמִידוֹ בְּהַתְּבוֹנָנוֹת בְּעוֹלָם הַחוּשִׁים שֶׁהוּא עוֹלָם הַמַּחֲשָׁכִים.

וְסוּף מִדְּרַגַּת הַגְּבוּר הוּא שִׁיחִיָּה אֲמִיץ-לֵבֶסֶט. וְאִמֶּץ-הֵלֶב הִיא מַעֲלָה מְבַקֶּשֶׁת מִצַּד עֲצָמָה, אֲלֵא שֶׁחֲרִדַת הַמּוֹת מוֹנֵעַת אוֹתָהֶסֶט. וְהַנְּבִיא רְחוּק מִפֶּחַד הַמּוֹת, כִּינן שֶׁמָּה שֶׁהוּא רוֹאֶה מֵאֲשֶׁר אֲדוֹנּוֹ בְּרוּחָנִיּוֹת הַמְּאִירָה, מִשְׁנִיא עָלָיו אֶת עוֹלָם הַחוּשִׁים, וּמִבְּזָה אוֹתוֹ בְּעֵינָיו. וּבְזָה אָמַר הַמְּשׁוֹרָר^{לג}:

לֹא נִכְנַעְתִּי לַמַּחְלוֹת הַמְּזִיקוֹת לְנַפְשִׁי אֲלֵא בִּיזְדַעִי שֶׁהִדְּבַקוֹת תַּחֲיָה אוֹתָהּ.

שמידת האמצע ביחס לכוח הכעסני היא שיהיה אמיץ לב, ואומץ הלב הוא מיצוע בין הפזיזות לבין הפחד. ועל פי זה מבוארים דברי רבינו, שהעומד נגד אומץ הלב הוא הפחד, והפחד הגדול ביותר הוא פחד המוות, ולכן הנביא שאין המוות מפחידו עומד בשלמות אומץ הלב.

קסט. רש"ט אבן פלקירא בחיבורו צרי היגון הרחיב במעלת מידה זו, שעל ידה האדם חזק ואמיץ לשאת את כל קורותיו בלי להתפעל, וצריך כל איש לאחוז בדרך החסידים להיות לו סגולה. ובראש חיבורו קבע איגרת שכתב הרמב"ם בעניינה, ובה ביאר את דרכי קניינה. קסט. באיגרת ידיעת הנפש הנ"ל כתב

לג. רבינו ציטט את הבית השני ואת הבית הרביעי. הוספנו במוסגר את הבית שביניהם.

[מבט ממך, אתה, שאלתי ותקוותי יערב לנפשי מהארץ כולה ומלואה].

נִפְּשׁ הָאוֹהֵב אֶת מְכַאוֹבֶיהָ סוֹבֵלֶת בְּתַקְנוֹתָהּ כִּי יָבוֹא הַיּוֹם וִירָפְאָנָהּ^{קע}.

וְכֵן יֵשׁ לַמַּדְרַגַּת הָעֲשִׂיר הַתַּחְלָה וְסוֹף. הַתַּחֲלָת הָעֲשִׂיר הִיא שְׁיֵהִיָּה מְסַתֵּפֵק וּמַרְצָה בְּמָה שְׁחָלֵק לּוֹ הָאֵל, כְּמֵאֵמֶר הַחֲכָמִים וְ"ל (אֲבוֹת שָׁם) אֵיזָה הוּא עֲשִׂיר הַשְּׁמִיחַ בְּחֵלְקוֹ. כִּי הַהִסְתַּפְּקוּת הִיא שֶׁרֶשׁ גָּדוֹל לְעִנְיָן הַגָּדוֹל הַזֶּה וְהַסּוֹג הָעֲצוּם הַזֶּה. וְהַהִסְתַּפְּקוּת הִיא הַגְּבֻלָּת הַכּוֹחוֹת הַתְּאֻנָּיִים מְלַעֶסֶק בְּמָה שְׁיִתֵּר עַל כְּדֵי סְפוּקוֹ, וּמְלַחֵמֵד מָה שְׁרוּאִים אֲצֵל אֲחֵרִים. וְהִיא בֵּין הַחֲמִדְנוּת לְבֵין הַזְּלוּל בְּהִשָּׁגַת הַצָּרִיכִים, עַל דֶּרֶךְ שְׁנֵת־בְּאַרְקֵעִי בְּבֹאֹר דֶּרֶךְ הָאֲמִצֵּעַ בְּמוֹחֲשׁוֹת.

וְסוֹף מַדְרַגַּת הָעֲשִׂיר הוּא שְׁיֵהִיָּה נְדִיב-לֵב. וְהַנְּדִיבוּת הִיא מַעֲלָה מְבֻקֶּשֶׁת מִצַּד עֲצָמָה, אֲלֹא שְׁאֵהֶבֶת הָרְכוּשׁ מוֹנֵעַת אוֹתָהּ. וְהַהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ הָאֱמֶת רְחוּק מֵאֵהֶבֶת הַשְּׂוֹא שֶׁל הָרְכוּשׁ, כִּי כָּל דְּבַר זוּלַת הָאֵל הוּא שְׂוֹא, כְּמוֹ שְׁאָמַר (תְּהִלִּים קכ, כז) "הִמָּה יֹאבְדּוּ וְאֵתָה תַעֲמַד"^{קעב}. וְהַנְּדִיבוּת הִיא הַהִטָּבָה בְּמָה שְׁנִדְרֶשׁ, שְׁלֹא לְשֵׁם קְבֻלָּת תְּמוּרָה. וּמִי שְׁנוֹתֵן לְשֵׁם הַלּוּל אוֹ בְּקִשְׁתִּי שְׂבַח אוֹ לְהַנְצִל מִן הַגָּנָא, אֵינוֹ אֲלֹא סוֹחֵר.

שמידת האמצע ביחס לכוח המתאוהב היא שלא יהיה משתוקק ולא כבוי, אלא צנוע ופרוש. ורבינו שינה מצנוע ופרוש (עפ"י) לנדיב, ויתכן שטעמו כיון שהצניעות והפרישות עניינן רחב וכולל גם מה שאינו נוגע לתאוות הרכוש.

קע. כוונת רבינו להביא משיר זה, שהאובח הדבק בה' אינו חושש ואינו חרד מפני המוות, בידעו שהדביקות שתבוא אחרי המיתה תרפא את כל כאביו וייסוריו.

קעא. פרק יח.

קעב. באיגרת ידיעת הנפש הנ"ל כתב

וְכֵן יֵשׁ לְמִדְרַגַּת הַחֶכֶם הַתְּחִלָּה וְסוֹף. הַתְּחִלַּת הַחֶכֶם הִיא
הַהֲלִיכָה בְּדֶרֶךְ הָאֲמִצָּע, בְּשִׁמוּשׁ בְּכַח הַתְּבוּנָה לְשֵׁם הַנְּהַגַת
הַחַיִּים קַעֲג. וְהִיא מְמַצֶּעַת בֵּין הַכְּסִילוֹת וְהָעֲרֻמוּמִיּוֹת. כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ
הַחֲכָמִים ז"ל (אָבוֹת שָׁם) אֵיזְהוּ חָכֵם הַרְוָאָה אֶת הַנוֹלָד.

וְסוֹף מִדְרַגַּת הַחֶכֶם הוּא שִׁיחֵיו הָאֲמִתּוֹת קְבוּעוֹת בְּנַפְשׁוֹ וַיִּזְרְחוּ
בָּהּ אֹרוֹת י"י וּבִרְקִיו הַשְּׁכָלִים קַעֲד.

לידיעת האמיתות יש להרבות בה, וכל
המרב בה הרי זה משובח, עכ"ד. ובזה יבוארו
דברי רבינו, שלעניין התחלת מידת החכם
כתב שהיא הנהגת החיים, ולעניין סופה כתב
שהיא הידיעה באמיתות, ולא קבע בה מידה
ממוצעת אלא שיהיו האמיתות קבועות בנפש,
כיון שבה אין להסתפק בדרך האמצע.

קַעֲג. בגליון הוסיף: ולא ינהיג, והכוונה
שהתבונה גוזרת לפעמים להימנע מפעולה.

קַעֲד. באיגרת ידיעת הנפש הנ"ל בהערה קסו,
כתב שהחכמה המיוחסת לכח הנפש השכלי
יש לה שני פנים, ידע בהנהגת החיים וידע
באמיתות, והחכמה בהנהגת החיים צריכה
להיות בדרך האמצע, אבל החכמה הנוגעת

פרק [כב] - באהבה

והיא התכלית האחרונה במדרגות אלו^{שי}, והמעלה העליונה מן המעלות, ואין מדרגה אחר השגת האהבה, אלא מה שהוא פרי מפרותיה ותוצאה מתוצאותיה, כגון ההשתוקקות, הידידות ושביעות הרצון. ואין מדרגה לפניך אלא מה שהוא הקדמה מהקדמותיה.

[דע כי] שאר המדרגות, אף על פי שיקרות המציאות הן, אין הלבבות זונחות את האמונה באפשרות מציאותן, ואלו האמונה באהבה הרי היא יקרת-המציאות כל-כך, עד שהכחישו את חיוב אפשרותה^{שי}. ולא רוב חכמי הדור בלבד, אלא כלם, ואף דורות רבים בטלו את חיוב אפשרותה. ואמרו שאין ענינה אלא ההתמסרות לעבדת ה'^{שי}. ובאמת מן הנמנע שתתגלה אמתת האהבה אלא עם מי שהוא ממנה ומדרגתה. וכאשר הכחישו, הכחישו גם את המדות הנלוות אליה, כגון ההשתוקקות וההתרוצעות והמתקת הסוד.

אבל אתה, דע לך שהאהבה לאל יתעלה היא חיוב מחייבי התורה והשכל. מצד התורה הרי היא מצוה ממצוות

הזכיר, יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו, הם המוסרים נפשם עליו, כי המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם, יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבו בה בנפשותינו, כמו שאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ו ה). שתמסור נפשך וחיך באהבתו, שלא תחליפנו באל אחר, ולא תשתף עמו אל נכר, עכ"ד. נראה מדבריו שהאהבה היא מסירות הנפש לעבודתו ושלא לעבוד לזולתו.

קעה. כמו שכתב רבינו למעלה, פרק ט, שהאהבה היא בבחינה מסוימת תכלית הקצים וקץ התכליות. וייעד שם לחזור ולעסוק בה ולעשות אותה חתימת הספר, ואלו הם הפרקים מכאן ועד סוף הספר.

קעו. חיוב האפשרות הוא ההנחה שבהכרח אפשר בכל דור להגיע לאהבה.

קעז. לא נתברר למי מהחכמים כוונתו. שיטה כעין זו מבוארת בפירוש הרמב"ן (שמות כ, ו): "לאהבי ולשומרי מצותי", הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בענין המצות האלו אשר

עשה, ממה שאמר, יתעלה מלומר (דברים ו, ה), "ואהבת את ה' אלהיך" וגו' קט". ואיך יצוה על מה שאין לו מציאות קט. וכיצד יתפרש שהאהבה היא עבודת ה', והרי עבודת ה' על דרך האמת שלא בדרך החקוי, אינה אלא פרי מפרות האהבה והיא נמשכת ממנה, ואינה משגת אלא אחרי האהבה האמתית. ומצד השכל, הרי האהבה מתחייבת מאחד מחמשה דברים, וכאשר מתברר שכלם נמצאים בשלמותם בי"י יתפאר ויתעלה, השכל מחייב את אהבתו במדרגה השלמה ביותר של האהבה, שכן הוא לבדו הראוי לאהבה המוחלטת. אבל אין אהבה באמת אצל בעלי האמתות וההתבוננות, אלא לאל, כי אינה ראויה לזולתו.

ונברר דבר זה ונבארו, שהאהבה לאהוב מן הנבראים אינה אלא מחמת אחד מחמשת החלקים שנבאר להלן. ומאחר שכלם נכללים בה', ובזולתו לא ימצא אלא אחד מהם, לפי שמציאותם בה' היא אמתית ומציאותם בזולתו אינה אלא בדרך ההשאלה וההשערה והדמיון, הרי התחייבה לו האהבה האמתית, ולזולתו האהבה המשאלת, להפך ממה שאומרים.

קעח. וכן מנאזה כל מוני המצוות, ובהם הרמב"ם בספר המצוות עשין ב.

קעט. כיון שאם אין אפשרותה מחויבת, יתכן שאי אפשר כלל לבוא אליה, ואם כן אינה במציאות.

פֶּרֶק [כג] - בְּבֹאֹר חֲמִשָּׁת הַדְּבָרִים הַמְּחַיִּיבִים אֶת הָאֱהָבָה וְהֵם נִקְלָלִים בַּח'

לְעֵינֵינוּ חֲמִשָּׁת הַדְּבָרִים, הַדְּבָר הָרִאשׁוֹן שֶׁבָּהֶם הוּא אֱהָבַת הָאָדָם
אֶת עַצְמוֹ, וְאֶת הַשְּׂאֲרוֹתָו וְשְׁלֵמוֹתוֹ וְהַתְמַדָּת מְצִיאוֹתוֹ.
זֶה הוּא טֹבֵעַ כָּל חַי.

וְהַדְּבָר הַשֵּׁנִי הוּא אֱהָבַת הָאָדָם אֶת הַגּוֹמֵל עִמּוֹ חֶסֶד וְתוֹמֵךְ בּוֹ
בְּמָמוֹנוֹ וּמִיטִיב עִמּוֹ בְּשְׁלֵמוֹתוֹ וְעוֹמֵד לְדַחוֹת מִמֶּנּוּ אֶת הָרָעוֹת.

וְהַדְּבָר הַשְּׁלִישִׁי הוּא אֱהָבַת הָאָדָם אֶת הָאִישׁ הַמִּיטִיב בְּעַצֵּם,
אִם שְׁטוּבוֹתָיו אֵינָן נִוְגְעוֹת אֵלָיו. זֶה מְצוֹי בְּטֹבֵעַ, שְׂכָאֲשֶׁר נִוְדַע
לָאָדָם שֶׁיֵּשׁ מֶלֶךְ בְּאַחַת מִקְצוֹת תֵּבֵל וְהוּא חָכֵם וְחָסִיד, יֵרָא
שָׁמַיִם וְיֵשֶׁר, מֵרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת וְנוֹהֵג עִמָּהֶם בְּחֶסֶד, וְאַחֵר כִּךְ
נִוְדַע לוֹ גַּם עַל מֶלֶךְ אַחֵר, מִתְגַּאֵה וּמִתִּיהָר, פּוֹרֵק עַל וְאֶכְזֵר,
וְהוּא רְחוּק מִמֶּנּוּ בְּקִצָּה אַחֵר, יִמָּצָא בְּנִפְשׁוֹ הַבְּחִנָּה בִּינִיָּהִם. שָׁכֵן
יֵשׁ בְּלֵב נְטִיָּה אֶל הָרִאשׁוֹן, וְהִיא הָאֱהָבָה, וְהַתְרַחֲקוֹת מִן הַשֵּׁנִי,
וְהִיא הַשְּׂנְאָה. וְאִם עַל פִּי שְׂאִינָנוּ מְקַנָּה לְטוֹבוֹ שֶׁל הָרִאשׁוֹן,
וְהוּא בְּטוֹחַ מִפְּנֵי רָעָתוֹ שֶׁל הַשֵּׁנִי. וְהָרִי זֶה הִיא אֱהָבַת הַמִּיטִיב מִצַּד
עַצֵּם הֵיוֹתוֹ מִיטִיב בְּלִבָּד.

וְהַדְּבָר הָרְבִיעִי הוּא אֱהָבַת הָאָדָם אֶת הַיּוֹפִי מִצַּד עַצֵּם הַיּוֹפִי
וְלֹא מִחֲמַת תּוֹעֵלַת הַמַּגִּיעָה לוֹ מִמֶּנּוּ. וְזוֹהִי הַשְּׂגַת הַיּוֹפִי. זֶה
מִסְכֵּם בְּטֹבֵעַ. וְהַיּוֹפִי נִחְלָק לְשָׁנִים, יוֹפִי הַצּוֹרֵחַ הַגְּלוּיָהּ, הַמְּשֻׁגָּת
בְּעֵין [הַגְּשָׁמִית] שֶׁבְּרֹאשׁ עִם חוֹשׁ הָרְאִיָּה, וְיוֹפִי הַצּוֹרֵחַ הַפְּנִימִית
הַמְּשֻׁגָּת בְּעֵין הַלֵּב וְאוֹר הָרְאִיָּה^פ. אֶת הַיּוֹפִי הָרִאשׁוֹן מְשִׁיגִים

פ. אור הראיה הוא כינוי לעין הפנימית המאירה.

ההמון ואנשי הסגלה, בשונה עם הנערים והבהמות. והיופי השני מתיוחד בהשגת בעלי הלכות והחסידים והתכמים והאזהבים ובעלי שאר המדרגות שמעליהם. וכל יפי הריהו אהוב על המשיג אותו, היופי המשג על ידי החושים הרי הוא אהוב על החושים, והיופי המשג על ידי השכל והלב, אהוב עליהם.

והדבר החמישי הוא אהבת האדם למי שמתאים ודומה לו, כי הדומה לדבר נמשך אליו, וכל סוג נוטה לסוגו, כמשל המפרסם באמתנו "כל עוף למינו ישכן" (בן סירא, הובא בבבא קמא צב, ב).

ונבוא לבאר כיצד נכללים חמשת הדברים הללו ביחס ליי.

הדבר הראשון הוא, שמי שמכיר את עצמו ומכיר את אדונו, מכיר בהחלט שאין לו מציאות מצד עצמו, ושאין מציאות עצמו והשארותה ושלמותו אלא מן האל יתעלה, ואלו הוא מצד עצמו הרי הוא העדר גמור ושלילה טהורה. כי אין במציאות דבר שיש לו קיום בעצמו זולת התי והקיים, העומד בעצמו, וכל מה שזולתו אינו קיים אלא בו. ולכן אם המכיר אוהב את עצמו, וכבר נתאמת אצלו והכיר שמציאות עצמותו נקנית מזולתו, הרי בהכרח יאהב את מי שמשפיע את מציאותו ומתמיד אותה. ואם אינו אהבו הרי זה מחמת בערותו בידיעת עצמו ואדונו. והאהבה היא אם כן פרי ההכרה הזאת, והיא מתחזקת בהתחזקה ונחלשת בהחלשה, ונעדרת בהעדרה.

והדבר השני הוא, שמי שהתאמתה אצלו ההכרה מכיר כי אין מיטיב מחלט מלבד האל יתעלה יתפאר ויתרומם, כי החסד וההטבה הם השפעת מה שנודרש שלא על מנת לקבל פרס. וזה

נִמְנָע מִכָּל מִי שֶׁהוּא זוּלָת הָאֵל יִתְפָּאֵר וַיִּתְעַלֶּה, כִּי הוּא אֲשֶׁר מֵיטִיב עַל הָעוֹלָמוֹת בְּחֶסֶדוֹ אֲלֵיהֶם, וְלֹא לְשֵׁם טוֹבָה אוֹ חֲפִץ שִׁיקְבֵּל מֵהֶם, שֶׁהָרִי כָּל חֲפָצִים לֹא יִשּׁוּ לוֹ.

וְהָרִי לְשׁוֹנוֹת הַטּוֹב וְהַחֶסֶד נֶאֱמָרִים בִּיחֹס לְזוּלָתוֹ עַל דֶּרֶךְ הַשְּׂאֵלָה וְשִׁקָּר וְכוּזָב. וְהוּא הַמֵּיחֵד בְּטוֹב וּצְדָקָה וְחֶסֶד וְעֲשִׂית חֶסֶד. וְאַחֵר שְׂאֵהֶבֶת הַמֵּיטִיב הִיא בְּטַבֵּעַ, הָרִי רָאוּי שְׂלֹא יֵאָהֵב הַחֶסֶד אֲלֵא אֶת הָאֵל יִתְעַלֶּה, כִּי הַחֶסֶד מְזוּלָתוֹ כּוּזָב, וְרַק הוּא הָרָאוּי לְאֵהֶבָה הַמְּחַלֵּטֶת. וְלַעֲנִין הַזֶּה רָמַז הַנִּבְיָא הַנִּכְבָּד וְהַחֶסֶד הַגָּדוֹל בְּמָה שֶׁאָמַר (תְּהִלִּים סב, יג) "וְלֶךְ ה' חֶסֶד כִּי אֶתָּה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כַּמַּעֲשֵׂהוּ", שֶׁאֵינֶךָ מַחֲשֵׁב עִמּוֹ אֶת הַחֶסֶדִּים וְהַטּוֹבוֹת וְהַנְּדִיבוֹת שֶׁכָּבֵר עֲשִׂית עִמּוֹקָפָא, וְעַל כֵּן הָרִי לֶךְ הַחֶסֶד הַגָּמוּר וְהַטּוֹב הַמְּחַלֵּט.

וְהַדְּבָר הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַמְּכָרִיחַ לְאֵהֵב אֶת הָאֵל יִתְעַלֶּה, וְלֹא זֶה בְּלִבָּד אֲלֵא שֶׁהוּא גַם מְכָרִיחַ שְׂלֹא לְאֵהֵב אֶת זוּלָתוֹ כָּל עֵקֶר, אֲלֵא מִצַּד מָה שֶׁהוּא תְּלוּי בּוֹ בְּסִפָּה פִּלְשָׁהִי. שֶׁהָרִי הָאֵל יִתְעַלֶּה הוּא הַמֵּטִיב לְכָל, הַגּוֹמֵל חֶסֶד לְכָל מֵינֵי הַבְּרוּאִים. רֵאשִׁית בְּהַמְצִיאוֹ אוֹתָם. שְׁנִית בְּהַשְׁלֵמָתוֹ אוֹתָם עַל יְדֵי הָאֲבָרִים וְהַנִּסְבּוֹת הַהֶכְרָחוֹת לְקִיּוּמָם. שְׁלִישִׁית בְּקִיּוּם חַיֵּיהֶם לְמִשְׁךְ הַתְּקוּפָה הַקְּצוּבָה לָהֶם. רְבִיעִית בְּהַדְרָכָתוֹ אֶת הַמִּין הָאֲנוּשִׁי אֶל דֶּרֶךְ הַחַיִּים הַנִּצְחִיִּים וְהַעֲנָג הַתְּמִידִי.

מעשהו את המגיע לו, בלי שיחושב עמו כמה כבר קיבל מצד חסד ה'. וכעין זה הובא בילקוט בשם רבי אלעזר, בתחלה כי אתה תשלם ולבסוף לך אדני חסד. וכן הביא רד"ק בשם יש אומרים, אף על פי שתשלם לאיש כמעשהו באחרונה לך החסד כי החסד גובר כמו שכתוב ורב חסד. ורבינו מפרש שהחסד גם קודם לתשלום על המעשים.

קפא. המפרשים התקשו בפירוש פסוק זה, למה נחשבת מידת ה' לחסד אם היא תשלום בדין על המעשים. ונראה שרבינו מפרש את כוונת הכתוב, שלך ה' חסד מצד היותך טוב וגומל חסד לכל, כי את התשלום שתשלם לאיש כמעשהו לא תשלם על פי מה שכבר היטבת עמו, אלא כל החסדים שקיבל - מטובך קיבל, ומלבד זאת תשלם לו על

[והדבר הרביעי^{לד}] הוא אהבת ידידי האל ועבדיו. והיא כגון אהבת הנביאים והחסידים בעלי המדות הנכבדות והרצויות והמעלות המעלות, אשר הנפשות נמשכות אליהם מטבען והלכבות אוהבים אותם, וזה יציר גם כשיש קלקול בצורה החיצונית, והוא הנרצה, ביופי הצורה הפנימית. אף שהחוש אינו משיג אותה, הוא משיג את הרושם הגלוי ממנה והיוצא ממנה. כאשר תשומת הלב מפנית אליה, הוא נוטה אליה ואוהבה.

אחר שידעת זאת, דע עוד שיופי תאָרם של ידידי האל ועבדיו תלוי בשלשה דברים. הראשון הוא ידיעתם באל ובמעשיו, בנביאו ובתורתו. השני הוא היכלת שלהם לתקן את נפשותיהם ולתקן את שאר עובדי ה' בהדרכה והנהגה. והשלישי הוא הסתלקותם מהמדות הרעות והתאוות המתגברות והמסיתות מדרך הטוב. והרי כשנעריך את התארים הללו אל תארי האל יתעלה, יהיו כאין מחלט.

לענין הידיעה, הרי מה היא ידיעת הראשונים והאחרונים לעצמת ידיעתו, המקיפה את הכללים והפרטים בהקף לאין תכלית, עד שאין נעלם מידיעתו אפלו משקל גרגר בארץ, כמו שנאמר (דניאל ב, כב) "ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא", ונאמר (תהלים ז, י) "ובחן לבות וכליות אלהים" וגו', ונאמר (תהלים קלט, ב) "אתה ידעת שבותי וקומי", כלומר אתה יודע תנועתי ומנוחתתי, והבנת את מחשבותי והרהורי ומבטי מרחוק, והוראות אלו גלויות למי שמטיב להתבונן ולהבין. וזה לפי

לד. במקור נאמר כאן: והחמישית, ואחרי "ועבדיו": והשישית, כנמשך לסיבות אהבת ה' מצד האהבה השלישית, אך מהעניין מוכח שמדובר כאן באהבה מהסוג הרביעי, שהיא אהבת הצורה.

שהתנועות כגון הקימה והישיבה וההתרחקות וההגעה והעליה והירידה, אינם נמצאים בבצלי החיים אלא בתנועה הרצונית בכוחות שבאיברים המתפשטים ומתקבצים והמושכים והמחזיקים, וכוחות אלו הם פרי הכח החיוני שמשכנו בחלל השמאלי של הלב והם מנהגים על ידו. וההתפשטות וההתקבצות הם על ידי העצבים שגדולם מהמת. ותנועת הרוח החיונית בכוח המדמה הנמשך לבקש דבר או לברח מדבר, ומנהיגו באדם הוא הנפש המשפלת, והשכל ההיולי, והוא נתון מאת י"י יתקדש זכרו וישתבח כבודו, כמו שנתבאר בספרי הנביאים ע"ה. אמר, יתעלה מלומר (ישעיה נז, טז) "כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי", ואמר (זכריה יב, א) "נאום י"י נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוח אדם בקרבו". נמצא שכל תנועה ומנוחה היוצאת מן האדם הרי היא ממנו יתעלה ויתקדש בבחינה מסימת, וידעתו היא המקיפה בכל. ומאחר שחן הדעת וכבודה אהובים הם, והיא בעצמה תכשיט ושלמות למתאר בה, נמצא שאין ראוי לאהב מסבה זו אלא את האל. ולפי ערך יתרון ידיעתו על ידיעות החכמים, כך תהיה האהבה.

לענין היכלת, הרי היא גם כן שלמות, ואי היכלת היא חסרון. וכל שלמות אהובה והשגתה ערבה, עד שכאשר האדם שומע את ספור גבורת דוד ושמשון ע"ה וכחם ושלטתם על בני דורם, הוא מוצא בלבם התרגשות ושמחה ונחת רוח מענג השמיעה לבד, וזה מוליד בו בהכרח אהבה למתאר בה. ועם זאת, כשנעריך את כוחות הבריות כלם מול כח י"י, יהיו גם הם העדר גמור ושלילה טהורה. הרי הגדול שבאנשים בכח ובגבורה ובתקף ונצחון על התאוות, אין תכלית כחו אלא בכך שיש לו יכלת על כמה ממדות נפשו ועל כמה בני אדם בכמה

ענינים. ועם זאת אינו בעלים על עצמו, על המנות ועל החיים, ולא על התועלת ועל הנזק, עם כל מה שהוא בעל יכלת. כי האל יתעלה ברא אותו והוא שנתן לו את היכלת. ומהי יכלת העבד מול יכלתו של בעל היכלת המחלט והבורא המעניק, כמו שתאר אותו נביאו ע"ה (תהלים צה, ג-ה) "כי אל גדול ה' וגו' אשר בידו מחקרי ארץ", ואמר "אשר לו הים והוא עשהו" וגו'.

וְעֵינֵינוּ תְּכוּנַת הַהִתְרַחֲקוּת מֵהַמוּמִים וְהַחֲסְרוֹנוֹת, הִרִי הִיא אַחַת מֵהַדְּבָרִים הַמְּבִיאִים בְּהִכָּרַח אֶת הָאֱהָבָה, וְהִיא מִתְחִיבַת מִמָּה שְׁטוּב וְנָאָה בַּצּוּרָה הַפְּנִימִית. וְאֵף עַל פִּי שֶׁהַנְּבִיאִים ע"ה וְהַחֲסִידִים הָיוּ מְפָרְשִׁים מֵהַמְּדוּת הָרְעוּת וּמִקְדָּשִׁים מִן הַחֲסְרוֹנוֹת, לֹא תִתָּאֵר שְׁלֵמוֹת הַטְּהָרָה וְהַהֲתַקְדָּשׁוֹת אֲלֵא בְּאַחַד הַקְּדוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁתִּאָּרוּהוּ מִלֵּאכֵיו הַטְּהוֹרִים וְהַקְּדוּשִׁים בְּדָבָר הַנְּבִיא שֶׁתִּתָּאֵר לָנוּ אֶת הַשְּׁגָתָם וְאָמַר (ישעיה ו, ג) "וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ" וגו', בְּתַכְלִית הַפְּשׁוּטָה הַגְּמוּרָה, שָׁאִין לְהַגְדִּירָה וְאִין לְתִאָּרָה בְּדַבּוּר הַפֶּה הַחִיצוֹנִי, אֲלֵא בַּהֲשָׁגָה הַשְּׁכֵלִית הַמְּפֹשְׁטֶת מִן הַחֲמֹר, שֶׁמְכַנֵּס אוֹתָהּ "הַדְּבוּר הַפְּנִימִי". וְכֹאֲשֶׁר הָאָדָם נוֹתֵן דַּעְתּוֹ בְּדָבָר זֶה, וְיוֹצֵא מִן הַדְּמִיוֹן, אִין סִפֵּק שִׁיזְכֶּה לְהַצִּיץ בְּמַעַט מֵהַמְּדֻרְגָּה הַזֹּאת. וְכִמוֹ שֶׁבֶּא בְּדַבְּרֵי חֲנָה ע"ה (שְׁמוּאֵל א' ב, ב) "אִין קְדוֹשׁ כֹּה" כִּי אִין בְּלִתְךָ" וגו', וְכָבֵר נִתְבָּאֵר דָּבָר זֶה בְּמִדְרַגַּת הַקְּדוּשָׁה קפ"ב. וְאֵלוּ הַנְּבִרָאִים, הִרִי לֹא יִמְלִטוּ מִן הַחֲסְרוֹנוֹת, כִּיִּן שֶׁהֵם חֲלָשִׁים, נְבִרָאִים, מְשַׁעֲבָדִים וְכַפּוּיִים. וְהַיּוֹתֵם נְבִרָאִים הוּא עֶצֶם הַמוֹם וְהַחֲסְרוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ח, ה) "מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ", "מָה אֲנוֹשׁ כִּי יִזְכֶּה וְכִי

קפב. לעיל במדרגות הטהרה והקדושה קיצר רבינו, ושם נשמט בכתב היד, או שם אין

הכוונה שהדברים נמצאים בחיבור זה אלא בחיבור אחר שהחיבור הזה הוא קיצורו.

יִצְדָק" וְגו' (איוב טו, יד), "מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִגְדְּלֶנּוּ" (שם ז, יז), וְכִמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם טו, טו) "הֵן בְּקִדְשֵׁיו לֹא יֵאֱמִין" וְגו', וְנֶאֱמַר (תהלים קמד, ז) "אָדָם לְהֵבֵל דָּמָה" "אֵף כִּי אֲנוֹשׁ רָמָה" (איוב כה, ו), וְנֶאֱמַר (שם ד, יז) "הָאֲנוֹשׁ מֵאֲלוֹהֵי יִצְדָק", וְנֶאֱמַר (שם, יח-יט) "הֵן בְּעֵבְדֵיו לֹא יֵאֱמִין וּבִמְלֶאכֶיו יֵשִׁים תְּהִלָּה אֵף שְׁכֵנֵי בְּתֵי חֶמֶר". וְרַבִּים בְּדוֹמָה לַפֶּסוּק דְּלֵהֲלֵן מִתְאַרִים אֶת פְּחִיתוּתָנוּ מִצַּד פְּחִיתוֹת טִבְעֵנוּ, "כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ זְכוּר כִּי עָפָר אֲנֻחֶנּוּ" (תהלים קג, יד). וְהַשְׁלָמוֹת הֵיא לֹאֵל יִתְעַלָּה וְיִתְפָּאֵר שְׁמוֹ לְבָדוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דה"א כט, יא) "לֵךְ ה' הַגְדֵּלָה" וְשֶׁאֵר הַפְּרָשָׁה.

וְהַדְּבָר הַחֲמִישִׁי הָרִי גַם הוּא מְחַיֵּב אֶת אֲהַבַת הָאֵל, מִחֲמַת הַהִתְאַמָּה הַפְּנִימִית אֲשֶׁר אֵינָה מִצַּד הַדְּמִיוֹן בַּצּוּרָה וּבִדְמוּת, אֲלֹא מִצַּד הָעֲנִינִים הַפְּנִימִיִּים, שֶׁאֵת מְקַצָּתָם מִתֵּר לְהַזְכִּיר, וּמְקַצָּתָם אִי אֶפְשָׁר לְכַתֵּב, אֲלֹא יִשְׁאָרוּ תַּחַת מְכִסֵּה הַחֲבוּרָה סִי, עַד שִׁיתְחַבְרוּ עֲלֶיהָ הַהוֹלָכִים וּמְבַקְשִׁים אֶת דֶּרֶךְ יי, דֶּרֶךְ הַחֲסִידוֹת, מְסַלֵּל ה' סִי, כְּאֲשֶׁר יַעֲמִדוּ בְּשִׁלְמוֹת בְּתֵנְאֵי הַדֶּרֶךְ.

וְכֵן שֶׁאֶפְשָׁר לְהַזְכִּיר הוּא סִי הַהִתְדַמּוֹת בְּמַדּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת שֶׁתְּאָרוּ בָּהֶם אוֹתוֹ יִתְעַלָּה כְּדִי לְהוֹרוֹת שֵׁשׁ שָׁם מִצּוֹי נִמְצָא בְּשִׁלְמוֹת בִּיּוֹתֵר שְׁבֹאפוֹנֵי הַמְּצִיאוֹת סִי, לֹא שֵׁשׁ רַבּוּי תְּאָרִים וְהַתְפַּעְלוֹת וְהַשְׁתַּנּוּת. וְצֻנּוּ ה' יִתְעַלָּה לְלַכֵּת בְּדִרְכֵי פְעֻלוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כח, ט) "וְהִלַּכְתָּ בְּדִרְכָּיו", וְנִתְרוֹמֵם

קפג. על עניינה של החבורה יעוי' במבוא.

קפד. במקור בלה"ק, ע"פ ישעיה לה, ח, המובא להלן בסמוך: וְהָיָה שָׁם מְסֻלּוֹל וְדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקְרָא לָהּ.

קפה. בגיליון מופיע כאן נוסח מקוצר מקביל לאמור בפנים עד "והלכת בדרכיו": קירבת

העבד אל האל בתארים שציווה בהם ללכת אחריהם ולנהוג במידות האלהיות ולהתרום במעלות המאירות הנצחיות, כמו שאמר, יתעלה מלומר, והלכת בדרכיו.

קפו. רבינו העתיק לשון הרמב"ם בהקדמת פרק חלק, ב"ג עיקרי האמונה, העיקר הראשון.

במעלות המאירות הנצחיות, כמו שאמר (זכריה ג, ז) "אם בִּדְרֵכִי תֵלֶךְ", וְנֹאמַר (ישעיה לה, ח) "וְהָיָה שֵׁם מַסְלֹל וְדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקְרָא לָהּ", וְאָמַר הַנְּבִיא הַנִּכְבָּד וְהַנְּשִׂיא הַשָּׁלֵם (תהלים כה, ד) "דְּרֵכֶיךָ ה' הוֹדִיעֵנִי". וְכָל זֶה אֵינוֹ אֶלָּא קִנְיֵן הַמִּדּוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת הַמְּשַׁבְּחוֹת וְהַתְּאָרִים הַקְּדוּשִׁים, הַחֲכָמָה וְהַחֲסֵד וְהַנְּעִימוֹת וְהַרְחָמִים וְהַחֲמֵלָה וְהַשְׁפָּעַת הַטּוֹב עַל הַבְּרִיּוֹת וְהַדְּרָכָתָם אֶל הָאֲמִתּוֹת [וְ]אֶל שְׁאֵר מִדּוֹת הַתּוֹרָה הַנִּצְלוֹת. בְּכֵךְ הַהִתְקַרְבוֹת לַה' הִיא הַתְּקַרְבוֹת עֲנִינִית, לֹא הַתְּקַרְבוֹת מְקוּמִית, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הָאֲדוֹן הַמְּהַלֵּל ע"ה (תהלים עג, כח) "וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹהִים לִי טוֹב", וְאָמַר (שם קמה, יח) "קְרוֹב ה' לְכָל קִרְאִיו", וְזוֹ קִרְבָּה רוּחָנִית, מְאִירָה, אֱלֹהִית קִסִּי.

וְהִבֵּן עֲתָה מָה שֶׁאָמְרוּ הָאֲדוֹנִים הַחֲכָמִים וְאֵלּוּפֵינוּ הַנִּכְבָּדִים בְּעִנְיַן מָה שֶׁשָּׁנָה הָאֲדוֹן דָּוִד הַמְּהַלֵּל, מִבְּקֵשׁ הָאוֹר, הַמְּשַׁבַּח, אֵת הַמְּלִים "בְּרֵכִי נַפְשִׁי אֵת ה'" חֲמֵשׁ פַּעַמִּים, וְאָמְרוּ (ברכות י, א) הִנֵּי חֲמִשָּׁה בְּרֵכִי בְּנֶגֶד מִי, בְּנֶגֶד הַקִּב"ה. מְרוֹזֵט"י סִימָן. מָה הַקִּב"ה מְלֹא כָּל הָעוֹלָם אֵף הַנִּשְׁמָה מְלֹאָה כָּל הַגּוּף, מָה הַקִּב"ה רוֹאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה אֵף הַנִּשְׁמָה רוֹאֶה וְאֵינָה נִרְאִית, מָה הַקִּב"ה זֵן אֵת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ אֵף הַנִּשְׁמָה זֵנָה אֵת כָּל הַגּוּף כְּלוֹ, מָה הַקִּב"ה טָהוֹר אֵף הַנִּשְׁמָה טָהוֹרָה, מָה הַקִּב"ה יוֹשֵׁב בְּחֻדְרֵי חֻדְרִים אֵף הַנִּשְׁמָה יוֹשֶׁבֶת בְּחֻדְרֵי

קפז. כמו שכתב במורה נבוכים (ח"א פ"ח): וכל לשון קריבה או נגישה אשר תמצאנה שבאה בספרי הנבואה בין השם יתעלה ובין נברא מנבראיו, היא כולה מזה הענין האחרון, כי השם יתעלה אינו גשם, כמו שיבוא לך עליו המופת בזה המאמר, ולא הוא יתעלה יגש ולא יקרב לדבר, ולא דבר מן הדברים יקרב לו או

יגע בו יתעלה, כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום, ותבטל כל קריבה ונגיעה או רחיקה או הדבק או התפרד או מישוש או סמיכות. ואיני חושב עליך שיתפסק לך אמרו, "קרוב ה' לכל קוראיו", "קרבת אלהים יחפצו", "קרבת אלהים לי טוב", שאלו כולם קריבות מדע, כלומר השגה מדעית, לא קריבת מקום.

חדרים. תבוא מי שיש בזה חמשה דברים הללו ותודה למי שיש בו חמשה דברים הללו.

דע שבאור דמוי זה לאמתתו ובאור דרך מרוממת זו, מחיבים הקדמת הקדמות רבות ובאור הצעות ארוכות, שאין מקומן בקצור זה, ואסתפק כאן בקצור הענינים בלי להרחיב בהם וליסדם ולבררם ולשאת ולתת בהם קפח.

ענין זה בכללות הוא, שהבורא יתפאר ויתעלה ברא באדם את הנפש המשפלת הזו, בדמיון אליו, בתוך היכלה^{לה}, וכמו שה' יתעלה מלא את כל העולם ואף על פי שהעולם אינו תופש בוקסט, אלא הוא מלך העולם, שענינו שהוא משגיח בעולם ושולט עליו. כמו שתאר "רוכב שמים" (דברים לג, כו) – שליטת הרוכב על הרכוב, אף על פי שהרוכב נבדל מן הרכוב, ובכך

חומר גשמי והוא יתעלה נעלה מן הגשמות. ומאמרם נשמה יושבת בחדרי חדרים רמז אל היותה נסתרת מהשגת החושים, והוא יתעלה אין להשיג אותו בחוש. ואע"פ שיש בדמיון זה דקות יתירה וקיצור נמרץ, הוא על דרך ההעברה וההישרה אל אמתת הענין בקירוב והקלת הלשון, לא לפי האמת. ואמנם לפי האמת אין דמיון ואין ערך, "ואל מי תדמיוני ואשור יאמר קדוש", והשיג זה את הראוי לו להשיג.

קפט. המילה שבמקור, מתמכנא, המופיעה גם בהמשך (תמכן), משמעותה כאן אחיזה ותפיסה, וכוונת רבינו שאף על פי שמלא העולם כבודו, אין זה כדבר הממלא את הגשם, שהמתמלא תופס בממלא ומחזיקו, וכאן אין למתמלא שהוא העולם שום אחיזה ותפיסה בו יתעלה. ובהמשך יבאר ההוכחה לזה, כיון שהתפיסה היא ממקרי הגוף.

קפח. גם רבי אברהם בן הרמב"ם בפירושו לתורה (בראשית א, כו) הביא מאמר זה וביארו בקיצור, ובכמה פרטים ביאורו של רבינו שונה מביאור רבי אברהם. ואלו דברי רבי אברהם: ובכן ביארו [ב]מאמר זה המדויק בכוונתו שהדמיון הנרמז (הוא דמיון) רוחני לא גשמי. והנה אני אפרש לך מאמר זה כדי להוסיף לך בדיק טעמו. מה שאמרו נשמה מלאה כל הגוף, טעמו שבנפש שלימות הגוף ובו יתעלה שלימות העולם אע"פ שהוא נבדל ממנו. ואמרו נשמה רואה ואינה נראית, מפני שבנפש היא ההשגה ומהותה (של הנפש) כמו שהיא (באמת) נסתרת מן ההשגה, והוא יתעלה מכיר את כל זולתו, ואין מכיר אלא הוא את אמתת מציאותו הנכבדה ולא ישיג אותה זולתו. ומה שאמרו נשמה זנה כל הגוף, טעמו שבה קיומו, והוא יתעלה בו קיום העולם, "ואתה מוחיה את כלם", ו"חיי העולם". ומה שאמרו נשמה טהורה, טעמו שהיא אינה

לה. עיי' לעיל הערה 2.

משמעות נוספת שהרוכב נכבד מן הרכובים^{קצ}. והכל לקרב הדבר אל השכלים, כי אין שם תפישה כפי שנראה לכוח המדמה, לפי שהתפישה היא ממקרי הגשמים ומה שאינו גשם ולא כח בגשם לא ישיגוהו מקרי הגשם וספיחיו. כך הנפש, כמו שאמרו, ממלאה את הגוף, ושאין מקום בגשם הנעדר ממנה, כוננת שהשגחתה מקפת אותו ומשיגה בכל חלקיו.

ו[מה] שאמרו מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית, כוונתם ש[כשם שי"י משיג את כל העולם בכלליו ובפרטיו, ואין החושים משיגים אותו, ולא זו בלבד אלא אף השכלים אינם משיגים את אמתתו, כך הנפש משיגה את ההשגות הכלליות והפרטיות ואין החושים משיגים אותה, ולא זו בלבד אלא שאף השכל אין משיג את אמתתה.

ו[מה] שאמרו מה הקב"ה זן את כל העולם כולו כך הנשמה זנה את כל הגוף כולו, כוונתם ש[כפי שי"י מתמיד את העולם בקיום והתמדה ובחיים, כך הנפש על ידי התחברותה לגוף, תהיה השארותו והתמדתו ועמידתו במשך זמן קיומו.

או שיהיה השם כח בגלגל כמו שדמו כתות הצא"ב שהשם רוח הגלגל, ואמרם שוכן עליו הראו שהוא ית' נבדל מן הגלגל ואינו כח בו. ודע כי הושאל לו יתעלה רוכב שמים לדמיון הזה המופלא, וזה כי הרוכב יותר מעולה מן הנרכב, ולא יאמר יותר אלא בהקל מן המאמר שאין הרוכב ממין הנרכב, והרוכב גם כן הוא אשר יניע הבהמה ויוליכנה באשר ירצה, והיא כלי לו שישתמש בה כרצונו, והוא נקי ממנה בלתי נדבק בה אבל חוצה לה, כן האלוה יתהלל שמו הוא מניע הגלגל העליון אשר בתנועתו יתנוועע כל מתנוועע בו, והוא יתעלה נבדל ממנו ואינו כח בו.

קצ. הרחיב בזה במורה נבוכים (ח"א פ"ע), וזה תורף דבריו: ואחר כך הושאל ["רוכב"] לשלטנות על הדבר, כי הרוכב מושל שולט על מרכבו ... ולפי זה הענין נאמר באל ית' "רוכב שמים בעזר", פירושו השליט על השמים ... ולשון חגיגה (יב, ב) אמרו, ערבות רם ונשא שוכן שנאמר סולו לרוכב בערבות, ומנא לן דאיקרי שמים, כתיב הכא לרוכב בערבות וכתוב התם רוכב שמים. הנה כבר התבאר כי הרמז כולו לגלגל אחד, והוא המקיף בכל אשר תשמע מעניניו מה שתשמע. והסתכל אמרם שוכן עליו ולא אמרו שוכן בו, שאלו אמרו שוכן בו היה מחייב לשם מקום

ו[מה] שאמרו מה הקב"ה טהור אף הנשמה טהורה, כוונתם ש[כפי] שי"י מפרש ומקדש ונקי מתארי החסרון וההגשמה, ונעלה מן ההויה וההפסד, כך הנפש מתארת בתוארים הללו.

ובמו' שי"י ישתבח הוא תכלית התכליות של העולמות, כן הנפש תכלית התכליות של שלמות הגוף. וזה ענין מה שאמרו מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים, אף היא יושבת בחדרי חדרים.

וביון שהיא דומה לבוראה בעולמה ובגופה במדות ובענינים הללו, לכן גם שלמותה ותכליתה הן להדמות לו ית' כפי היכלת האנושית. כמו שאמר, יתעלה מלומר, "והלכת בדרךיו" (דברים כח, ט), ופרשו החכמים ז"ל בזה (רמב"ם דעות א, ד, סה"צ ע"פ ח, ע"פ שבת קלג, ב), מה הוא רחום אף אלה היה רחום, מה הוא חנון אף אלה היה חנון.

ולענין מה שאי אפשר שיהיה צורך ורשום בספרים, הוא ענין היחס המיוחד שהתיחד בו האדם, והוא אשר רמז אליו במה שאמר, יתעלה מלומר, "נעשה אדם בצלמנו" וגו' (בראשית א, כו), "ויברא אלהים את האדם בצלמו" (שם, כז). ואמר עוד (יחזקאל א, כו) "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה". יחס זה הוא המבאר את הסוד הגדול והענין החשוב הזה. וליחס זה רמזו החכמים ז"ל במשל הנאמר על "לא תלין נבלתו על העץ" (דברים כא, כג), אמרו (סנהדרין מו, ב), משל לשני אחים אחד מלך ואחד הדיוט. אלו שקצרה ידם

קצב. בסנהדרין שם: תניא, אומר רבי מאיר: משלו משל למה הדבר דומה - לשני אחים

קצא. על משמעות סוד זה ירמוז רבינו להלן בפרק כד בפירוש הראשון ל"נפשי אייתיך".

מִלְהַשִּׁיג אֶת הָאֲמִתּוֹת הַמְּאִירוֹת וְהַסּוּדוֹת הָאֱלֹהִיִּים וְהַרְמְזִים הָרוּחָנִיִּים, דְּמוּ שְׁאִין צוֹרֶה כִּי אִם הַצּוֹרֶה הָאֲנוּשִׁית הַחִיצוֹנִית, שֶׁהִיא הַתְּמוּנָה וְהַתָּאֵר הַמְּשֻׁגָּם עַל יְדֵי הַחוּשִׁים, וְהִסִּיקוּ מִתּוֹךְ כֵּךְ אֶת הַהִגְשָׁמָה הַגְּמוּרָה, וְהַדְּמוּי וְהַצִּיּוֹר בְּמָה שְׁאִין דּוֹמָה לוֹ, יִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה מִמָּה שְׁחוּשָׁבִים עָלָיו הַסְּכָלִים וּמֵאֲמִינִים בּוֹ הַכּוֹפְרִים קצ"ו.

נִתְבָּרַר אִם כֵּן מָמָה שֶׁהַקִּדְמָנוּ לְבָאֵר, שֶׁהָאֱהָבָה הָאֲמִתִּית אֵין רָאוּי לָהּ אֵלָא י"י לְבַדּוֹ. וְאִם הִיא נֶאֱמַרְת בְּזוּלָתוֹ, אֵין מְשַׁמְעוּתָהּ אֵלָא בְּהַשָּׁאֵלָה.

וְדַע שֶׁהַלֵּב הַיּוֹתֵר נִכְבָּד, וְהַיּוֹתֵר קָרוֹב אֵלָיו, וְהַנֶּעֱסִים, וְאֲצִיל הַסּוּדוֹת וּמַעְלִימָם, הוּא לֵב הַחֲסִיד הָאוֹהֵב הַמַּעְרִיךְ אֶת אוֹצְרוֹת הַנִּסְתָּרוֹת, וְשׁוֹמֵר עַל פִּקְדוֹן סִימְנֵי הָאֱהָוָה.

וְעֲשֵׂה הַשְּׁכָל - מִיִּסְרוֹ וְאֶת הַחֲכָמָה מִלְּמִדָּתוֹ

וְהַחֲסִתְּפָקוֹת בְּמַעֲט - אוֹצְרוֹ וְהַחֲכָרָה מִבְּצָרוֹ

וְהַחֲתִירוּעָעוֹת י' - שׁוֹשְׁבֵינֶתוֹ וְהַקְרָבָה - רוּחוֹ

ע"כ. ושם סוף פ"י: יתעלה מדמיוני הסכלים עלוי גדול. וע"ע בפירוש רבי אברהם בן הרמב"ם לבראשית, על הפסוק "בצלם אלהים": ודמיון זה הוא על דרך ההעברה וההיישרה אל אמתית העניין בקירוב והקלת הלשון, לא לפי האמת, ואמנם לפי האמת אין דמיון ואין ערך, ע"כ. ועיי' כתב תמים לרבי משה תקו (אוצר נחמד, ג, עמ' 60). שהביא מהמקראות שהביא רבינו ומדברי רבי מאיר בסנהדרין בטעם מצוות "כל תלין" ממאמרים נוספים, ראה לשיטתו הנודעת בעניין צלם אלהים ודמותו.

תאומים בעיר אחת, אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטייתו. צוה המלך ותלאוהו. כל הרואה אותו אומר, המלך תלוי. צוה המלך והורידוהו.

קצג. לשונות של רבינו מיוסדים על לשון הרמב"ם במורה נבוכים ח"א פ"א: כבר חשבו בני אדם, כי צלם בלשון העברי יורה על תמונת הדבר ותארו, והביא זה על הגשמה גמורה, לאמרו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וחשבו שהשם על צורת אדם ר"ל תמונתו ותארו, והתחייבה להם ההגשמה הגמורה,

וְהִתְקַנְהוּ^{לז} - שִׁירְתוּ וְהִירָאָה גֵרַת בֵּיתוֹ
וְהִבְטָחוּן - דָּגְלוּ וְהֶאֱמַת נָסוֹ
וְהִסְבְּלוּנוֹת - סְחָרְתוּ וְהִמְתִּינוֹת אֲמָנוֹת
וְהִמְחִשְׁבָּה - יוֹעֲצָתוֹ וְהִזְכִּירָה^{לח} בֵּת-סוּדוֹ^{לט}
וְגִלּוֹי הָעֵינִים^מ - מְזוֹנָו וְהִצְפִּיָּה^{מא} רְפוּאָתוֹ
וְשָׁמְיו - הָאֲמוּנָה וְאַרְצוֹ הַתְּשׁוּקָה
וְשִׁמְשׁוֹ הָאֲהָבָה, וְכֹכְבָּיו הַמְחֻשְׁבוֹת, וְחָרְיוֹ הַיְדִיעָה הַנִּדְאִית^{מב}
וְעֲנָנָיו הַחֹסֶד וְגִשְׁמָיו רַחֲמֵי הָאֵל^{מג}
וְאֵילָנוֹתָיו הַצִּיּוֹת, וְעָלָיו - הַכְּבוֹד, וּפְרוֹתָיו הַהִשְׁתַּוְּקוּת.
מִי שֶׁהוּא מֵיֶחֱד בְּהִכָּרְתוֹ אֶת הָאֲמָת, הָרִי הוּא נִחְלָץ מִכַּבְּלָיו.
וְהִנָּאֲמָן בְּתַפְלָתוֹ, מִמֶּלֶא י"י מְשַׁאלָתוֹ. וְהִמְשַׁתְּדֵּל בְּכָל לְבוֹ
וְקִרְבוֹ, תִּהְיֶה לוֹ הַתְּמַסְרוּתוֹ^{מד} לְצִידָה. יָפָה שְׁעָה אַחַת שֶׁל
דְּבִקוּת, יוֹתֵר מִן הַמֵּים הַזֵּכִים.

לז. במקור: רגא, תקוות השכר לעתיד לבוא.

לח. במקור: אלד'כר, אחד מדרכי החסידות המכוונים לזכירת ה' בכל מצב ובכל רגע, על ידי אמצעים שונים הקושרים את הדעת בזכירתו.

לט. במקור: סמירה. סאמר היא שיחה לילית, וסמיר הוא מי שמשוחחים עמו בלילות, לשם בילוי או לשם דיון בעניינים סודיים. גם סירות קטנות ששימשו לשיט בילוי באזור עיראק מא ימי העבאסים, נקראו סמירה.

מ. במקור: מכאשפה, מושג המשמש אצל החסידים לחיזיון ועלייה במרכבה.

מא. במקור: משאהדה, המשמש גם כן אצל החסידים לצפייה בעולמות העליונים.

מב. במקור - יקין, היא הידיעה הוודאית המשוללת מכל ספק ומדרגתה גבוהה מהאמונה.

מג. במקור: אלרחמה, הרחמים האלוהיים, היא המידה האלוהית שתחת כנפיה חוסה הבריאה כולה וידידי ה' בפרט.

מד. במקור: תסלים, בלשון החסידים משמעותו קבלת הדין, התמסרות, הקרבת עצמו ומסירות נפש.

הַהִפְעָמוֹת קצו' - מְבוּכָה, וְהָאֶהָבָה שְׁכָרוֹת. וְדַע שֶׁהַטּוֹבִים
שֶׁבַעבָּדִים הֵם הַטּוֹבִים בְּרַעֲיוֹנוֹתֵיהֶם, וְהֵם
הַנִּקְרָאִים בַּעֲלֵי הַלְכָבוֹת. עָלֵיהֶם אָמַר הַחֲסִיד הַנֶּאֱמָן וְהַטָּהוֹר
הַנָּבוֹן ע"ה (אִיּוֹב לז, ו), "לֵכֶן אֲנִישִׁי לִבִּי שִׁמְעוּ לִי".

כשל, ועשתנותיהם מתטרפות, ותשאר הדעת
פנויה להבין מה שתראה, כמו שנאמר
באברהם והנה אימה חשכה גדולה נופלת
עליו, וכמו שנאמר בדניאל והודי נהפך עלי
למשחית ולא עזרתי כח.

קצד. במקור: אלואג'ד, שעניינו - מציאה,
ובלשון החסידים הכוונה להפעמות המוציאה
את האדם מכליו, כתיאור הרמב"ם (יסודי
התורה ז, ב) את נבואת שאר הנביאים: וכולן
כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף

פרק [כד - על החלצות הנפש מהשגות החושים]

מאחר שהנפש האנושית היא עצם מאיר ואור אלהי, ושלמותה היא הדמותה לבורא יתפאר ויתעלה כפי היכלת האנושית, הכרח הוא להחליץ כפי כחה, וזה כדי שתהיה לה אדנות ועליונות על הגוף. על זאת אמר הנביא הגדול ומבקש האור הנכבד (ישעיה כו, ט) "נפשי אויתיה בלילה", ויתכנו בו שני פרושים.

האחד, שקרא את יי' "נפשי" מחמת היחס הנזכר בפרק הקודם, וכפי שנתבאר שם שהנפש שבסוף המדרגות שוקעת באהבתו עד שלא נשארת לה הרגשה בעצמותה ולא באהבתה, כי האוהב מגיע למדרגה שבה הוא אומר אני אוהבי ואהובי אני. מתוך אהבתו הוא יוצא מעצמו, עד שאינו רואה אלא את אהובו, ויוצא מכל ענין זולתו, ורואה את הדברים כלם - בו.

ואין מתקיימת מדרגה זו במי שתובע את אהבת עצמו, ולא באיש שנאמנותו נתונה למה שהוא מכיר והוא חוזר למנהגיו והרגליו. שהרי המדרגה הראשונה של האהבה היא השקעת כל המאמצים בעבודתו.

ומספר על שני אוהבים שהפליגו בספינה, ונפל אחד מהם לים וטבע. מהר השני והשליך את עצמו אל המים. צללו בעקבותיהם הצוללים והעלו אתם ומשו את שניהם בריאים ושלמים. אמר האחד לחברו: תנח אני הרי נפלתי לים, אך אתה, למה השלכת עצמך אל הים? אמר לו, כליתי בתוך מעצמי, דמיתי בנפשי שאני אתה. ואם בין שני נבראים נמצאת אהבה

שמסר א-שבלי, כפי שמובא בספר הניצוצות לא-סארג' עמ' 360-361, מופיעות שתי התשובות.

קצה. שתי התשובות הן ב' נוסחאות, נוסח הפנים: דימיתי בנפשי שאני אתה, ונוסח ההגה: בטלה מציאותי כך. במקור, בסיפור

המביאה לידי פיוצא בכך, תן דעתך מה יהיה במה שלמעלה מזה. ואמר אחד החכמים שאין שני אוהבים מגיעים לאמתת האהבה, עד שיאמר האחד לשני: "הי, אני!". ועל זה אמר המשורר:

אני הוא אהובי, ואהובי - אני באשר ראיתיני - ראית את שנינו, אנחנו שתי רוחות בגוף אחד הלבישו האל עלינו לגוף חיצוני. ומשורר אחר אמר:

תחלתני, המיחל - להטמע בד מישותי, קרבני אליה קרבה, עדי אחשב שהנה אני.

אלו הם דברי הנבא לנבא כמותו באהבתו אותו, על אהב כמה וכמה במי שמתפאר לאהב את בורא הנבאים, אהוב הנפשות, תשוקת השכלים, תאות הרוחות, תכלית התכליות, שגב הרצונות, יתפאר ויתעלה.

והפרוש השני ב"נפשי אויתך בלילה כי כאשר משפטין לארץ צדק למדו יושבי תבל" הוא, שהפונה היא במדות נפשי אויתך בלילה, ואף ברוחי שבגופי אשחרך, לפי שממשפטיך שבארץ למדו יושבי תבל את הצדק. והוא רמז לעצם הנפש ואמתת טהרתה אשר היא האדם באמת. כי המשמעויות הדומות [שכח ההבחנה מבחין ביניהן], הן משני מינים. האחד הוא ענינים חושיים שהנפש קולטת אתם

[אחד] ישכנו. מאז שאמונים לאהבה נשבענו, משל וסמל לבני אדם היינו. כשתראה אותי - תראה אותנו; כשתראה אותנו - תראה אותנו. הוי, אתה, התוהה על מצבינו, כשתראה אותנו לא תבחין בינינו. רוחו רוחי, ורוחי רוחו, מי ראה שתי רוחות, אשר בגוף [אחד] ישכנו?

קצו. במקור שני מונחים לגוף, הראשון מורה על הגוף בניגוד לנפש, והשני על הגוף החי. השיר במלואו נמסר מאל-חלא, וקוצר על ידי חלק מהבאים אחריו שהסתייגו ממנו. וזהו השיר במלואו: אני הוא זה שאוהב, וזה שאוהב אני הוא. אנחנו שתי רוחות, אשר בגוף

באמצעות חמשת החושים, והשני הוא הדברים המפשטים, הרוחניים, המאירים, האלהיים, השכליים. בהשגת הדברים האלו אין הנפש זקוקה לאמצעות אחד מהחושים, והשגתה אינה אלא על ידי עצמותה בטהרתה. וכיון שהנביא כוון למין השני מהמשמעות הללו, לא נזקקה נפשו בבקשתה אותם אלא לעצמותו בטהרתה. לפי זה היה צריך להיות 'בנפשי אויתיד', על דרך 'ורעו אתכם דעה והשפיל' (ירמיה ג, טו) שפונתו היא (כאילו נאמר) "בדעה ובהשפיל".

אכן מה שאמר בלילה, הרי זה כיון שהמחשבות נמשכות אחרי השגת החושים, והנפש עוסקת בהם [תמיד]. [וכיון ש]המבקש כאן הוא ההשגה בהחלצות הנפש וטהרתה, בלי אמצעים, לכן שם מגמתו בלילה, כיון שבו החושים מגבילים מלפגש בדברים המוחשים. דומים הדברים לדברי החכם הנכבד והנשיא השלם ע"ה (שיר השירים ג, א), "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי".

בי אין שום ספק שאין כוונת החכם הזה בדבר זה כי אם בקשתו להשיג בעצם נפשו ושכלו את עצמות האהוב-באמת, אשר השכלים משתוקקים אליו והנפשות אוהבות וחושקות בו. שכן קטב דבורו בספר זה, שיר השירים, איננו עוסק אלא באהוב הראשון יתפאר ויתעלה, ובתשוקת הנפש השכלית לכבודו, והשתוקקותה אליו ודרישתה אותו. כי הוא הראוי לכבוד ולתהלה, האמתי בקדשה ובהדלה, הראוי לרוממות וגדלה, ולו יאותו היחוד והשבח וההלול. ואין האהבה האמתית משלמת אלא במי שמכיר את ההכרות ומשיג את האמתות.

הבט וראה מה מרוממת ונכבדת ואמתית ושלמה, צוואת

הַמִּשְׁתַּוְּקָה, מִבְּקֵשׁ הָאוֹר, הַנִּכְסֵף, הַמִּשְׁתַּוְּקָה, לִבְנוֹ, עֲלִיָּהם
הַשְּׁלוֹם^{קצז}, כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ בְּדִבְרֵי זְרוּזוֹ, הַתְּרָאָה וְהַדְּרָכָה, "וְאַתָּה
שְׁלֹמֹה בְּנִי דַע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעַבְדֵהוּ" (דה"א כח, ט). כְּלוֹמַר,
אַתָּה, בְּנִי, דַע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ, וְאֵז תַּעֲבֹדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וְנִכְסֵף,
וּבְנֶפֶשׁ חוֹשֶׁקֶת וּמִשְׁתַּוְּקֶת, כִּי אֵין כּוֹנֵנֹתוֹ בַּעֲבוּדוֹת אֲלָא עַל
פְּנִימִיּוֹת הַלְּבָבוֹת וּמִטְמוּנֵי הַנֶּפֶשׁוֹת וְהַרְהוּרֵי הָרַעֲיוֹנִים.
וּכְשֶׁתִּפְּנֶה אֶל יְדִיעָתוֹ, תִּמָּצֵא בְּנֶפֶשׁ עֶזֶר וְסִיעָה וְהַתְּמַסְרוֹת
לְבַקְשָׁתָהּ. וְאִם תַּעֲזֹב אוֹתָהּ וְתִזְנִיחָנָה, יִדְחָה אוֹתָהּ דְּחִית עוֹלָם.
זֶהוּ מָה שֶׁאָמַר (שם) "אִם תִּבְקֹשְׁנוּ יִמָּצֵא לָךְ וְאִם תַּעֲזֹבְנוּ יִזְנִיחַךְ
לְעַד".

וּבִבְרַר רְמֵז הַחֲכָם הַנִּכְבָּד וְהַמוֹשֵׁל הַשָּׁלֵם לְנִקְדָּה מְחַכֶּמֶת זֶה
בְּסִימָנִים וּבַחֲדִידוֹת וּרְמִיזָה נִכְבְּדָה, וְאָמַר בְּקִצּוֹר, "מִים
רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לִכְבוֹת אֶת הָאֱהָבָה" וְגו' (שיר השירים ח, ז), עֲנִינֹו,
שֶׁמְכַלֵּל הַשְּׁגָת אֱהָבַת הָאֵל וְהַחֲשֵׁק אֵלָיו יִתְפָּאֵר וְיִתְעַלֶּה, שְׁגָם
הַמִּים הַסּוֹעְרִים לֹא יִכְבוּ אֶת אִשָּׁה, וְהַנִּהָרוֹת הָרוֹדְפִים וְהַזּוֹרְמִים
לֹא יִשְׁטְפוּהָ. וְעַם כָּל זֶה, אִף אִם יִתְרֵם הָאִישׁ אֶת שְׁאֲרִית יָמָיו
וְיִכְלֶה אֶת רַגְעֵי קִיּוּמוֹ בְּהַשְּׁגַת הָאֱהָבָה, יִהְיֶה זֶה מְעַט מְזִעִיר
כְּלָפִי יִקָּר הַשְּׁגָתָהּ, כִּי הִיא הַנִּכְבְּדָת שֶׁבְּבִקְשׁוֹת וְהַחֲשׁוּבָה
שֶׁבְּהַשְּׁגוֹת.

^{קצז} לפי נוסח הפנים: הבט על האדון דוד באמרו לבנו שלמה, מה מרוממת ונכבדת ואמיתית
ושלמה.

פרק [כה] - באהבת האל לעבדו

רבות ועצומות עדויות דברי הנביאים על כך בשפע רב. מהם מה שאמר (הושע יא, א) "כי נער ישראל ואהבהו". ומהם "אהבתי אתכם אמר ה'" (מלאכי א, ב). ואמר (ירמיה לא, ב) "ואהבת עולם אהבתיך" וגו'. ואמר (משלי ח, יז) "אני אוהבי אהב".

ודע שכבר הזכרתי שאהבת העבד לאל יתעלה היא אמתית ואינה משאלת. כי האהבה, לפי הנחתה בלשון, היא בטוי לנטית הנפש אל הדבר התואם לה, והתפעלותה בציר נוכחותו. והחשק הוא בטוי להתגברות הנטייה.

באשר ידעת זאת, דע שלא יתכן שאהבת האל יתפאר ויתעלה את העבד תהיה במשמעויות אלו, כי השמות המשתפים אינם נאמרים על הבורא והנברא במשמעות אחת, על דרך (מציאה) [מציאות] ודעת^מ. שהרי המציאות, היא מהשמות המשתפים היותר כלליים, ולא יכללו הבורא והנברא באפן אחד. אדרבה, מציאותו של כל דבר זולת האל היא ממציאות יי. ומציאות המנהג אינה משתנה למציאות המנהיג, ואין השתוותם כי אם בשם הנאמר בקרוב בלבד קצת. וכן הוא

הדברים, ואין מציאותו כמציאותם ... ושאר החלופי בינו ובינם ברב ובמעט לבד, אבל במין המציאה ... כי החזק והחלוש מתדמים במין בהכרח, ויקבצם גדר אחד ... אבל כל מה

קצת. כן ביאר במורה נבוכים (ח"א פכ"ו) שהמונח "מציאות" הוא שם משתתף: צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין בראויו כלל בדבר מן

מה. במקור נכתב תחילה: מציא ודעת. ונוספה ה' בין השיטין בסוף תיבת מציא. ועדיין הלשון קשה, שהיה לו לומר מציאות ולא מציאה, וגם אין מבואר למה נקט את הדעת, ואם הכוונה בכך לדוגמה נוספת לשם משתתף היה לו לנקוט אחד מהשמות הרבים הידועים כמשתתפים, ולא להוסיף מילה מני רבות. וכפי הנראה אין "מציא ודעת" אלא "מציאות", והאותיות "דע" הן אלו שהשתרבבו.

בכל השמות המשתפים. הלשון לא הניחה את השמות הללו מעקרא אלא כלפי הבריות, כי הם קרובים אל החושים ואל ההבנה יותר מהבורא, וּשְׁמוּשׁם בִּיחֹס לֵאלּוּהִי בְּדֶרֶךְ הַשְׁאֵלָה וְהַעֲבָרָה.

אם כֵּן לִשׁוֹן אֱהָב וְאֶהְבָּה מִן הָאֵל יִתְעַלֶּה לְעִבְדּוֹ, הֲרִי עֲנִינוּ נוֹטֶה לְהִסְתַּר הַמַּסּוּה מִלִּבָּם, כְּדִי שִׁישְׁיָגוּהוּ בַּהֲבִנְתָּם וּשְׁכֻלָּם, וְלִהְיוֹתוֹ נוֹתֵן לָהֶם לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו, וְלִרְצוֹתוֹ בָּהֶם לְנִצָּחַ. אֶהְבְּתוֹ אֶל מִי שֶׁהוּא אוֹהֵב הִיא נִצָּחִית, כָּכָל מָה שֶׁהִיא מִצְטַרֶּפֶת אֶל הָרָצוֹן הַנִּצָּחִי, אֲשֶׁר הוּא הַעֲנִיִּק לְעִבֵּד זֶה אֶת הָרָשׁוֹת לְלַכֵּת בְּדֶרֶךְ הַהִתְקַרְבוּת. וְרִמְזוּ לָזֶה בְּמָה שֶׁאָמַר (יִרְמְיָהּ לֵא, ב) "וְאֶהְבְּתָה עוֹלָם אֶהְבְּתִיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתִּיךָ חֹסֵד". כָּל שָׂכֵן שֶׁזֶה נוֹסֵף לַפְעֻלָּתוֹ, שֶׁהִיא הִסְתַּר הַמַּסּוּה מִלִּב עִבְדוֹ, שֶׁהוּא חֲדוּשׁ הַמִּתְחַדֵּשׁ כְּשֶׁמִּתְחַדֶּשֶׁת הַסִּבָּה הַגּוֹרֶמֶת לָכֵן. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלִי ח, יז) "אֲנִי אֶהְבֵּי אֱהָב וּמִשְׁחֲרִי יִמְצָאֲנִי". אֶהְבְּתוֹ וּבִקְשָׁתוֹ אֶת יְיָ הֵם הַסִּבָּה לְטִהָרַת פְּנִימִיּוֹתוֹ וְהִסְתַּר הַמַּסּוּה מִלִּבּוֹ, וְהַשְׁגָּתוֹ אֶת מִדְּרַגַּת הַקְּרִיבָה לְאֲדוֹנוֹ. אֱהוּב הָאֵל הוּא הַקְּרִיב אֵלָיו, וְהַהִתְקַרְבוּת אֵלָיו הִיא עַל יְדֵי הַהִתְבַּדְּלוֹת מַמְדּוֹת הַבְּהֻמוֹת שֶׁאֵינָן בַּעֲלּוֹת שָׁכָל וּמַמְדּוֹת הַשְּׂדִים קִצֵּט, וְהַהֲתַנְהֲגוּת בַּמַּדּוֹת הַנִּכְבָּדוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת. וְהִיא קְרִיבַת תֹּאֵר, לֹא קְרִיבַת מְקוֹם.

הנמצאים בשיתוף השם, כיון שהוא ית' מחויב המציאות, ומציאותו מספקת לעצמו, ושאר הנמצאים הם אפשרי המציאות, ואין מציאותם אלא מכחו יתעלה. ודברי רבינו כאן נוטים לביאור זה, שהזכיר את שמציאות כל דבר זולתו ית' היא ממצאותו ית'.

קצט. לשון רבינו "אלשיאטין", הוא תרגומו של רס"ג ל"שעירים" (ויקרא יז, ז) ול"שדים" (דברים לב, יז), והוא שם לרוחות הרעות.

שיערך אליו יתעלה נבדל מתארנו מכל צד עד שלא יקבצם גדר כלל. וכן מציאותו ומציאות זולתו אמנם יאמר עליה מציאות בהשתתף השם, עכ"ד. וביאר ר"מ כומטינו טעמו, כיון שבמציאות ה' מציאותו ועצמו אחד, ואין המציאות מקרה נוסף על מהותו, ובמציאות שאר הנבראים, לדעת הרמב"ם (ח"א פנ"ז) המציאות היא מקרה הקורה לנמצא. אולם גם לדעתו המציאות נאמרת עליו ית' ועל שאר

הַסִּימָן לְאַהֲבָה הוּא הַהִתְרַחֲקוּת מִכָּל מָה שְׂזוּלָתָהּ וְהַהִבְדָּלוּת
 מִכָּל מָה שְׂמִלְכָדָהּ, וְעֲשִׂיתָהּ מוֹסֵר לְנַפְשׁוֹ וְתוֹכָחָה
 לְלִבּוֹ, וְהִיא מְצִנָּה אוֹתוֹ וּמְזַהֶרָה אוֹתוֹ. וְהַמִּיחָדָת שֶׁבְּסִימָנִים
 הִיא הָאַהֲבָה לְאֵל, וְהִיא הַמּוֹרָה עַל אַהֲבַת הָאֵל אֵלָיו.

פרק [כו - בנויי אהובי ה' ומעוטם]

דע שהתכמים ז"ל מכנים את האיש הזה שמש, במאמרם (ב"ר נח, ב) אומר ר' אבא בר כהנא, אין הקב"ה משקיע שמשו של צדיק זה עד שמזריח שמשו של צדיק אחר. עד שלא שקעה שמשו של שרה הזריח שמשו של רבקה, שנאמר (בראשית כב, כג) "ובתואל ילד את רבקה", ואחר כך (שם כג, יא-יב) "ויהיו חיי שרה ותמת שרה". ועד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע, שנאמר (במדבר כז, יח) "קח לך את יהושע וגו'". עד שלא שקעה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל הרמתי, שנאמר (שמו"א ג, ג) "וַיֵּרָא אֱלֹהִים טָרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שָׁכַב בְּהִיכַל ה'". פיוס שמת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש וקראו עליו המקרא הזה (קהלת א, ה), "וַיִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ" וגו'.

ודע שלשם באור השם הזה והרמז ופרוש הכנוי והבטוי הזה, נדרשת הקדמת הקדמות רבות ודברי מבוא, כי הוא ים צמק וסוד דק^י, ורק על ידם יבנו החידות הדקות והרזים העמקים, ואין מקומם בספר קצר זה. אך אמר בזה דברים כלליים. והם, שבתחלת התקשרותה בהיכל הזה^י מכנה הנפש המשכלת בלשון הנבואות נר, כמו שנאמר (משלי כ, כז) "נר אלהים נשמת אדם". אחר כך, כשהיא מטפסת בסלם החסידות בבקשת האור, ועולה במעלות הרמזות^י בהשתוקקותה,

מו. בגוף כה"י, במקום כי הוא ים צמק וסוד דק: המביא לידי הבנת החידות הדקות והסודות העמוקים. והוגה להחליף תיבות אלו בכפנים, וכ"ה בקטע הגניזה.

מז. עיי' לעיל הערה 2. ובקטע הגניזה: הגוף.

מח. כ"ה בקטע הגניזה. בגוף כה"י: אלאשבאה - הדימויים; ובהגהה: אלאבאחיה - הרוחות.

וְעוֹבֶרֶת אֶל הַר ה' וּמְקוֹם קָדְשׁוֹ (ע"פ תהלים כד, ג) בַּעֲלִיתָהּ בְּסֶלֶם
 אֶל עוֹלָם הַקְדָּשָׁה, הִיא נְדָמִית לְשֹׁמֵשׁ וּלְחֹמָה, וְהִיא מְכֻנָּה אוֹר,
 כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, ט) "וְאוֹר צְדִיקִים יִשְׁמַח", וְכֵמוֹ שֶׁאֶמַר
 הַחֶכֶם הַנִּכְבָּד וְהַמוֹשֵׁל הַשָּׁלֵם^{מט} (שיר השירים ו, י), "מִי זֹאת
 הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר יָפָה כְּלָבָה בָּרָה כַּחֲמָה אֵימָה פְּנִדְגָלוֹת".
 וַיֵּשׁ שֶׁהִיא יוֹרֶדֶת לְתַעֲנוּגוֹת הַתְּאֵוָה, בְּהַמְשָׁכָה אַחֲרֵי הַכוּחוֹת
 הַגִּשְׁמִיִּים, כְּמִנְהַג הַטֵּבֵעַ הַבְּהֵמִי, וְאִזּוּ הִיא מֵתְאַרֶת בַּדְּעִיכָה
 וְאֶפְלָה, עַל דֶּרֶךְ "וַיָּנֹר רִשְׁעִים יִדְעֶךָ" (משלי יג, יט), וְכֵמוֹ שֶׁאֶמַר
 הַחֶכֶם "בְּנִשְׁשָׁף בָּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאֶפְלָה" (שם ז, ט).

הַזֶּה כְּבוֹדָהּ וְהַתְּעַדְנוּתָהּ שֶׁל הַנֶּפֶשׁ הַמְשַׁכֶּלֶת מִנֹּר אֶל שָׁחַר (שיר
 השירים ו, י), הִיא אוֹפֵן שֶׁל טְפוּסָה וְעִלְיָתָהּ וּבִקְשָׁתָהּ
 אֶת הָאוֹר. וּמִשֶּׁם לְלָבָנָה (שם), וּמִשֶּׁם לְחֹמָה (שם), וּמִשֶּׁם לְצַדִּי
 הַשְּׁכָלִים הַמְּפֹשְׁטִים הַמֵּתְאַרִים בְּדֶרֶךְ הַעֲבָרָה "נִדְגָלוֹת" (שם),
 בְּהִיּוֹתָן הַמְּפִלְגוֹת שֶׁבְּבְרִיּוֹת בְּכָבוֹד וּבְמָקוֹם. מֵאִידֶךָ, אוֹפֵן
 הַשְּׁקִיעָה הַחֲשׁוּכָה מֵתְאַר כִּירִידָתָהּ מִנֹּר אֶל נֶשֶׁף (משלי ז, ט),
 שֶׁהוּא הַתְּמַזְגוֹת הָאוֹר בַּחֲשָׁף בְּקִצּוֹת הַלַּיְלָה, וּמִשֶּׁם לְעֶרֶב יוֹם
 (שם), וּמִשֶּׁם לְאִישׁוֹן לַיְלָה (שם), וּמִשֶּׁם לְאֶפְלָה (שם).

אם כֵּן בַּעַל הַנֶּפֶשׁ הַזֶּה, הוּא הַמִּתְעַלֶּה בְּבִקְשַׁת הַזִּרְיָחָה וְהַתְּאֵוָה
 עַד שֶׁהִיא נְדָמִית לְשֹׁמֵשׁ וּלְחֹמָה וְלֵאוֹר וְנִדְגָל. הוּא הָעוֹמֵד
 בַּגִּזְרֵת הָאֵל בַּעוֹלָם הַזֶּה, וְעֵמוֹ הָרְאִיּוֹת הַבְּרִירוֹת, וְהוּא מְמַלֵּא
 אֶת מְקוֹם הָאֵל בַּעוֹלָם^י, וְהוּא הַשְּׁלִיט הַנוֹהֵג בְּרַבְנוּת, וְהַאוֹהֵב

ר. היינו ח'ליף, שהוא גם כינוי למנהיג ושליט, משתמש בכינוי זה למנהיג הציבור הנעלה, במקור בהיותו ממלא מקומו של הנביא, ורבינו המנהיג את העולם בשליחותו של ה' ית'.

מט. תיבת "ע"ה" שהיתה במהדור"ק הוחלפה בתיבות "הנכבד והמושל השלם", כמבואר הן בדברי המגיה והן בקטע הגניזה.

נ. לצד - כ"ה בקטע הגניזה. בכה"י: לדמות.

המקבל על עצמו את ההתמנות, ולו שלטון השָׁרָה וההנהגה המאירה. ואין כוונתי בשלטון זה לכבוש, אלא שלפְּעָמִים ההתמנות היא גְּלוּיָה, ולפְּעָמִים היא נִסְתָּרָה, ולעולם לו ראוי השלטון, גם אם הוא בתכלית הצניעות^{נא}.

וכאשר השלטון הוא בידו, העולם מאיר, וכאשר הדור מסלק מהנהגתו, גובר החֹשֶׁךְ. כמו בזמן הזה, שכבר נֶעְזָב בו עִנִּין עבודה זו, עד שנַעֲשִׂית כְּדָבָר מוֹזֵר אֲשֶׁר הַנִּפְשוֹת קצות בו ומבקשות להפטר ממנו, והיא כגנאי בעיני הבור הטפש השקוע בתרדמת הזמן^{נב}. לא זו בלבד, אלא שנַעֲשֶׂה לָהֶם כְּלַעְגִי שָׁפָה, כְּדָבָר נֶעְלָם ואין פותר, כְּסִפּוֹר סתום וכסוד חתום. כמו שאמר הנביא הנכבד והנשיא השלם ע"ה (ישעיה כט, יא-יב), "וְתִהְיֶי לָכֶם חֲזוֹת הַכָּל כְּדַבְרֵי הַסֵּפֶר הַחֲתוּם" וגו', "וְנָתַן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא יָדַע סֵפֶר". ואמר עוד (שם כח, יא) "כִּי בְלַעְגִי שָׁפָה וּבְלִשׁוֹן אַחֲרֵת יִדְבֹר אֶל הָעָם הַזֶּה". אחר שפִּימִים שֶׁעָבְרוּ הִיא הַדָּבָר שְׁמוּעָה מְפֹרָסֶמֶת^{נג} בֵּין הָעָם, דָּרָךְ שֶׁהַרְבִּים הוֹלְכִים בָּהּ וְאַרְחַ שְׁכָל הָאֵמָה פּוֹסַעַת בו.

נא. פיסקה זו באה על פי קטע הגניזה. בכה"י המהדו"ק בנוסח אחר: ואין כוונתי בשלטון זה לשלטון הגלוי, בכיבוש ובכפייה, אלא כוונתי לשלטון האמיתי, הענייני. ואף על פי שבעליה הוא בתכלית השלמות.

נב. בכה"י נוסף ע"י המגיה בראש העמוד: והשבח לאל, הכל שקועים בתרדמה. והעניינים מחוסרי הבנה, ואינם בקטע הגניזה.

נג. בגוף כה"י: שיעי דאיע, והוא ביטוי לשמועה מפורסמת, ע' מילון בלאו עמ' 359. בקטע הגניזה: דאימה, היינו מתמדת.

פרק [כז - מעוט החסידים בזמן הזה]

דע, ירחמך האל, שרוב החסידים האמתיים ההולכים בדרך י"י ומסלול הקדש כבר פלו, ולא נותר מהם בזמננו זה אלא הרשם שלהם בלבד. כמו שאמר החסיד השלם והנשיא הנכבד ע"ה (תהלים יב, ב) "הושיעה ה' פי גמר חסיד פי פסו אמונים" וגו', וכמו שאמר אחד החסידים בדרך שיר:

אם האהלים, הנם באהליהם - אבל הנשים אינן נשותיהם.

ובאמת התבלתה הדרך זו. וי, כאבנו על חסיד פקח. וי, אוי נא לנו על נפש טובה. וי, חמרמרו מעינו על חכם נד. וי, עצרנו על נזיר פרוש. וי, עצבנו על המהומה בין החכמים, וי, אסוננו הוא מבוכת המורים. כמו שאמר הנביא הנכסף בדרך תאור (ישעיה ג, יב), "עמי נגשיו מעולל" וגו' רא. ואמר (שם ט, טו) "ויהיו מאשרי העם הזה מתעים". ועתה הסכל היה לצרה, והצרה למצוק, ובין כך ובין כך אמללה היא הנשמה עד שישיגוה רחמי האלהים ויתגלו לה הדרך הנשגב והמסלול הרצוי, ויוארו הנפשות הטהורות בזהרורים הבוהקים והברקים המאירים והאורות הברורים, ותסתתמנה דרכי החשך השפלות והגשמיות.

ואם תרצה אתה, לצלל בים הנלכבים יי, ולהשתפר ביין אהבים; לעלות בשליבת-הסלם הרכה והענגה, אל שמי ההכרה

רא. כן הוא בקטע הגניזה, וכוונת רבינו שהנביא מתאר וממשיל את העם בהעדר ההנהגה, כאילו העוללים והתינוקות מושלים בו, וכפירוש ראב"ע ורד"ק שם. בכה"י הובא רק המשך הפסוק, "עמי מאשריך מתעים".

רב. כן הוא בכה"י, הלבבות, אך בקטע הגניזה: השכלים.

המפלגה; להתקשט בתכשיט בעלי ההתגלות הבורה, ולטעם
ממתיקות בעלי הצפיה הטורה -

הרגל עצמו בעדנה ורך, והאר לבך בקרבה ווך; השלף מעליך
את עולם השקר וההבלים, ובקש מפתח לשעריך
הנעולים, ואור בקר למבואותיך האפלים.

ר'ש אחר החכמה, כי היא משגת לדורשיה, כמו שנאמר
(תהלים קיט, עא) "טוב לי כי צייתי למען אלמד חקיך",
ואמר (שם, עב) "טוב לי תורת פיך" וגו', ואמר החכם הנכבד
והנשיא השלם ע"ה (משלי ב, ד) "אם תבקשנה ככסף
וכמטמונים" וגו'.

יגר את החכמה, כי החכמה משגת על ידי יקורה המביא
להשראה אלהית, כמו שנאמר (משלי ב, ו) "כי ה' יתן
חכמה [מפיו דעת ותבונה]" וגו', ונאמר (תהלים קיט, יח) "גל
עיני ואביטה נפלאות מתורתך", "טוב טעם ודעת למדני" וגו'
(תהלים קיט, סו)⁷³.

התחנה בעבודה, כי העבודה היא בהתחנכות⁷⁴, כמו שאמר
(תהלים קיט, קסז) "שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאד",
ואמר (שם, קמג) "צר ומצוק מצאוני מצותיך שעשעני".

הוי צמא, שתה לרויה, כי המים המרוים צרכים ונעימים, כמו
שתאר אותם המפיר אתם (תהלים כג, ב) "בנאות דשא ירביצני

רג. בכלל משמעות החינוך וההתחנכות - "אדב" - גם לימוד המוסר, כעניינו של ספר משלי
והחיבורים ההולכים בדרך זו.

נד. כן סדר הכתובים בקטע הגניזה.

על מי מנחות ינהלני", ואמר (שם סג, ו) "כמו חלב ודשן תשבע נפשי", ואמר (שם כג, ה) "תערך לפני שלחן נגד צררי".

ודע שאין הפנה בפסוקים אלו וכיוצא בהם לתענוגים הגשמיים ולהנאות הבהמיות, אלא המכנן בהם הוא על החכמות והתענוגים הרוחניים וההתגלויות המאירות והניצוצות האלהיים. ולא המקום כאן לבאר עקר זה, הכולל את הענין המחזיק את היסודות הללו.

ואתה האפליה, הרי האור מגיע אליך, וכמו שנאמר (תהלים מג, ג) "שלח אורך ואמתך המה ינחוני, יביאוני אל היכל וגו'. ונאמר (משלי טז, טו) "באור פני מלך חיים". ונאמר (תהלים לו, י) "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור".

ואתה היושב, עמד. הרי הכריזו על צפיתו לך, כמו שאמר, יתעלה מלומר (ישעיה נ, ב), "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה", ונאמר (משלי ח, יד) "אני אוהבי אהב" וגו', ואמר (תהלים קמה, יח) "קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת". ואחר אומר (חבקוק ב, א) "על משמרת אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי".

הנה, תשוקתך למדרגה זו תהיה כשעור נתינת דעתך עליה. ונתינת דעתך עליה כשעור התאמצותך עליה. והתאמצותך

רד. פרק יב, פרק כ.

רה. ע"פ האמור לעיל בפרק זה, שהדרגות השפלות בהתענות הנפש והשכלתה מכונים חשיכה.

נה. כל פיסקה זו היא נוסח מהדו"ב, בהגהת מגיה כה"י ובגוף קטע הגניזה. לנוסח מהדו"ק בא במקומה המשפט: וכמו שהתבאר לך מעינים הנזכר למעלה שהם תענוגים רוחניים והתגלויות אלהיות, ואינם תענוגים גשמיים.

נו. ע"פ קטע הגניזה. בכה"י נשמטה תיבת "אלנדא".

כְּשֶׁעוֹר הַפְּקָרְתָּהּ הַכֹּל עֲבוּרָה. וְהַפְּקָרְתָּהּ כְּשֶׁעוֹר הַתְּקַשְׁרוּתָהּ בָּהּ. וְהַתְּקַשְׁרוּתָהּ כְּשֶׁעוֹר עֲמִידַתָּהּ נִכְחָה, וְשִׁמְרַתָּהּ אֶת בְּרִיתוּתֶיהָ, וְלִמּוּדָהּ אֶת אֲמִתּוּתֶיהָ, וּפְנִייתָהּ לַעֲסֵק הַהֲלָכָה, וְעִשְׂתָּהּ נֶחֱת רוּחַ לְאֹדוֹן כֹּל^ט. כִּי דִרְשִׁיו לֹא יִכְשְׁלוּ וְלֹא יִכְלָמוּ כָּל הַחוּסִים בּוֹ. וְכָל עֲנִין שְׁאִין פְּסוּקֵי הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה מְעִידִים עָלָיו, וְכָל טַעֲנָה שְׁאִינָה נִסְמָכֶת עַל עֶקֶר מִן הָעֲקָרִים הָאֱלֹהִיִּים הַמְּיֻסָּדִים עַל הַפְּתוּבִים אוֹ עַל הַמְּסֻרֶת, הִרִי הִיא מִסְקָנָה שֶׁל הֶבֶל. כִּי מִי שְׁאִינוֹ דֹּבֵק בְּחֹבֶל הַתּוֹרָה, נִכְשֵׁל וְנוֹפֵל.

וְאָמַר אֶחָד הַחֲכָמִים: אֲבָדֵן הָאֲנָשִׁים הוּא בְּאַחַת מִשְׁתֵּי הַקְּצוּוֹת, בַּהֲתַעֲסָקוֹת בְּדִבְרֵי הָרְשׁוֹת וְהַזְנַחַת הַחֻבָּה, וּבַעֲשִׂית פְּעֻלוֹת בְּלֹא הִכָּנֶת הַלֵּב. לֹא נִמְנָעָה הַדְּבָקוֹת אֲלֵא מִתּוֹךְ אֲבָדֵן הַיְסוּדוֹת, וְכִיּוֹן שֶׁבִטְלוּם נִכְשְׁלוּ.

וְאָמַר חֲכָם אֲחֵר: נִסְעָתִי בְּמִסְעַ וְשִׁבְתִּי וּבִידֵי חֲכָמָה, הַיְדוּעָה לִיחִיד הַסְּגָלָה וְלַהֲמוֹן הָעָם. אַחֵר כֵּךְ נִסְעָתִי שְׁנִית וְשִׁבְתִּי וּבִידֵי חֲכָמָה, הַיְדוּעָה לִיחִיד הַסְּגָלָה, וְהַמוֹן הָעָם כּוֹפֵר בָּהּ. אַחֵר כֵּךְ נִסְעָתִי בְּשְׁלִישִׁית וְשִׁבְתִּי וּבִידֵי חֲכָמָה שְׁכוּפְרִים בָּהּ יִחִיד הַסְּגָלָה וְהַמוֹן הָעָם, וְעַל יָדָהּ נַעֲשִׂיתִי בּוֹדֵד, דְּחוּי, מְנַדָּה וְיִחִידִי. כִּי הַחֲכָמוֹת הָרוּחָנִיּוֹת וְהָאֲמִתּוֹת הַנִּפְשִׁיּוֹת וְהַיְסוּדוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת מְרַחֲקִים מְאֹד מִשְׁכָּל רַב הַבְּרִיּוֹת. אֲלֵא שְׁאֲנִי אוֹמֵר שֶׁהַמוֹן הַחֲכָמִים וְהַחֲסִידִים כָּכֹר הַפִּירוֹ בְּדִבְרֵי הַדְּבָקוֹת בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן, וְהוּא בְּטוֹי לְהַסְרַת הַמַּחֲצוֹת הַמְּפָרִידוֹת בֵּינֵינוּ וּבֵינֵינוּ. וְעַל זֶה רָמְזוּ בְּמֵאמְרָם בְּגִמְרָא סֵפָה בְּפֶרֶק ל״ב וְעֶרְכָּהּ, אָמְרוּ (מֵה, ב)

נ. לפי כה"י: ולהיותך למצביה, ופנייתך בלבבך ובקרבך אל המכוון הראשון.

הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה יי.

כלים, עכ"ד. ובסוף כלים (ל, ב) ביאר: וקוראין חכמים את המסך השקוף מאד שאינו מסתיר מאומה ממה שאחריו, ספקלריה המאירה. ואמרו על דרך המשל בהשגת משה רבינו עליו השלום את הענינים האלהיים ושהוא השיג את הבורא בתכלית מה שאפשר לאדם להשיג מחמת ששכלו קשור בהיול, כמו שאמר יתעלה על כך כי לא יראני האדם וחי כמו שבארנו בפרקי אבות, אמרו כל הנביאים נסתכלו בספקלריה שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל בספקלריה המאירה.

רו. כמו שכתב הרמב"ם בשמונה פרקים (פ"ז): הרבה יימצא במדרשות ובהגדות, ויש מזה בתלמוד, כי מן הנביאים מי שיראה את ה' מאחורי מחיצות רבות, ומהם מי שיראהו מאחורי מחיצות מעטות, לפי ערך קרבתם אל ה', ועילוי מדרגתם בנבואה. עד שאמרו, שמשה רבנו ראה את ה' מאחורי מחיצה אחת מלוטשת, רצוני לומר: שקופה, והוא אומרם: "הסתכל בספקלריא המאירה עינים". ו'ספקלריא' שם המראה העשויה מגשם שקוף, כגביש וכזכוכית, כמו שנבאר בסוף

פרק [כח - אמצעיים להשגת דרך החסידות]

אתה, העומד בקצור זה, החפץ ללכת בדרך החסידות ומסלול י"י, אל יהתלו בך הרמיזות והשתנות הבטויים". כי רוב בני האדם הם הרוגי הבטויים וחללי חרכות הרמיזות. אמת השמש אחת היא, ואינה מתרבה ברבוי הופעותיה. העיר אחת היא, והשכילים המרבים והדרכים, מהם קשים וקלים, עצומים ועמוסים. אך אין מובילה אליה אלא דרך זו לבדה. ואם משלת בנפשך מלעסק במה שאינו הכרחי לגופך, והשתלמת בחכמה, באת לרוב המעלות.

ויעלך לשבח ולהלל, כי יסוד הדרך הזו ועקר אמתתה הם שמירת הרצון והתמדת ההתפשרות בעבודה, והשלטת הענוה בהתרגלות בה, ובקשת התוספת על התוספת, והעמידה בגדרי העבודה במוסר הנפש. אחר כך קנה למדרגות המיוחדות במתיקות ההתרוצעות.

והרבה להתחנן בענין העולם הבא, ובקש מן האל יתעלה על מה שישאר עמך לנצח, לא על מה שיסור, ודחה מה שיעזבך קדם שיעזבך. אל תדבר קדם שתחשב. לא תפסק ממך הזכירה. אל תתפעל במצב ממציך, כי אין קץ לכח הנותן.

ויעלך להתמיד לקרא בתורה, במקרא ובדברי הנביאים, והתבונן בעניניהם בהתפעלות, התרגשות והתבוננות דקה, כאלו לא נתנו אלא בעבורך. וקבץ את המעלות הללו בנפשך, ואז תהיה מהחסידים והאוהבים. כי החסיד הוא האיש

רז. כוונת רבינו בפרק זה להזהיר להישמר ביניהם חיצוני, והן אינן מובילות למדרגות מדרכים דומות לדרך החסידות, אך הדמיון המדוברות בספר זה.

אֲשֶׁר הִתְקַבְּצוּ בּוֹ הַקְּנִיָּיִם הַנִּכְבָּדִים הָאֵלּוּ וְהָאֲמָתוֹת הַנְּעִימוֹת
הָלָלוּ, וְהִתְקַשְׁטוּ בַּמַּדּוֹת הַמְהֻדָּרוֹת הָאֵלּוּ, וְהִשִּׁיג אֶת הַמַּעֲלוֹת
הַטְּהוֹרוֹת וְהִיתְרוֹנוֹת הַנִּשְׁאוֹת הָלָלוּ, וְשֵׁם הַחֲסִידוֹת מוֹרָה עַל
זָה נִי.

נח. בגליון התחלת משפט: ואכ"ר מא – וסוף מה, וסוף החיבור חסר.

ליקוטי אמרים ופנינים יקרים ממאמר דרך החסידות

**לרבינו דוד ב"ר יהושע הנגיד נו"נ לרמב"ם זיע"א
ועליהם חונים דברי הרמב"ם בפרקי הנהגת המתבודד ודברי
המקובלים**

מבוא השער

אמר המלְקט. בעיוני בספר הקדוש מאמר דרך החסידות, שחיברו הקדוש
רבינו דוד הנגיד (השני) מגזע הרמב"ם ז"ל, אמרתי ללקט ליקוטי שושנים
מדבריו הקדושים, לעורר לב המעיין בפניני קדשו בדרך קצרה, במועט
המחזיק את המרובה.

וראיתי שע"ד כלל יש לחלק דברי קדשו לב' חלקים. יש בדברי קדשו
מקומות שבהם הוא מבאר את גודל חשיבות אהבת ה' ורוממות ערכה,
בדומה למה שנמצא בספר חובת הלבבות. ויש מקומות שבהם הוא מבאר
את ענין העליה והצפיה במרכבה וקבלת ההארה, וזה בדומה למה שנמצא
בספרי הקבלה. ומאחר ששני עניינים אלו מחולקים קצת זה מזה, אף
שתכלית השגת המרכבה היא כדי להשיג על ידה אהבת ה', מ"מ הם דברים
חלוקים זה מזה בצורתם, כי אלו דברי מוסר והתעוררות ואלו דברי קבלה.
ע"כ אמרתי לחלק הליקוטים לב' חלקים, שער אהבת ה' ושער עליית
הנשמה. ועליהם נוספו הערות המעוררות את לב המעיין לעומק דברי רבינו,
ומבארות את כינויי השמות שבהם באו דבריו הק' בספרי שאר המקובלים.

אילן א - שער אהבת ה'

ענף א - תנאי העבודה והכנותיה

הצורך במדריך מנוסה בעבודת ה'
אם אינו חכם הוא מוכרח להסתייע במדריך מנוסה ומורה מהימן. כי מי
שכבר עבר בדרך והכיר את שלביה וכניסותיה וחניותיה, יש ביכולתו
להדריך אחרים איך לילך בה (פרק יז).

תכלית החכמות להביא לידיעת ה'
תכלית החכמה העיונית היא ידיעת ה' יתעלה, והוא מה שאמר, יתעלה

מלומר, "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" (ירמיה מ, כב-כג), כלומר שתכלית החכמה הלימודית היא ידיעת, וכאשר התכלית איננה מושגת אי אפשר להחשיב את הידיעה שהיא ידיעה ולא את החכמה שהיא חכמה (פרק א)^א.

אין אהבת ה' מושגת אלא בהתנתקות מהגשמיות
האהבה הזאת אין מגיעים אליה אלא בהרמות לנפשות הרוחניות
ובהתנתקות מן הגשמיות (פרק ב)^ב.

הנכבדת מאד - אשר בארנו שהיא צלם אלהים ודמותו - בזה החמר העפרי החשוך, המביא אותו לכל חסרון והפסד, נתן לה, רצוני לומר לצורה האנושית, יכולת על החמר, וממשלה ושלטון, עד שתכריחו ותמנע תאוותיו, ותשיבם על מה שאפשר מן הישר והשווי [-דרך הממוצע].

ומהנה [-מכאן ואילך, בענין עבודה זו של התרחקות מהחומר] נחלקו מדרגות בני אדם, כי יש מבני אדם אנשים, שכל השתדלותם תמיד הנכבד, לבחור ולבקש העמידה המתמדת [-קביעות ההנהגה] כפי גזירת צורתו הנכבדת, ולא יחשוב רק בציר משכל, והשגת דעת אמתו בכל דבר, והידבק בשכל האלהי השופע עליו אשר ממנו נמצאה הצורה ההיא, וכל אשר יביאהו צרכי החמר ותאוותיו ללכלוכיו וחפרתו המפרסמת, יצטער על מה שנשקע בו, ויבוש ויכלם ממה שנוגע בו, וישתדל למעט מן החרפה ההיא בכל יכלתו ולהשמר ממנה בכל צד.

כאדם שכעס עליו המלך, וצוהו לפנות זבל ממקום למקום לבזותו, שהאדם ההוא ישתדל בכל יכלתו להסתתר בעת הבזיון ההוא, ואולי יפנה דבר מועט למקום קרוב כדי שלא יתלכלכו ידיו ולא בגדיו ושלא יראהו אדם, כן יעשה מי שהוא בן חורין, אמנם העבד, ישמח בזה ויראה שלא עמסו עליו טרח גדול, וישליך כל גופו בזבל ההוא, וילכלך פניו וידיו, ויפנה בפרהסיא, והוא ישחק וישמח.

כן עניני בני אדם, כי [יש] מבני אדם אנשים כמו שאמרנו, שכל צרכי החמר אצלם

א. במו"נ ח"ג פנ"ד כתב ג"כ בביאור פסוק זה, אחרי שהקדים שיש ארבעה מיני חכמות שעל כולן נופל שם "חכמה", חכמת התחבולה בדעות ובמידות מגונות, חכמת האומנות לעשות בכל מלאכת מחשבת, חכמת המידות לקנות את המידות המעולות, והחכמה המעולה שהיא השגת האמתות. וביאר בזה את הכתוב דנן, "אל יתהלל חכם בחכמתו" בג' החכמות השפלות, שאין באחת מהן "שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו ולא לבקש אותו, ושהשלמות שראוי להתהלל בו ולבקש הוא ידיעת הש"י שהיא החכמה האמתית".

ב. עיי' מו"נ ח"ג פ"ח שהרחיב בענייני הגשמיות והחומר המונעים את ההשגה והדבקות: הנה כבר התבאר שכל השחתה והפסד או חסרון [שיש בעולם], אמנם הוא מפני החמר וכו'. וכל פשעי האדם וחטאיו, אמנם הם נמשכים אחרי החמר שלו, לא מפני צורתו, ומעלותיו כלם אינם נמשכות רק אחר צורתו. וההמשל בו, שהשגת האדם את בוראו, וציירו [-השכלתו בשכלו] כל משכל, והנהיגו תאוותיו וכעסו [בדרך הנכונה], והסתכלו במה שצריך לבחור בו ובמה שצריך לרחקו, כל זה נמשך אחר צורתו, אבל מאכליו ומשתיו ומשגליו, ורב תאוותיו בהם, וכן כעסו וכל מדה רעה שתמצא לו, הכל נמשך אחר החמר שלו.

וכאשר התבאר שהענין כן, ולא היה אפשר בגזרת החכמה האלהית שימצא חמר מבלתי צורה, ולא שימצא צורה מאלו הצורות מבלתי חמר, והתחייב הקשר זאת הצורה האנושית

הקרבה לטהור העליון לפי ערך הטהרה מהגשמיות
ההתקרבות אל הטהור המוחלט אינה מושגת אלא למי שמטהר את
עצמו כפי יכולתו הגופנית (פרק י).

שלמה ע"ה [את ספר] משלי כלו, להזהיר מן
הזנות, ומן המשתה המשכר, שבשני אלו
ישטפו שונאי השם שרוחקים ממנו, אשר
נאמר בהם (שם ה, י) 'כי לוא לה' המה', ונאמר
(שם טו, א) 'שלח מעל פני ויצאו'.

ואמנם אמרו [-מה שאמר שלמה המלך
בספרו הנזכר] (משלי לא, י) 'אשת חיל מי
ימצא', המשל הוא כלו הוא מבאר [שבא
לומר בענין התנגדות החומר לצורה, כמה
מעולה ויקר הוא החומר המזוכך והמתוקן
אשר אינו מזיק ומחשיך את הצורה, ואת
החומר הזה המשיל ב'אשת חיל'], [ואמר עליו
'מי ימצא'] כי כשיזדמן לאיש אחד חומר טוב
נאות, בלתי גובר עליו ולא מפסיד סדורו, היא
מתנה אלהית. סוף דבר החמר הנאות יקל
להנהיגו כמו שזכרנו, ואם [-אבל אף אם] הוא
בלתי נאות אינו נמנע מן המתלמד לכבוש
אותו, ומפני זה הוכיח שלמה [את] המוסרים
ההם כלם, הוא וזולתו [-שאר הנביאים
והחכמים].

ומזאת התורה והזהרה, אמנם הם לכבוש
תאוות החמר כלם, וצריך למי שיבחר להיות
אדם באמת - לא בהמה בתאר אדם ותמונתו
- שישים כל השתדלותו לחסר כל צרכי
החמר ממאכל ומשגל ומשתה וכעס, וכל שאר
המדות הנמשכות אחר התאוה והכעס, ויבוש
מהם, וישים להן מדרגות לנפשו.

אמנם מה שאי אפשר במלעדיו, כמאכל
ומשתה, יסתפק מהן במועיל ולפי צרך
הפרנסה, לא לפי ההנאה, וימעט הדברים
[-הדיבורים] בו גם כן, והקבוצ' [-ההתאספות
של כמה אנשים] עליו. כבר ידעת מאסם
סעדה שאינה של מצוה (פסחים מט.),
ושהחסידים כפנחס בן יאיר לא אכל כלל עם
אדם, והשתדל רבנו הקדוש שיאכל עמו ולא
עשה (חולין ז).

חרפה וגנות וחסרון, התחייבו בהכרח, ובלבד
[-ובמיוחד] חוש המשוש - אשר הוא חרפה
עלינו כמו שזכר אריסטו - אשר בעבורו [של
חוש זה] נתאוה [האדם] למאכל ולמשתה
ולמשגל. כי צריך למשכיל למעט מהם מה
שאפשר, ולהשמר מהן, ולהצטער בעשותו
אותן, ושלל ידבר בהן ולא ירחיב בהן המאמר,
ולא יעשו חבורות לאלה הדברים.

אבל [-אלא] יהיה האדם מושל על אלו
התאוות כלם, לקצר בהן כפי יכולתו, ולא יעשה
מהם אלא מה שאי אפשר זולתו. וישים
תכליתו תכלית האדם מאשר הוא אדם, והוא
ציור המשכלות לא זולת זה, אשר החזק
והנכבד שבהן [-במושכלות], [היא] השגת
השם והמלאכים ושאר פעולותיו, כפי היכלת,
ואלו האנשים הם עם ה' תמיד, והם אשר
נאמר להם (תהלים פב, ו) 'אלהים אתם ובני
עליון כלכם', וזהו המבקש מן האדם, רצוני
לומר, שזאת היא תכליתו.

אמנם האחרים הנבדלים מה', והם המון
הסכלים, הם בהפך זה, בטלו כל מחשבה
והשתכלות במשכל, וישימו תכליתם החוש
ההוא אשר הוא חרפתו הגדולה, רצוני לומר
חוש המשוש, ולא יחשבו ולא יתבוננו רק
במאכל ובמשגל ולא בדבר אחר, כמו שנאמר
ברשעים בהיותם שטופים במאכל ובמשתה
ובמשגל, אמר (ישעיה כח, ז) 'וגם אלה ביין
שגו ובשכר תעו' וגו', ואמר (שם כח, ח) 'כי כל
שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום', ו[כן]
אמר (שם ג, יב) 'ונשים משלו בו', [שזה] הפך
מה שבשם מהם בתחלת היצירה (בראשית ג,
טז) 'ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך'
[שהיה האיש מושל באשה]. וספר חזק
תאוותם גם כן ואמר (ירמיה ה, ח) 'איש אל
אשת רעהו יצהלו' וגו', ואמר (שם ט, א) 'כי
כלם מנאפים עצרת בגדים'. ומזה הענין שם

תנאי השגת אושר החסידים והאהובים בעוה"ב

ודע והבן, שאי אפשר להגיע באמת לאושר החסידים והאהובים, שהוא מציאת ה' בעולם הבא, אלא על ידי השגת האהבה לה' ובהתקרבות אליו בעולם הזה. ועל פי הרוב אין זה מושג אלא באובנתא דלבא, ואין ההשגה באובנתא דלבא מושגת אלא על ידי התמדת המחשבה והזכרה, ואינה מתמדת אלא על ידי עקירת אהבת העולם הזה מן הלב, ואינה נעקרת אלא על ידי עזיבת תענוגות העולם הזה ותאוותיו, ולא תתכן עזיבת התאוות אלא בריסון התאוות, ואין ריסון לתאוות כמו על ידי אש היראה, כי היראה היא אש המבערת את התאוות (פרק יג).

שלשה כלים להכנעת הנפש הבהמית

דע שיסוד דרך החסידות ובני הנביאים והמתנבאים הוא הכנעת הנפש הבהמית וכוחותיה לנפש המדברת ומשרתה, כדי שתוכל לשים פניה אל עולמה הנכבד ומקורה העדין. והכנעה זאת נעשית על ידי שלשה דברים. הראשון הוא עבודת התפילה, וגם יקדים לה התבוננות שבזה תהיה התפילה מתוקנת יותר^ג. השני הוא הניגונים שכוחות הנפש משתמשים בהם, כגון מה שעשה אלישע כאשר נמנעה ממנו רוח הקדש. השלישי הוא דברי תוכחה המטיפים מוסר ללבבות. ולזה נקראו התוכחות דברי כבושין, כלומר כובשים את הנפש הבהמית תחת הנפש השכלית (ע"פ ריש פרק טו).

הסרת כח התאוה והכעס משלטון על הנפש

אין לומר שהכניעה הזאת וההתבטלות הן נמנעות, מאחר שכח החוש דורש לעצמו את המוחשות וכמו כן כח התאוה והכעס וכו', שכן אומר אני, שהענין המכוון והתכלית המבוקשת הן שלא יהיה לכוחות האלו שלטון וכפיה וממשלה על הנפש המשכלת, כדי שתוכל לפנות אל עולמה הקדוש באופן טבעי, בלי שיהיה לה כופה ולא מונע (פרק יט)^ד. ושני דברים עוזרים בענין הזה, הראשון הוא ההתבוננות הדקה והשני האהבה הצנועה^ה (ע"פ סוף פרק יט).

והעצלות כדי שיהיה אפשר לבוא להשגה, הרחיב הרמב"ם בשמונה פרקים (פ"ז).
ה. צ"ע, דלעיל כתב ג' דברים אחרים שהם א' התפילה והתבוננות ב' הניגונים ג' התוכחה, וכאן כתב ב' דברים אחרים, שהם ההתבוננות הדקה והאהבה הצנועה. ואפשר שכוונתו

ג. באופן השגת הדבקות על ידי עבודת התפילה שקודמת לה הכנה לטהר הלב מכל מחשבה אחרת, הרחיב הרמב"ם במו"נ ח"א פנ"א, בהדרכה מפורטת כיצד להתרגל יותר ויותר בעבודה זו, ע"ש.

ד. בצורך הסרת הכעס והעצבות והדאגה

דדך פנינים יקרים החסידות קבה

ההתכשרות מועילה רק להסרת המניעות
ההתכשרות אינה מועילה אלא להרחקת הכיסויים והסרת המניעות, וזה
אינו מספיק להשגת התכלית והמטרה' (פרק יז).

מעלת הנגינה בעבודת ה'
יאזין ללחנים שקולים ושירים משמחים המוסיפים בלב נטיה אל מה
שחושק בו עד שנמנע מלפנות לזולתו. ובפרט כשהלחנים כרוכים במילים
הרמוזות לענינים אלו ומעוררים לכך. לפיכך היו החסידים ובני הנביאים
לוקחים להם מיני כלי זמר לעורר את הנפש במיני הנגינה הנאים, המביאים
את הנפש להשתוקק אל שרשה הנכבד ומקורה הנעים, ומזכירים לה את
עולמה הנפלא. וזה יהיה לפי ערך ריחוקה וקירבתה ממקורה וכפי מדרת
נטייתה אליו והתחברותה בו והיותה לחלקו ונחלתו' (פרק יח). מלאכה זאת
[של כלי הנגינה] מרפאת את הנפשות ברפואת אור רוחנית ומעוררת בהן
את התשוקה לשוב ליוצרן ועולמן הנכבד ולצור מחצבתן הנעים. בצליליה
הנוגים והשקמים היא מרעידה את הלבבות, ובחזכרת האהוב ושינון שם
המלך הקדוש היא מבעירה את אש התשוקה בלבבות החושקים ובה נעזרות
הלבבות להשגת הסודות הנסתרים והאורות האהובים. וכמו שעשה אף
הנביא השלם המהור הנכבד בעת שנמנעה ממנו רוח הקדש צוה להביא
לפניו כלי זמר כמו שאמר (מלכים ב' ג, טו) "קחו לי מנגן". וכשהובאו הכלים
לפניו וניגן בזמירות וניגוני השתוקקות שרתה עליו על ידי כך רוח הקדש
מאת ה', כמו שאמר (שם) "והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים". וזה

הגיעו מדרגות האהבה והדביקות באמת, וזה
לפי שלא היתה אצלם בקשת האהבה
והדביקות בה' בבקשה גדולה וחולת אהבה.

ז. כלומר שאין עצה זו מועילה רק למי שהוא
כבר קרוב לדביקות, ומועילים לו הניגונים
לקרבו אליה, ולא למי שרחוק הרבה. ובזמננו

ידועה דרך אחרת שיסודו הצדיקים, בעניני
הניגונים הנקראים ניגוני התעוררות ונענועים,
והיא מועלת לעורר אפילו לשפלי דרגא, אבל
אינם באים מזה להאי דרגא שכתב שיבוא עד
כדי כך שיהיה בלתי מוכשר לפנות לזולתו,
רק מועיל לעורר בלב התנוצצות גענועים
להיות מתקרב להשי"ת ולעבודתו.

שעל ידי התבוננות הדקה ואהבה הצנועה
מושג יסוד הענין, שהוא הסרת שלטון כח
התאוה והכעס מהנפש המשכלת. אך
השלמות שהיא הכנעת הנפש הבהמית לפני
הנפש המשכלת, היא על ידי שלשת הדברים
שנזכרו לעיל.

ו. היינו שכל פעולות ההתכשרות הנזכרות
כאן, בעבודת המצוות ולימוד התורה
וההתרחקות מהגשמיות וכו', הם תנאים
הכרחיים להשגת התכלית והמטרה, אך אינם
מספיקים להשגה, וצריך שתהיה גם בקשת
האהבה והדביקות בה'. כאשר עינינו רואות
כמה שהשלימו עצמם בעבודות הנ"ל ולא

ברור וגלוי ואין מכחישו אלא כסיל קשה עורף שאינו מבין בתורה וסודותיה ולא בנפשו ותפקידה (שם).

מיני הניגונים המביאים לעבודת ה' לשמה צריך שתהא הפרישות אמיתית כי מי שאינו עוזב את התענוגים אלא באופן חיצוני בלבד ובלבו נוטה אליהם לא הואיל בפרישותו מכיון שה' ית' אינו מסתכל במראות ולא במעשים אלא הוא מביט אל פנימיות הלבבות ומסתרי הנפשות ומגמת הרוחות. אמנם אע"פ שיהיה בהתחלת דרכו פרוש חיצוני יעבור אחר כך לפרישות האמיתית ואמרו בזה חז"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה (ע"פ פרק יח). וסוד הפרישות הפנימית הוא להכניע הנפש הבהמית ולשעבד אותה לנר ה' נשמת אדם כלומר לתת את הכחות החושיים התאוותניים והכעסניים תחת עול העצם המאיר והאור האלהי. ולשם כך יסתיע בנגונים המושכים והערכים, ובעבודות ובתפילות המזכירות את העבודה ומכשירות אליה ובדברי תוכחות המעוררים עצב ויגון ומטהרים" (שם).

בקשת תחנונים על הדבקות
והרבה להתחנן בענין העולם הבא ובקש מן האל יתעלה על מה שישאר
עמך לנצח לא על מה שיסור"ט (פרק כח).

שאר מעשים טובים א"א לבוא רק עד החכמה דאהבת ה', וע"י שימוש בשמות הקדושים א"א לבוא רק עד הבינה. ועוד מבואר שם שיש בזה חילוקים, כי יש ג' זמנים שהם חסד דין ואמצעי, ובזמן האמצעי הוא כנ"ל כתר חכמה ובינה, ובזמן החסד יכולים להשיג יותר, והיינו כי הכתר דאהבת ה' עצמו נחלק לב' חלקים עליון ותחתון, והעליון עצמו נחלק ל' ספירות שבו, ובזמן החסד יכולים ע"י שאר מעשים טובים לבוא עד חכמה דזה העליון דכתר. ובזמן הדין הוא להיפך כי א"א להשיג שום מדרגה דאהבת ה' ודביקות בו רק ע"י הבכיה, בהיות אהבת ה' הוא בחי' כתר הכולל, וכתר א"א להשיג רק ע"י הבכיה. באופן שבכל הזמנים בין בזמן חסד בין בזמן דין בין בזמן אמצעי יהיה זה הכלל, כי הבכיה בכתר ושאר מע"ט בחכמה ושימוש השמות בבינה, רק משתנה באיזה כתר וחכמה ובינה הוא וכו"ל.

ח. והם הם שלשת הכלים שכתב לעיל שמעילים לזה.

ט. במו"נ ח"ג פנ"א כתב גם כן בעניין התפילה על הדבקות: ואל השם נשא תחנה ותפלה, להסיר ולהרחיק המונעים המבדילים בינינו ובינו, ואף על פי שרב המונעים ההם הם מאתנו כמו שבארנו בפרקי זה המאמר, 'עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם' (ישעיה נט, ב).

בדברי המקובלים מבואר שע"ד כלל יש ג' דרכים להשיג אהבת ה', א' ע"י הבכיה לבקש האהבה, ב' ע"י שאר מעשים טובים, ג' ע"י שימוש בשמות הקדושים (למאן דחזי לפעול בהם וכו'). ומבואר בדבריהם שמדרגות אהבת ה' עצמן נחלקות ל' ספירות שלהם, כתר חכמה בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות שבחסד, וע"י הבכיה יכולים לבוא עד הכתר דאהבת ה' שהוא העיקר, וע"י

אין קץ לבקשת האהבה

אף אם יתרום האדם את שארית ימיו ויכלה את רגעי קיומו בהשגת האהבה, יהיה זה מעט מזעיר כלפי יוקר השגתה, כי היא הנכבדת שבבקשות והחשובה שבהשגות' (סוף פרק כד).

אי אפשר לחסידות בלי יסודות ההשתוקקות אליה
לא נמנעה הרביקות אלא מתוך אובדן היסודות, וכיון שביטלום נכשליא (פרק כו).

תנאי התשוקה למדרגת החסידות

הנה תשוקתך למדרגה זו, מדרגת החסידות האמתית, תהיה כשיעור נתינת דעתך עליה, ונתינת דעתך עליה כשיעור התאמצותך עליה, והתאמצותך כשיעור הפקרתך הכל עבודה. והפקרתך כשיעור התקשרותך בה. והתקשרותך כשיעור עמידתך נכחה ושמירתך את בריתותיה ולימודך את אמיתותיה ופנייתך לעסק ההלכה ועשיית נחת רוח לאדון כל. כי דורשי לא יכשלו ולא יכלמו כל החוסים בו (פרק כו).

חובת הדבקות בתורה ובמצוות המעשיות

כל מענה שאינה נסמכת על עיקר מן העיקרים האלהיים המיוסדים על הכתובים או על המסורת, הרי היא מסקנה של הבל. כי מי שאינו דבק בחבל התורה, נכשל וגופל (פרק כו).

חובת עסק התורה

ועליך להתמיד לקרוא בתורה, במקרא ובדברי הנביאים, והתבונן בעניניהם בהתפעלות התרגשות והתבוננות דקה, כאילו לא ניתנו אלא בעבורך (פרק כח).

ב' נפילות בהולכים בדרך החסידות

אמר אחד החכמים, אבדן האנשים הוא באחת משתי הקצוות, בהתעסקות בדבר הרשות והזנחת החובה, ובעשיית פעולות בלא הכנת הלב (פרק כו).

יא. דברים אלו על היסודות שנאבדו ודאי אינם מכוונים ללימוד התורה וקיום המצוות, שהרי הם שגורים בפי הכל. אלא הכוונה שיסוד כל העבודה הוא בקשת האור, כמ"ש רבינו שזה ענין הזהירות לשון זוהר לבקש האור והזהרה, וזה נאבד מרוב העולם, ואבדה זו גרמה שאין משיגים את הדביקות.

י. ומכאן יוסיף המבין דעת שאין הדבר תלוי רק בכשרון המעשה רק העיקר תלוי לבקש רחמים ותחנונים מאת ה' שיזכה לזה. שהרי אם מצד כשרון מעשיו לבד, הנה רחוק מאד הדבר שיהיה ראוי לזה. אבל כשמבקש ומתחנן על זה, א"כ מצד רחמנות ירחם עליו ה' ויתן לו זה אע"פ שאינו הגון וכדאי.

ענף ב - מדרכי העבודה

החסיד מזלזל בכל מלבד אהובו, והבריות מזלזלות בו החסידות כוללת ג' ענינים וכו', והענין השני נגזר מן הכתוב "חסד הוא וגו' (ויקרא כ, יז) "משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו" (יונה ב, ט), "פן יחסרך שומע" (משלי כה, י), שמשמעו בזיון וקלון ובושה. ולפי זה ענין חסיד הוא המזלזל בכל דבר מלבד אהוב נפשו וכו'. וגם מטעם נוסף נקרא חסיד במשמעות הזלזול והבזיון, כיון שהבריות מכזות אותו ומזלזלות בו מפני שהוא חולק עליהם, ומכלימות אותו על הליכתו בדרך שונה מדרכם, והוא בעיניהם חסר בזוי נבזה ונקלה, כפי שתואר דבר זה בלשון הנביא הנעלה והנכבד השלם, במה שאמר (ישעיה נג, יז-י) "נבזה וחדל אישים וגו' נגש והוא נענה ולא יפתח פיו" (פרק ג).

התבודדות החסיד

החסיד הוא מתבודד תמיד, עצב, בודד, מודאג ממה שענינו רואות מן ההשחתה ותעיית האנשים מהאמת והתעסקותם בעניני העולם הזה ואהבתו, ושנינום בהבליו, ודבר זה מעציבו ומוסיף יגון בדאגתו, ולכן הוא נעשה יחיד בודד ומתבודד במצבו, נחלץ לעבודתו (פרק ג) ב.

ואמר חכם אחד, נסעתי במסע ושבתי ובידי חכמה הידועה ליחיד הסגולה ולהמון העם. אחר כך נסעתי שנית ושבתי ובידי חכמה הידועה ליחיד הסגולה והמון העם כופר בה. אחר כך נסעתי בשלישית ושבתי ובידי חכמה שכופרים בה יחיד הסגולה והמון העם ועל ידה נעשיתי בודד דחוי מנודה ויחיד (פרק כו).

שמונה מדרגות בחכמה עם חסידות

דע שמדרגות החכמים והחסידים ומבקשי החכמה והחסידות הן שמונה מדרגות. הא' חכם, כלומר דורש המתמיד בעיון ובחקירה ומשוטט בחכמה, אך אין לו בקשת אחרית ובקשת אור ה' ולא הליכה בדרך החסידות. והשנית חסיד, והוא המרבה לדעת, משוטט ברוחניות ומתמיד בבקשת אור ה', אך

ישלם על הרב בבדידות ובהתפרדות, ומפני זה ירבה כל חסיד להפרד ולהתבודד, ולא יתחבר עם אדם רק לצורך הכרח.

יב. על התבודדות העובד כתב במו"נ ח"ג פנ"א: כי הכונה אחר ההשגה היא להמסר אליו, ולהשים המחשבה השכלית בחשקו תמיד, וזה

אין לו חקירה ועיון בחכמה^{יז}. [והשלישית] חכם חסיד, המשוטט בחקירה ובעיון ומתמיד בקניית החכמה והוא ממוצע בבקשת האחרית ואור ה' או חלש בהן. [והרביעית] חסיד חכם, המשוטט בבקשת אחרית וידיעות ומבקש אור ה' והוא ממוצע בחקירה ובעיון או חלש בהן. [והחמישית] חכם וחסיד, המתמיד בבקשת אחרית ואור ה' משוטט בחכמה ומתמיד בחקירה ובעיון. והששית תלמיד, המבקש את החקירה והעיון בלבד^{יח}. [והשביעית] הדורש את ה' בלבד. [והשמינית] הדורש את ה' עם העיון (פרק ד).

הזהיר - המבקש אור נפשו

במדרגה הראשונה^{יט} אשר היא הזהירות. שם הזהירות וזהיר כולל ב' ענינים. האחד הוא ההתאמצות, ויש אומרים שהיא ההשתדלות וכו'. ולפי הענין השני ביטוי זהירות נגזר מן "והמשכלים זיהירו כזהר הרקיע" (דניאל ב, ג) "כמראה זהר כעין החשמלה" (יחזקאל ח ב), שענינו הוא בקשת האור וההארה. ולפי זה ענין זהירות הוא בקשת האור. ובעל המדרגה הזאת נקרא זהיר, וענינו מבקש אור, כלומר המבקש את הארת נפשו^כ (פרק ה).

פרישות החכם היא מתוך אהבה

יש פורש פרישות מתוך יראה ומתבודד התבודדות מתוך פחד ואימה, ויש פורש פרישות מתוך אהבה והתבודדות מתוך תשוקה. וטעם הדברים, הנה יש מי שנוטה מתוך מהות יצרו ובעצם טבעו אל כבוד קדושת ה' בלא לימוד חכמה ועיון, ויש מי שיש לו גם לימוד חכמה אמיתית ועיון אמיתי. והפורש מתוך יראה הוא מי שאינו חכם, אלא שאיפתו אל הפרישות היא מוטבעת בו בעצם. אבל החכם האמיתי פרישותו היא מתוך אהבה (ע"פ פרק ח)^{כא}.

טז. רבינו מפרש את המדרגה הראשונה במדרגות עבודת ה' שהיא הזהירות, שמלבד הפירוש הפשוט דהיינו שיהיה נזהר שלא ליכשל במכשול, יש בה פירוש נוסף, שיהיה מבקש ההארה, ומדרגה זו היא המדרגה הראשונה מכל מדרגות עבודת ה'.

יז. במו"נ ח"ג פנ"א כתב בעניין ההתבודדות: אבל מי שישים כל מחשבתו, אחר שלמותו, באלהיות, והוא נוטה כלו אל השם יתעלה, והוא מפנה מחשבתו מזולתו, וישים פעולות

יג. שמונת המדרגות הן מלמטה למעלה. ונמצא שהמבקש אור ה' ואין לו חלק בחכמה ובעיון, הוא מעולה ממי שהוא להיפך, שהוא גדול בחכמה ובעיון ואינו מבקש אור ה'.

יד. פי', מי שהוא רק מבקש החכמה והעיון, אבל הוא שלם בהפלגה גדולה בזה, נקרא בשם תלמיד חכם. והוא למעלה מכל אלו ה' מדרגות שלמטה מזה.

טו. ממדרגות סולם העבודות דר' פנחס בן יאיר.

עוצמת האהבה

האהבה היא השמחה בציור נוכחות האהוב. ואמר אחד הנכבדים, האהבה אין הדיבור יכול לבטא אותה. ואומרים, האהבה אש אלהים הבוררת אשר עולה על הלכבות (סוף פרק ט).

לא יהיו לאדם חפץ ותשוקה ושמחה אלא בה' ראוי לאדם שלא יהיה חפצו האמיתי אלא באל, ולא תהיה תשוקתו אלא בהליכה לקראת האל, ולא תהיה שמחתו אלא בקרבת האל. כמו שאמר החסיד האדון הנכבד והטהור השלם (תהלים עג, כח) "ואני קרבת אלהים לי טוב" (פרק י).

החסיד חפץ בה' לבדו בלי שום תכלית זולתו. דע שהחסיד חפץ באל יתעלה, לא לכוונה מלבדו ולא לתכלית זולתו. ואם יחפץ בידיעתו ואהבתו יחד עם התענוג שבראיית פני כבודו, הרי יהיה חסר במדרגת החסידות. ורק החפץ בה' לעצמו הרי הוא המגיע אל השלימה שבמדרגות החסידות (פרק יד).

שלושת שלבי ההליכה בדרך ה' הפונה אל עולם השמחה ומקור החדות, תחילת דרכו היא לסור מכל דבר זולת השי"ת. אמצע דרכו היא ההליכה בדרך והיא עבודת השי"ת. וסוף דרכו הוא ההגעה אל השי"ת (פרק טו).

הרצון והתאוה בעבודת החסידות דע שהמדרגות הראשונות במדרגות החסידים בחסידותם הן הנקראות חפץ וחפצים, כלומר הרוצה והרוצים והמתאוה והמתאווים, על דרך "החפצים ליראה את שמך" (נחמיה א, יא) "דרושים לכל חפציהם" (תהלים קיא, ב) (פרק טז).

התשוקה לקודש אחר היסח הדעת ממנו ככל פעם שעולם החושים מסיח את דעתו, מיד יפנה לבבו אל עולם הקודש ויחזור לבקשו ולהשתוקק אליו, כמו שדבר על כך במזמור "כאיל

יתעלה, עד שנאמר בו (שמות לד, כח) "ויהי שם עם ה'" וגו', ישאל ויענה, ידבר וידבר עמו במעמד ההוא המקדש, ומרב שמחתו במה שהשיג "לחם לא אכל ומים לא שתה" (שם), כי התחזק השכל עד שנתבטל כל כח עב שבגוף, רצוני לומר מיני חוש המשוש.

שכלו כלם בבחינת [-בהתבוננות] הנמצאות ללמד מהם ראייה על השם יתעלה, לדעת הנהגתו אותם על אי זה צד אפשר שתהיה, מהם אשר באו אל בית המלך, וזאת היא מדרגת הנביאים, [ו]יש מהם מי שהגיע מרב השגתו ופנותו מחשבתו מכל דבר זולתו השם

דדך פנינים יקרים החסידות קלא

תערוג על אפיקי מים בן נפשי תערוג אליך אלהים" (תהלים מב, ב). ובפסוק "נאלמתי דומיה החשתי ממוב" וגו' (שם למ, ג). ובפסוק "חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני" (שם, ד) (ע"פ פרק ב).

רוח הקודש - השגה ודביות
ענין ההשגה והדביות הוא שיסולק מן הנפש כל רגש זולת אהובה. וההשגה הזאת קראוה רוח הקודש (פרק ב).

ההליכה במידות ה' אין לה קץ
אמרו רז"ל (שבת קלג, ב) "והלכת בדרכיו", מה הוא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו'. ומדרגה זו היא ההליכה באל, ואין קץ לעליית האדם בה ממדרגה למדרגה (ע"פ פרק ב).

תוקף האהבה
ההתפעמות מבוכה והאהבה שכרות (סוף פרק ב).

שכחת היש באהבה
בסוף המדרגות שוקעת הנפש באהבתו ית', עד שלא נשארת לה הרגשה בעצמותה ולא באהבתה, כי האוהב מתוך אהבתו הוא יוצא מעצמו עד שאינו רואה אלא את אהובו, ויוצא מכל ענין זולתו ורואה את הדברים כולם בו (פרק ב).

מדרגות ההארה בעליית הנפש
דע כי כשנפש האדם שואפת לאור היא עולה בסולם החסידות, וע"י ההשתוקקות היא מתרוממת במעלות הרמיזות. ודע כי קודם עלייתה למעלה, בעודה למטה, היא נקראת בשם נר, כמו"ש (משלי ב, כו) "נר ה' נשמת אדם". ואחר עלייתה נקראת בשם שמש כמו"ש (ב"ר נה, ב ע"פ קהלת א, ה) "אין הקב"ה משקיע שמשו של צדיק עד שמזריח שמשו של צדיק אחר". ונקראת אז אור, כדכתיב (משלי יג, ט) "ואור צדיקים ישמח". ועל זה נאמר (שיר השירים ג, י) "מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה". והרשעים נפשם יורדת עוד למטה, ועליהם נאמר (משלי שם) "ונר רשעים ידעך" (ע"פ ריש פרק ב).

להקב"ה). ועיי' בזה בשמונה פרקים (פ"ז) ופיה"מ (כלים פ"ל מ"ב), שאספקלריה המאירה היא מסך שקוף שהוא מסך השכל, ואספקלריא שאינה מאירה היא מסך שאינו שקוף, שיש בו תערובת דמיון החוצצת בין האדם לבין ה'.

יח. מש"כ שהוא ביטוי להסרת המחיצות בינינו ובינו, היינו בינינו ובין הקב"ה. והמון החסידים והחכמים אומרים שיש דביות בעולם העליון, ובאמת הוא רק ביטוי ולשון מושאל לומר שיש דביות בינינו ובין הקב"ה (כמו כינוי שמים בלשון חז"ל שהוא כינוי

הדבקות - הסרת המחיצות, אספקלריא המאירה
המון החכמים והחסידים כבר הכירו בדבר הדביקות בעולם העליון, והוא
ביטוי להסרת המחיצות המפרידות בינינו ובינו. ועל זה רמזו במאמרם בגמ'
סוכה בפרק לולב וערבה (מה, ב), אמרו הא דמסתכלי באספקלריה המאירה
הא דמסתכלי באספקלריה שאינה מאירה" (ע"פ פרק כז).

ענף ג - שבחי העבודה ופירותיה

תכלית החכמה וכל המעלות - אהבת ה'
אהבת האל והתשוקה אליו הן תכלית החכמה והמעלות המעשיות.
והראיה לכך ממה שאמר הכתוב (דברים יא, ג) "והיה אם שמע תשמעו אל
מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם", כלומר
שהכוון בהליכה בתורות האלהיות והמצוות המאירות האלהיות, היא
השגת אהבת ה' מחויב המציאות, ישתבח ויתפאר ויתעלה"ט. ואהבה זאת
היא תכלית התכליות, והנעלית שבהוראות, וסוף המעלות והאחרונה
שבמדרגות (סוף פרק א והתחלת פרק ב)².

ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה'
אלהיך". התבונן, איך באר לך כי הכונה היתה
מכל דברי התורה הזאת תכלית אחת, והיא
ליראה את השם הנכבד והנורא. והיות זה
התכלית מגעת במעשים [-מן המצוות
המעשיות דוקא], תדעוהו מאמרו בזה הפסוק,
"אם לא תשמר לעשות", הנה התבאר שהיא
תגיע מן המעשים, שהם עשה ולא תעשה.

אבל הדעות אשר למדנתו התורה, והם
השגת מציאותו יתברך ואחדותו, הדעות ההם
ילמדנו [את מידת] האהבה, כאשר בארנו
פעמים, וכבר ידעת רב האזהרה שהזהירה
התורה על האהבה, "ואהבת את ה' אלהיך בכל
לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו, ה).
כי שתי התכליות, והם האהבה והיראה, יגיעו
בשני הדברים, האהבה תגיע בדעות התורה
הכוללות השגת מציאות השם יתברך על
אמתתה, והיראה תגיע בכל מעשי התורה כמו
שבארנו, והבן זה הביאור.

יט. אין זו סתירה למש"כ המקובלים שע"י
עשיית המצוות נתקנים העולמות העליונים,
כי גם על ידי תיקון העולמות העליונים
נתקנת גם נשמת האדם כידוע, וע"י זה זוכה
נשמת האדם וגם העולמות העליונים להשיג
דביקות ואהבה בה'. ולעולמות העליונים יש
להם דביקות ואהבה בה' גם קודם, וע"י תיקון
המצוות זוכים לדביקות ואהבה עליונה יותר
כידוע.

כ. כן כתב במו"נ ח"ג פנ"ב, כשהוא מוסיף גם
את היראה כתכלית הכל, יחד עם האהבה:
כבר באר השם יתברך כי תכלית מעשי התורה
כולם הוא להגיע אל האדם זה ההפעלות,
אשר כבר בארנו במופת בזה הפרק, למי
שידע האמתות, [את] אמתית חיוב הגעתו
[של היפעלות זו] אליו, רצוני לומר,
[ההיפעלות של] יראתו יתברך ולפחד מדברו,
אמר (דברים כח, נח) "אם לא תשמר לעשות
את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה

דדך פנינים יקדים החסידות קלג

המתחבר לידיד העליון אינו חושש מהמוות ויש לאמת^{כא} שמי שלא השיג בלבו את זכירת האל וידיעתו וכו' לא יוכל לסבול את שממת הברידות אחרי המוות, ומי שהתחבר בידיד העליון לפני המוות, לא יסיר המוות את חברתו בה' וכו'. ועל העניין הזה רמזו החכמים ז"ל כמה שאמרו (ברכות יח, א) צדיקים אפילו במיתתם נקראים חיים. התבונן אתה בסוד הדק הזה למען תיטיב לשוט בים הסודות העמוק (סוף פרק ז).

תכלית הכל - התשוקה לה' וממשלתו בנשמה התכלית נרמזת כמה שאמר (בראשית ג, ח) "ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך", שכן שהתכלית היא ההתקרבות אל אדון האדונים, והמשכן נכח פני מסבב הסיבות^{כב} (ע"פ פרק י).

אהבת ה' - התכלית האחרונה התכלית האחרונה היא אהבת ה', שהוא הראשון אור האורות וסוד הסודות יתפאר ויתעלה והשתוקקות הנפש אליו (פרק כ).

אהבת הרכוש היא אהבת שוא ההולך בדרך האמת רחוק מאהבת השוא של הרכוש, כי כל דבר זולת האל הוא שוא, כמו שאמר (תהלים קב, כו) "המה יאבדו ואתה תעמוד" (פרק כא).

המדרגות הקודמות לאהבה - הקדמות, ואחריה - פירות האהבה היא התכלית האחרונה של המדרגות והמעלה היותר עליונה מן המעלות. ואין עוד מדרגה אחר השגת האהבה אלא מה שהוא פרי מפירותיה ותוצאה מתוצאותיה כגון ההשתוקקות הידירות ושביעות הרצון. ואין מדרגה לפניו אלא מה שהוא הקדמה מהקדמותיה^{כג} (פרק כב).

הסימנים שה' אוהב את האדם הסימן לידע אם ה' אוהב את האדם אם לאו. אם יש בלבו של האדם התעוררות להרחיק עצמו מכל מה שזולת ה' ולהבדיל עצמו מכל מה שבלעדי ה', והיות האהבה התעוררות מוסר ותוכחה לקיום מצוות עשה

כא. תשוקת הנשמה לה' ויהיה ה' מושל בה והיא עושה רצונו כראוי.

כב. שהרי כל המצוות הן כדי להשיג על ידן את האהבה כמ"ש רבינו לעיל ודקדק כן מן הפסוק.

כא. כלומר שיהיה ברור זה לאדם היטב ומאומת אצלו.

כב. שהוא נק' בשם בעלה של הנשמה כביכול כמ"ש בשיר השירים כידוע. וזהו שאמר כי תכלית כל העבודה נרמזת בהאי קרא, שתהיה

ומצוות לא תעשה. זה הוא הסימן שה' אוהב אותו. אך החשוב שבסימנים הוא התעוררות האהבה לה' (ע"פ סוף פרק כה).

הנהגת הדור על ידי בעל הנפש העליונה בעל הנפש הזאת המתעלה בבקשת הזריחה וההארה עד שהיא נדמית לשמש ולאור, הוא העומד בגזירת האל בעולם הזה ועמו הראיות הברורות, והוא ממלא את מקום האל בעולם, והוא השליש הנוהג ברבנות והאוהב המקבל על עצמו את ההתמנות, ולו שלטון השררה וההנהגה המאירה. אלא שלפעמים ההתמנות היא גלויה ולפעמים היא נסתרת, ולעולם לו ראוי השלטון גם הוא בתכלית הצניעות. וכאשר השלטון הוא בידו בפרהסיא העולם מאיר, וכאשר הדור מסולק מהנהגתו גובר החושך, כמו בזמן הזה שכבר נעזב בו ענין עבודה זו עד שנעשית כדבר מוזר אשר הנפשות קצות בו ומבקשות להיפטר ממנו, והיא כנגאי בעיני הבור המיפז השקוע בתרדמת הזמן. לא זו בלבד אלא שנעשה להם כלעגי שפה כדבר נעלם ואין פותר, כספר סתום וכסוד חתום. כמו שאמר הנביא הנכבד והנשיא השלם ע"ה (ישעיה כט, יא) "ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום" וגו'. אחר שבימים שעברו היה הדבר שמועה מפורסמת בין העם, דרך שהרבים הולכים בה, ואורח שכל האומה פוסעת בו (ע"פ סוף פרק כו).

ענף ד - מיעוט עובדי ה' באמת

תענוגי החסידים אינם מושגים לזולתם ענין יראת החסידים והקדושים, הנה הם יראים מהפירוד ומהסתרת הפנים. כמו שאמר אחד החסידים, יראת אש הגיהנם לעומת יראת הפרוד, היא כערך טיפה הנוטפת לעומת מצולות ים. ומי שאין הכרתו שלמה ולא נפקחו עיני שכלו, ואינו נהנה מעריבות הדביקות, ואין מכאיבים לו הריחוק והפירוד לעולם, ואינו בא ליראה ולזהירות הראויה. אדם זה, כשאומרים לו שהירא והחסיד אינם יראים את אש גיהנם ואינם יראים אלא מהסתרת הפנים, הוא מוצא דבר זה זר אצלו ונפלא ממנו בלבד, כיון שאינו מכיר את תענוג ראיית פני האל הנכבד, ולא חטה אוזנו לשמוע הפסוקים "מתי אבוא ואראה פני אלהים" (תהלים מב, ג), "באור פניך יהלכון" (שם פט, טז), "באור פני מלך חיים" (משלי טז, ט), "ולא יראו פני ריקם" (שמות כג, טו). ומי שמתחיל לעלות במעלות החכמים מהמון העם הנחותים, וסר קמעה מן הגשמיות ואפילתה, אמנם הכרתו היא רק על סמך המסורת בלבד, ולא השיג בעצמו הדביקות,

קלה פנינים יקרים החסידות דרך

הנה אפילו הוא בפנימיותו אינו מאמין בזה לפי שאינו מכיר אלא את התענוגים הגשמיים, ואולם תענוגי החסידים אין בהם השגה לזולתם (ע"פ פרק יג).

שכחת מדרגת אהבת ה' במהלך הדורות ודע כי שאר המדרגות אף על פי שיקרות המציאות הן אין הלבבות זונחות את האמונה באפשרות מציאותן, ואילו האמונה באהבה הרי היא יקרת המציאות כל כך עד שהכחישו את חיוב אפשרותה. ולא רוב חכמי הדור בלבד אלא כולם ואף דורות רבים ביטלו את חיוב אפשרותה. ואמרו שאין ענינה אלא ההתמסרות לעבודת ה'. וכאשר הכחישה הכחישו גם את המידות הנלוות אליה כגון ההשתוקקות וההתרועעות והמתקת הסוד. אבל אתה דע לך שהאהבה לאל יתעלה היא חיוב מחיובי התורה והשכל. מצד התורה הרי היא מצוה ממצוות עשה, ממה שאמר יתעלה (דברים ו, ה) "ואהבת את ה' אלהיך" וגו', ואיך יצוה על מה שאין לו מציאות (פרק כב).

מיעוט החסידים בימינו דע, ירחמך האל, שרוב החסידים האמיתיים ההולכים בדרך ה' ומסלול הקודש כבר כלו, ולא נותר מהם בזמננו זה אלא הרושם שלהם בלבד. כמו שאמר החסיד השלם והנשיא הנכבד ע"ה (תהלים יב, ב) "הושיעה ה' כי גמר חסיד" וגו'. ובאמת התבלתה הדרך הזו. וי, כאבנו על חסיד פקח. וי, אוי נא לנו על נפש טובה. וי, חמרמרו מעינו על חכם וך. וי, צערנו על נזיר פרוש. וי, עצבנו על המחומה בין החכמים. וי, אסוננו הוא מבוכת המורים. כמו שאמר הנביא בדרך תיאור (ישעיה ג, יב) "עמי נוגשיו מעולל". ואמר (שם ט, טו) "ויהיו מאשרי העם הזה מתעים". ועתה הסבל היה לצרה והצרה למצוק, ובין כך ובין כך אומללה היא הנשמה עד ששינויה רחמי האלהים ויתגלו לה הדרך הנשגב והמסלול הרצוי (פרק כז).

ההמון אינו מבין את עניין העבודה החכמות הרוחניות והאמיתות הנפשיות והסודות האלהיות, מרוחקות מאד משכל רוב הבריות^{כד} (ע"פ פרק כז).

והוא שיש שעוררו על מה שרבינו המחבר הק' ז"ל שהיה מחסידי מצרים, העתיק בכמה מקומות איזה דברים מדברי חסידי הישמעאלים, ואמרו שכביכול לקח חכמתו

כד. מפני שהציה"ר מתגבר עליהם להטעותם ולהדיחם מעיקר עבודת ה' ולהניחם רק בחיצוניות העבודה. בסוף פרק זה ראיתי לבאר כאן ענין אחד.

אילן ב - שער עליית הנשמה

ההסתלקות וההפשטה

משמעות^{יה} ההסתלקות אצל הולכי הדרך ומבקשי האור, יציאת הנפש

הקדמונים ג"כ יש בזה. והנה רבינו ז"ל צירף שני עניינים לאחדים בידו, שבספרו שעיקרו הוא דברי מוסר, כלל בתוכו בקיצור המחזיק המרובה גם את דברי חכמי הקבלה בסדר עליית הנשמה, כאשר יראה המעיין.

וכדי שיוכל המעיין להבין דברי קדשו גם אם אין לו עסק בנסתרות, צריך להקדים הקדמה שבה יתבאר בקיצור שרשי הדברים. ונתחיל תחילה לבאר סדר עליית הנשמה כפי העולה מדברי הרח"ו ז"ל אשר בדרכו ושיטתו הלכו רוב גדולי ישראל בדורות האחרונים כידוע, ואח"כ תתבאר שיטת הקדמונים ושיטת רבינו ז"ל בזה, אשר ביסוד הדברים דומה לדברי הרח"ו, רק הכינויים והעניינים מתחלפים קצת כמו שיבאר לפנינו.

ונקדים תחילה סדר עליית הנשמה לדעת הרח"ו ז"ל בשערי קדושה שער ג', כינו"ש היטב בכל השער, וכלל העולה מדבריו הוא כך, שסדר הרוצה לעלות עליית הנשמה הוא כך, תחילה צריך שיהיה נקי וזך בשלימות המעשים, דהיינו שיהיו לו מצוות ומעשים טובים, ויהיה נמנע מעבירות ויעשה תשובה עצומה על כל אשר קלקל כבר. גם צריך שיהיה מתבודד בנקיות וקדושה וטהרה. ואז צריך לעשות סדר הנקרא סדר ההפשטה שיבואר עוד ענינו לקמן באורך. ואחר סדר ההפשטה יכין בדעתו ויציר בדמיונו שעולה למעלה למעלה עד העולם העליון הנקרא עולם האצילות, ועולה עד לעשר ספירות אשר שם, ואל שורש מחצב נשמתו אשר שם, ויכוין להאיר הארה מרובה לעשר ספירות אשר שם ולשורש מחצב נשמתו אשר שם, ותבוא מזה הארה גם על ענף נשמתו. וע"י אותה הארה זוכה לכמה דברים גדולים, כגון שזוכה להתגלות לו רזי נסתרים ועוד דברים

מהם ח"ו. אמנם אין זה נכון, כי אף שלקח רבינו המחבר הק' איהו דברים מדבריהם, הוא רק בייפוי מליצת הלשון, אבל עיקרי הדברים לא כתב אלא מה שהסכימה דעתו עליו. תדע שכן הוא שהרי בהמשך הדורות בכלל ישראל מצינו חסידי מצרים וחסידי אשכנז וחסידי הבעש"ט ותלמידיו, וביסוד הדברים הסכימו כולם לדרך אחת, אף שחסידי אשכנז וחסידי הבעש"ט לא לקחו שום דבר מחכמי הישמעאלים. הרי הדבר מתבאר שמתוך עיון התורה"ק הסכימו כולם לדרך אחת, שהרוצה להיות חסיד עיקר עבודתו היא באהבת ה' ודביקות בה' וכו'. באופן שעיקרי הדברים הם בודאי רק מה שהעלה רבינו המחבר הק' ושאר קדושי עמו חסידי מצרים הקדמונים מתוך עיונם בתורה"ק. ומה שהעתיקו קצת מדברי הישמעאלים הוא רק חכמת מליצת הלשון וייפוי, אבל עצם הדברים ודאי לא לקחו מהם רק מתוך מה שהבינו בעיונם בתורה"ק.

כה. בהתחלת חלק זה יש להקדים ביאור רחב בשיטת רבינו ז"ל בענין עליית הנשמה וקבלתה אור מן המדרגות העליונות. ויש להקדים כאן הקדמה אחת שהיא יסוד גדול בהבנת כל ספר קדוש זה, שהנה בעיקר הדבר דומה הספר הקדוש הזה לשאר ספרי מוסר מהקדמונים החסידים, כגון חובת הלבבות, במה שמאריך לבאר ולהוכיח שעיקר כל התכלית הוא אהבת ה' וכו'. אמנם יש ביניהם הפרש בדבר אחד, והוא שרבינו ז"ל צירף לדבריו גם מדברי חכמי הקבלה, בענין עליית הנשמה למעלה וקבלתה אור משם. אשר ענין זה מובאר באורך בדברי מהרח"ו ז"ל בספר שערי קדושה, וגם בדברי כמה מקובלים קדמונים ז"ל, וגם בדברי הפילוסופים

אל יוצרה כך שהיא מסתלקת מן החושים^כ. וההסתלקות לשון מושאלת

תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים וכו'. ובדברי רבינו ז"ל מבואר סדר אחר, שיש ג' עולמות הנקראים עולם הגבורה ועולם המלכות ועולם הקנין, וגם קראם בשם עולם השכלים ועולם הנפשות ועולם הגופים. והנה העה"ז הוא הנק' עולם הגופים ועולם הקנין. והנשמה באה כפי סדרי רבינו מן עולם הנפשות עולם המלכות. ויש עוד למעלה מזה עולם הגבורה ועולם השכלים (שכפי סדרי מהרח"ו ז"ל אפשר לומר שהשכלים הם י"ס דאצילות והמלכות הם מחצב הנשמות שבאצי"). וסדר העליה המבואר בדברי רבינו הוא שכשיהיה האדם צדיק וחסיד במעשיו כראוי, וגם יהיה לו סדר ההפשטה, אז נשמתו עולה לעולם הנקרא אצלו עולם המלכות.

ואמנם עוד יש ענין שבו מאריך רבינו הרבה, והוא ענין ההארה, היינו שבעליית הנשמה לעולם המלכות היא מקבלת הארה מעולם המלכות ומעולם הגבורות, וע"י זו ההארה נפעלים בה דברים גדולים, כגון שתתחזק בלבו אהבת ה' יותר ויותר, וכן מתחדשים בו עוד הרבה דברים. והנה מלבד עצם החשיכות בקבלת ההארה מן העליונים. הנה בזה יהיה האדם יודע שאינו דמיון, כשהוא רואה שבאמת נפעלים בו דברים גדולים ע"י עליה זו. ומקבל גם הארה מעולם הנק' אצלו עולם הגבורות הנ"ל. וענין ההארה הזו נזכר בדברי רבינו פעמים רבות בשם הארה סתם או הארת המלכות או הארת הגבורות וכו'. ויובנו דברי רבינו ע"פ הקדמה הנ"ל.

ודע עוד דבר בבירור ולא תטעה בו וע"פ זה יובנו לך ג"כ כל דברי רבינו, שכל התכלית שיש בעליית הנשמה הזו וקבלת ההארה מן המקום העליון וכו', תכלית הכל היא שבזה יזכה האדם לאהבת ה' יותר גדולה ממה שהיתה לו בתחילה.

כו. נראה שההסתלקות שהזכיר כאן וטרח לבאר ענינה, היא ענין ההפשטה הנזכר

רבים כמבואר שם. ואל תתמה איך יהיה כל זה ע"י כוונתו שהיא רק דמיון בעלמא, שזו הכוונה אינה דמיון בעלמא, כי מאחר שבאמת נשמתו היא משם ונשתלשלה וירדה למטה, ע"כ יש כח בכוונה שמכוין ובציור שמצייר בדעתו, לפעול דבר זה באמת, אם הושלם כבר בכל התנאים הנ"ל, וע"כ באמת נשמתו עולה בשעה שהוא מכוין כך. עד כאן סדר הדברים בקיצור מדברי מהרח"ו ז"ל.

והנה בדברי מהרח"ו ז"ל מבואר סדר העולמות, העולם התחתון הוא עוה"ז שהוא עולם העשיה, ולמעלה ממנו עולם היצירה (ועולם עשיה הוא תוך עולם היצירה ככדור קטן תוך כדור גדול. ואמנם עולם העשיה יש בו גשמי ורוחני אבל עולם היצירה יש בו רק רוחניות בלא גשמיות וכ"ש עולמות שלמעלה ממנו). ולמעלה ממנו עולם הבריאה ולמעלה ממנו עולם האצילות. ובאצילות עצמו ישנן עשר הספירות הידועות בדברי הזוהר וכתבי האר", ושם גם נשמתו העליונה שבאצילות, הנקראת בשם שורש מחצב נשמתו, ומשם נמשך לעה"ז חלק אחד כדמות קו ארוך, שהוא נשמתו שבגוף. כל זה בדברי מהרח"ו ז"ל.

ובדברי הקדמונים מצאנו בכמה מהם שכתבו ג"כ כללות הענין שיש עולמות עליונים למעלה מן העה"ז ושיש עליה מזה לזה, אמנם הם מכנים העולמות העליונים בכינויים אחרים (וכמו שרמז לזה הרז"ה בהקדמת ס' המאור שכתב כי חכמי המחקר קראו כסא הכבוד שכל הפועל, דהיינו שהדברים העליונים הידועים לנו בכינויים מדברי הנביאים וחז"ל הנה חכמי המחקר קראום בשמות אחרים). וכזה תמצא עד"ז בדברי האבן עזרא (שמות ג, טו) שמבואר בדבריו שיש ג' עולמות שהתחתון הוא העה"ז ולמעלה מזה עולם אמצעי ולמעלה מזה עולם המלאכים, והנשמה שורשה מעולם המלאכים וירדה לעה"ז. ומבואר שם שאם

לעמידה לנוכח המסתתרי¹. ונוכחות החושים היא הסתלקות מעולם הקדושה (סוף פרק ג).

בספרים הקדמונים, שע"י הפשטה זו זוכים לדרגת הצפייה במרכבה (שביאר רבינו באורך גדול בזה לקמן). ויש הסוברים שהפשטה זו היא ע"י כמה פעולות גשמיות, כגון שילמד איזה דבר פעמים רבות עד שילאה וכדומה, אבל דעת הולכי הדרך ומבקשי האור שהזכיר כאן היא, שהפשטה זו אינה אלא בבחינת התבוננות הנפש בה' עד שמסתלק מן החושים לגמרי לרוב דביקותו בה'. וכן נראה כשיטת הולכי הדרך ומבקשי האור הנזכר כאן בדברי מהר"ו ז"ל בשערי קדושה שבשער ג' פרק ח', כשכתב סדר ההשגה כתב תחילה ענין תיקון המעשים בעשיית המצוות ותשובה מעבירות ונקיות וכו' כמבואר שם, ואח"כ כתב וז"ל, ויפשוט מחשבתו מכל עניני העוה"ז כאילו יצאה נפשו ממנו כמת שאינו מרגיש כלל, ע"כ. ואח"כ כתב וז"ל, אחר כך יתאמץ ויתחזק בחשק אמיץ להרהר בעולם העליון ולהתדבק שם וכו'. ודבריו מבוארים שהן ג' מדרגות, הא' תיקון המעשים הב' ההפשטה הג' להרהר בעולם העליון ולהתדבק שם. וכן כתב על דרך זה בענין ההפשטה יותר באורך שם שער ג' פרק ה' וז"ל לענייננו, אחר היות האדם בחומר זך וכו' ולא יש בידו חטא וכו' הנה כאשר יכין עצמו להתדבק עד שרשו העליון וכו' ואמנם אע"פ שהוא ראוי לכך צריך להפשיט נשמתו מכל וכל ולהפרידה מכל עניני החומר, ואז תוכל להדבק בשרשה הרוחני. והנה אין ענין ההתפשטות הזה שתמצא כתוב בכל הספרים בעניני הנבואה ורוה"ק התפשטות ממש שהנשמה יוצאת מגופו ממש כענין השינה וכו', אבל ענין ההתפשטות הוא כי יסיר כל מחשבותיו לגמרי והכח המדמה שבו וכו' יפסיקו מלדמות ולחשוב ולהרהר בשום ענין מעניני העולם הזה, וכאילו יצאה נפשו ממנו, ואז יהפוך כח המדמה מחשבותיו לדמות ולצייר כאילו עולה בעולמות העליונים וכו'. והנה גם כאן מבואר שבין ענין תיקון המעשים ובין ענין הכוונה

כז. המסתתר היינו הקב"ה הנק' אל מסתתר, גם י"ל שקראו כך ע"ש שהוא מסתתר מן החושים שמהם צריך להסתלק. והנה מש"כ שההסתלקות לשון מושאלת לעמידה לנוכח המסתתר היינו שדעתם שהפשטה שאמרו הוא רק לשון מושאלת ועיקר הכוונה הוא עמידה נוכח ה' היינו דביקות בה' רק דזה צ"ל בשלימות עד שיופשו ואינו מרגיש כלל דבר אחר.

קלט פנינים יקרים החסידות דרך

בקשת ההארה והרצון לעליית הנשמה

במדרגה הראשונה^כ אשר היא הזהירות. שם הזהירות וזהיר כולל ב' ענינים, האחד הוא ההתאמצות ויש אומרים שהיא ההשתדלות וכו'. ולפי הענין השני ביטוי זהירות נגזר מן "והמשכלים יזהירו כזהר הרקיע" (דניאל ב, ג) "כמראה זהר כעין החשמלה" (יהוקאל ה, ב), שענינו הוא בקשת האור וההארה. ולפי זה ענין זהירות הוא בקשת האור. ובעל המדרגה הזאת נקרא זהיר, וענינו מבקש אור, כלומר המבקש את הארת נפשו. וזריחת ההתגלויות המאירות והניצוצות האלהיות והברקים השכליים על רוחו בעת התמדת מחשבתו במלכות והזכרת האל הזכרה נאמנת בעונה והתבוננות דקה בעולם הקדושה והדרת השינה^{כט} (פרק ה).

עוד הזכיר רבינו מיעוט אכילה ושינה, וכנזכר בדברי רבינו בעוד כמה מקומות שיובאו בסמוך. ועניינים אלו הזכיר רבינו כאן אגב אורחא ובקצרה, שכיון שהזכיר מדרגה זו של עליית הנשמה, הזכיר מדרגה זו להודיעך שצריך לבקשה, ואגב זה הזכיר את התנאים הנצרכים לזה. ועיקר כוונתו כאן שצריך האדם להיות רוצה ומבקש את הדביקות בה' בתכלית המדרגה העליונה.

ויש להעתיק כאן עוד מלשון הר"ח בענין עליית נשמה, וזה לשונו לענייננו בשער ג פרק ח, הנהגת הבא להתקדש צריך שיזדכך ד' זכוכים הראשון ישוב מכל חטאיו וכו', הזכור השני בקיומו כל רמ"ח מצוות עשה דאורייתא ודברי סופרים וכו', הזכור השלישי בטהרת הגוף בטבילה ובגדים נקיים, הזכור הד' יכנס בבית יחידי בטבילה ובקדושה במקום שלא יטרידוהו קולות בני אדם וצפצופי עופות, ואם יהיה אחר חצות הוא יותר נכון לכל הדברים, ויסגור עיניו ויפשט מחשבתו מכל עניני העולם הזה כאילו יצאה נפשו ממנו, כמת שאינו מרגיש כלל, אחר כך יתאמץ ויתחזק בחשק אמיץ להרהר בעולם העליון ולהתדבק שם בשרשי נשמתו ובאורות עליונים, וידמה בעצמו כאילו יצאה נפשו ועלתה למעלה, ויצויר עולמות העליונים כאילו עומד בהם, ואם עשה איה יחוד ירהר בו להמשיך בזה אור ושלפע בכל

כח. ממדרגות סולם העבודות דר' פנחס בן יאיר.

כט. בדברי רבינו כאן מבוארים כמה יסודות הנצרכים לעליית הנשמה. הראשונה היא בקשת האור, והיינו לבקש את המדרגה העליונה שבעליית הנשמה, שעל ידה זוכה לאהבת ה' העליונה, ואל יתיאש מלבוא לשום מדרגה. ויובן זה ע"פ דברי רבינו לקמן שמי שיצפה לזה באמת ודאי יזכה, יעו"ש, וא"כ מובן שצריך שיצפה לזה, שעל ידי כך יזכה לזה, אבל אם לא יצפה לא יזכה. שכן מדרגה זו עילאה היא מאד, ורוחק מאד שיהיה האדם זכאי לה מצד עצמו, אבל אם מצפה לזה ורוצה ומשתוקק להשיג מדרגה זו כדי לזכות לאהבת ה' בשלמות, יתעוררו רחמי ה' עליו לפני משורת הדין כיון שרוצה ומתחנן על כך, אבל אם גם הוא אינו רוצה וג"כ אינו זכאי לזה א"כ למה יתן לו ה' זה. עוד הזכיר רבינו שיתמיד מחשבתו בעולם העליון, וזה ע"ד מ"ש מהר"ח בסדר העלייה שיתדבק בעליונים בתכלית הדיבוק.

עוד הזכיר רבינו, שיזכיר שם ה' הזכרה נאמנת בעונה ובהתבוננות דקה. והיא הזכרת שם ה' שהיו נוהגים להזכיר פעמים רבות. ומ"ש בהתבוננות דקה י"ל דהיינו התבוננות דקה להבין משמעות השם הקדוש למה רומז, כמש"כ הרשב"א שכל הזכרת שמות צריך גם להבין הקדוש פנימה למה הוא רומז.

טהרת הבקשה

השמירה האלהית וההתנלויות הקדושות התמידיות, נמשכות למי שמבקש אותן. וכל מי ששם מגמתו אליהן בלב חפץ ונפש טהורה מגיע אליהן והן מושגות ללא (יש פרק ח).

מהרח"ו מבואר שהוא רוח הנמשך ונעשה ממנו דיבור (ובשער ג פרק ה יש שם עוד הרבה פרטים וחילוקים בזה יעו"ש, אבל כללות הענין הוא בחינת קול ודיבור, דהיינו שנמסר לו איזה ידיעה וכו', אלא שבא בכמה אופנים כמבואר שם. ובדברי רד"ה כללות הענין הוא בחי' אור והארה הנמשך לו). והם בחינות מחולקות זו מזו, כי יש בחינת אור ובחינת רוח וקול. בחינת אור הוא כח השפעה הנמשך על נפשו, שבזה זוכה לעבוד את ה' יותר בשלימות. ובחינת רוח וקול הוא כח ידיעת סתרי תורה הנמשך לו, ומכללם גם נודע לו לפעמים העתיד להיות בעה"ז והנעלמות בעה"ז וכדומה.

ל. כלומר שהן תמידיות בכל דור ודור, שבכל דור ובכל זמן אפשר להגיע לזה.

לא. יש להקשות שמיד אחר דברים אלו כתב שהנפשות מתחלקות לג' מינים, יש נפשות המסוגלות להגיע למדרגה זו בשלמות, ויש נפשות שאינן יכולות כלל לבוא לכך, ויש בינוניות שיכולות להגיע למדרגה זו במקצת. וא"כ קשה מה שכתב כאן שכל המבקש זה יזכה. ויש לתרץ ע"פ הידוע מדברי המקובלים שיכול האדם לזכות לתוספת נשמה שלא היתה בו מקודם, וא"כ גם מי שמצד עצמו נפשו אינה מוכשרת להשיג מדרגה זו, ע"י הבקשה התמידית יזכה לקבל תוספת נשמה שיוכל להשיג זה. [וכפי דרך המקובלים כל החילוקים של מניעת ההשגה הם דווקא בדרגין תתאין של הנשמה, ובזה יש חילוק כי יש מי שדרגין תתאין דידהו יכולים ג"כ להשיג ויש מי שאינם יכולים, אבל דרגין עלאין של הנשמה ודאי יכולים להשיג אפי' בפחות שבישראל, וא"כ ע"י עמלו יזכה לדרגין עלאין של הנשמה ובה ודאי ישיג].

העולמות, ויכוין לקבל גם הוא חלקו באחרונה, ויתבודד במחשבה כאילו נחה עליו הרוח עד שיעור מה. ואם לא ירגיש מאומה נראה כי עדיין איננו ראוי ומוכן, ולכן יחזק עוד מאז ואילך בעבודה ובקדושה, ויחזור אחר ימים להתבודד על דרך הנזכר, עד אשר יזכה ותננוח עליו הרוח. וכאשר תחול עליו צריך שיבחין אולי עדיין איננו זך ונקי, והרוח הזה הוא סטרא אחרא, או על הפחות תערובות רע בטוב וכו', וזה יבחן על ידי וכו' עכ"ל לעניינו.

ולעיל מינה בשער ג פרק ה ביאר יותר במה מכין ומהרהר, וז"ל לעניינו, לדמות ולצייר כאילו עולה בעולמות העליונים בשרשי נפשו אשר לו שם מזה לזה וכו', ואז יחשוב ויכוין לקבל אור מן העשר ספירות מאותה הנקודה אשר שורש נשמתו נאחזת שם, ויכוין להעלות גם את העשר ספירות זו לזו עד האין סוף, וימשיך להם הארה משם וכו', ויכוין להוריד דרך ירידה ממדרגה למדרגה עד שגיע האור והשפע ההוא אל נפשו השכלית שבגופו, ומשם תגיע עד נפש החיה וכח המדמה שבו וכו' עכ"ל לעניינו.

והנה יש קצת חילוקים בין דברי מהרח"ו ובין דברי רבי דוד הנגיד, מלבד מה שנתבאר לעיל שבדברי מהרח"ו נזכרו עולמות אבי"ע וי"ס ומחצב הנשמות ובדברי רד"ה נזכר עולם המלכות ועולם הגבורה. מלבד זה עוד יש קצת חילוקים, כי בדברי מהרח"ו נזכר שיכוין להמשיך אור ושפע בעליונים עצמם, וגם זה מיוסד על דברי וסדרי הזה"ק שמבואר ענין תיקון העליונים עצמם בפרטות. ובדברי רד"ה לא נזכר זה. ועוד יש חילוק אחר כי בדברי רד"ה מבואר שהאור הנמשך הוא אור ברק הנמשך מהעליונים על נשמתו, ובדברי

התנועה וההכנה שאחר התשוקה

ההשתדלות וההתאמצות ובקשת האור^ל, מביאים את האדם בודאי לידי הארה והשראה, ונעשה משתוקק לקבלת הזריחות הקדושות האלו, ולגילוי האלהות וקרני זיו המלכות^ל, והוא נע ומתכוון לקראתם^ל. והתנועה מביאה לידי זריחה והזריחה באה בהכרח מתוך התנועה^ל (סוף פרק ה).

הכשרת הרעב והדרת השינה

דע שתחילת הפרישויות והמעלה הראשונה בסולם הקדושה היא הרעב והדרת השינה^ל.

הרעב לפי שהוא ממעיט את דם הלב ומצמצמו ובצמצומו באה הארתו וזהו מפתח ההתגלות. והדרת השינה לפי שהיא מבריקה את הלב ומזככתו ומאירה אותו ונוספת אל הטהרה הבאה מן הרעה ומאירה אותו אף היא ונעשה הלב ככוכב הנוצץ וכמראה ממורקת ומציצות בו שלמות ה' וזיוו גאווה וכבודו ומתנוצץ באורות האלהים^ל, ובכך הוא צופה ברוממות המעלות בעולם הבא ושפלות העולם הזה והוא סר ממנו ורץ לקראת העולם הבא^ל (פרק יא).

עד שתתחבר אל זה תשוקה לענין ההוא המצויר.

לה. בדברי רבינו כאן מבואר חידוש גדול, שמי שיש לו את התנועה, שהיא ההכנה וההתקרבות הבאות מתוך התשוקה, ודאי יזכה להארה, כי ההארה באה בהכרח מתוך התנועה.

לו. כפי דברי המקובלים היא אחת מן הדרכים. ובעיקר ענין הרעב דע שכתב בפרק י"ח שצריך ליזהר מן הרעבון החזק והמופרז שמביא לידי חולשת איברים הראשיים או קלקולם, רק צריך לילך בדרך ממוצע לאכול אוכל בעל כמות מעוטה ואיכות מרובה.

לז. ענין היות הלב כמראה ממורקת מבואר עוד באריכות בפרק כ, והובאו הדברים לקמן.

לח. מבואר כאן חידוש, שאחת מתכליות השגת האורות העליונים היא, שבזה ימאסו אצל האדם עניני העוה"ז ויהיה רודף אחר עניני העוה"ב לבד.

לב. הם שני הפירושים שפירש רבינו בזהירות, הא' השתדלות והתאמצות והב' בקשת האור.

לג. דהיינו אור עולם העליון, עולם הנשמות שקוראו רבינו בשם עולם המלכות.

לד. שהתשוקה מביאה להתנווע לקראת מה שמשתוקקים אליו, וכמו שכתב במו"נ ח"ב פ"ד: ואין כל מי שיש לו שכל שיצייר בו ענין אחד ותהיה לו נפש בה יוכל להתנווע מתנווע כשיצייר, כי הציור לבדו לא יחייב תנועה וכו'. והוא מבואר שאתה תמצא מעצמך שתצייר ענינים רבים ואתה יכול להתנווע אליהם, אך לא תתנווע אליהם בשום פנים עד שתתחדש לך תשוקה בהכרח לענין ההוא אשר ציירתו ואז תתנווע להגיע אל מה שציירתו, הנה כבר התבאר גם כן שאין הנפש אשר בה תהיה התנועה, ולא השכל אשר בו יצייר הדבר מספיקים בהתחדש כמו זאת התנועה,

השתיקה וההתבודדות

אמר אחד החסידים באומתינו, שאין החסיד מגיע אל מדרגת החסידות אלא בארבעה דברים, ואלו הם, כחשות הבטן עם הדרת השינה והשתיקה וההתבודדות (פרק יא).

ההכנעה והענוה

ככל שמתחזק בענוה ובהכנעה נוספות הארותיו וזריחותיו (פרק יב).
כל הכנעה מחייבת זריחה וכל זריחה מכינה להכנעה (ריש פרק יב).

השגת ההארות משולה באכילה ושביעה

ועל זה נאמר (תהלים כב, כז) "יאכלו עניים וישבעו", והאכילה והשביעה כאן הם המזון הנפשי המיוחד לנביאים ולחסידים ולאצילים ולענוים, ועל זה נאמר (שם כג, ה) "תערוך לפני שולחן" וגו', ונאמר (יהושע ג, ג) "ואוכלה ותהי כפי כדבש למתוק", וגם נאמר (ישעיה יב, ג) "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" ^{לט} (פרק יב).

כאשר עבר החסיד חלק מהדרך הזאת, כלומר דרך ההתכשרות, הוא מגיע למדרגה התקיפה והעליונה, ועליה מדובר במה שאמר (תהלים סג, ו) "כמו חלב ודשן תשבע נפשי" ובמה שנאמר (שם כג, ה) "תערוך לפני שולחן" וגו', וגם בפסוק "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" כמו שזכר ונתבאר למעלה. והכוונה בזה שיהיה לבו כמראה ממורקת מול העולם הקדוש. ודע שדימוי זה אינו אלא לקרב את הענין אל השכל, אם כי הוא באמת יותר נעלה ונכבד ונשגב והדור ונעים ממה שהומשל בו, כמו שאמר בזה הנביא ע"ה בדרך ההפלה "מה רב טובך אשר צפנת ליראיו" וגו'. והענין כולו הוא הוא שתיעשה הנפש כמראה ממורקת מול העולם הקדוש^מ, ויחקקו בה הפיתוחים המהורים^{מא}, ופיתוחים מהורים אלו ישיגו וימשיכו את התענוגים השכליים וההתגלויות האלהיות הקדושות שהמשילם בחלב ודשן. כמו שקדם בביאור יאכלו עניים וישבעו. ודע שדימוי זה והמשלה זו של הנעלה בפחות הם כדי לקרב הדבר אל השכל^{מב} (פרק כ).

לט. וראה עוד באריכות בזה בפרק כ, הועתק לקמן.

מ. דהיינו המרכבה ושאר דברים העליונים.

מא. התמונות הקדושות הנחקקות בה מן המרכבה, נקראות בדרך משל בשם אכילה. והדמיון למשל הוא, שגם באכילה נכנסים

המאכל ומזון לתוך האוכל. וכן כאן ניתנות תמונות הקדושות הנ"ל הנמשכות מן המרכבה בתוך הנפש.

מב. כבר נתבאר כמה פעמים שכל ענין השגת המרכבה וקבלת האור והצורות קדושות מן המרכבה, הוא רק הכנה לזכות לאהבת ה'

דדך פנינים יקרים החסידות קמז

סוד היחוד

ותכלית המדרגה זו היא להגיע למה שנרמז במה שאמר (שיר השירים ב, ו)
"שמאלו תחת לראשי" מג (פרק ב).

מדברי חז"ל, והיינו כי החיצוניות הוא בחי' אכילה והפנימיות בחי' קה"ק הוא בחי' הדביקות בה' הנמשל כבחי' זכר ונקבה כנ"ל. **מג.** היינו כמ"ש שתכלית כל קבלת ההארות האלו הוא לבוא עי"ז לדביקות יותר גדול בה' אשר הדביקות נמשל לבחי' חיבור זכר ונקבה.

גדולה יותר, כי עיקר הכל הוא השגת אהבת ה' באהבה גדולה ועצומה בתכלית. וכבר נודע שאהבת ה' נמשלת בדרך משל לחיבור זכר ונקבה, ויבואר בזה סוד, שבבית המקדש היה מבחוץ שלחן דלחם הפנים, ובפנים הכרובים הדבוקים זב"ז כחיבת זכר ונקבה, כידוע

מפתחות

תנ"ך

בראשית

א, כו-כז	נעשה אדם בצלמנו וכו' ויברא אלקים את האדם בצלמו	ק
ב, יז	ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו	לד
ג, טז	ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך	לד
ח, כא	כי יצר לב האדם רע מנעוריו	פד
יח, כז	ואנכי עפר ואפר	מד
כד, מט	ועשית עמדי חסד ואמת	ט

שמות

טז, ז	ונחנו מה כי תלינו עלינו	מג
יט, יג	ומשה עלה אל האלקים	מג
כ, ב-ג	אנכי ה' אלקיך וכו' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני	ד
כג, טו	ולא יראו פני ריקם	מט
כד, יא	ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וכו'	מב

ויקרא

יא, יט	ואת החסידה, ובאב"ע	י
יט, ב	כי קדוש אני ה' אלקיכם	לה
יח, יח	לא תקום ולא תטור	ה
כ, יז	חסד הוא	ט
כד, יב	לפרוש להם על פי ה'	כ

במדבר

יב, ג	והאיש משה עניו מאד מכל האדם	טו, מב, מג
טז, ה	בוקר וידוע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו	לה

דברים

ד, לט	וידעת היום והשבות אל לבבך וכו'	ד
ו, ה	ואהבת את ה' אלקיך	ה, פט
ח, ג	ויענך וירעיבך	לח
יא, יג	והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו'	ו

ה.....	טו, ח	פתוח תפתח את ירך לו וכו'.....
ק פב, צו, ק	כח, ט	והלכת בדרכיו.....
ח.....	לג, ח	תומיך ואוריך לאיש חסידיך.....
צח.....	לג, כו	רוכב שמים בעזרך.....

שופטים

ח.....	ז, יד	איש ישראל.....
--------	-------	----------------

שמואל

צה.....	א' ב, ב	אין קדוש כה' כי אין בלתיך.....
ע.....	א' י, ה	ולפניהם תוף וחליל.....
עז.....	א' טז, ז	כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב.....
ח.....	א' כו, טו	הלא איש אתה ומי כמוך בישראל.....
נב.....	ב' כג, ה	כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח.....

מלכים

עד.....	ב' ג, טו	קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'.....
---------	----------	---

ירמיה

קו.....	ג, טו	ורעו אתכם דעה והשכיל.....
ד.....	ט, כב-כג	כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' בזאת יתהלל המתהלל השכל ויודע אותי.....
נג.....	י, ז	מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה.....
קט, קח, קט	לא, ב	ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד.....

יחזקאל

ק.....	א, כו	ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה.....
מב.....	ג, ג	ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק.....
טז.....	ח, ב	כמראה זהר כעין החשמלה.....
נב.....	כב, ד	ותבוא עד שנותיך.....
כ.....	לד, יב	בתוך צאנו נפרשות.....
פב.....	לז, י	חיל גדול מאד מאד.....

ישעיה

פה.....	א, ג	ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו.....
מה.....	ב, יא	עיני גבהות אדם שפל ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא.....
לד, קיד	ג, יב	עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בנו.....
מה.....	ה, טו	ועיני גבוהים תשפלנה.....

ו, ג	וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו..... לו, צה
ט, טו	ויהיו מאשרי העם הזה מתעים..... קיד
כו, ח	אף אורח משפטיך ה' קיונוך לשמך ולזכרך תאות נפש..... נו
כו, ט	נפשי אויתך בלילה וכו'..... לט, נג, קד
כח, יא	כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה..... קיג
כט, יא-יב	ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום..... קיג
לה, ח	והיה שם מסלול ודרך ודרך הקודש יקרא לה..... צז
מ, כו	שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה..... ד, סח
מא, ח	זרע אברהם אוהבי..... ז, ל
מא, יז	העניים והאביונים מבקשים מים ואין וכו'..... לח
מב, יט	מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח..... מד
מד, ג-ה	כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה וכו' וצמחו בבין חציר וכו' זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וכו'..... נד
נא, א	שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חוצבתם וכו'..... מד
נג, ג	נבזה וחדל אישים..... ט
נג, ז	נגש והוא נענה ולא יפתח פיו..... ט, מד
נה, א	הוי כל צמא לכו למים..... מו
נו, טו	כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וכו'..... לו
נז, טז	כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי..... צד
סא, א	יען משח ה' אותי לבשר ענוים שלחתי לחבוש לנשברי לב..... מה
סב, ו	על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה וכו'..... עג

הושע

יא, א	כי נער ישראל ואהבהו..... קח
-------	-----------------------------

יונה

ב, ט	משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו..... ט
------	------------------------------------

זכריה

ג, ז	אם בדרכי תלך ואם את משמרת יתשמור וכו' ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה..... כה, צז
יב, א	נאום ה' נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבן..... צד

מלאכי

א, ב	אהבתי אתכם אמר ה'..... קח
------	---------------------------

הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם..... יד

ג, כג-כד

תהלים

המנצח אל הנחילות..... עא
 למנצח על השמינית..... עא
 למנצח על הגתית..... עא
 ובוחן לבות וכליות אלקים..... עז, צג
 כי אראה שמך מעשי אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה..... סח
 עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם..... עז
 הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים..... קיד
 ושאתם מים בששון ממעיני הישועה..... מב, עט
 יזכרו וישבו אל ה' כל אפסי ארץ..... מג
 אכלו וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה. מג
 ה' מנת חלקי וכוסי..... נא, עא
 לא תתן חסידך לראות שחת..... לד
 תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך..... נא
 יאכלו עניים וישבעו יהללו ה' דורשיו יחי לבבכם לעד..... מב
 בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני..... קטו
 תערוך לפני שולחן נגד צוררי..... מב, עט, קטז
 דרכיך ה' הודיעני..... צז
 הדריכני באמיתך ולמדני כי אתה אלקי ישעי אותך קויתי כל היום..... נג
 ידרך עניים במשפט וילמד עניים דרכו..... מה
 מי זה האיש ירא ה'..... נ
 סוד ה' ליראיו..... נ
 ה' העלית מן שאול נפשי חייתי מירדי בור..... לד
 זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו..... נו
 מה רב טובך אשר צפנת ליראך..... עט
 אהבו את ה' כל חסידיו..... ה
 על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו..... נב
 אל תהיו כסוס כפרד אין הבין..... פה
 עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב..... לח
 כי עמך מקור חיים באורך נראה אור..... ע
 נאלמתי דומיה החשיתי מטוב, חם לבי בקרבי וכו'..... פ
 כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך..... פ

ה, א

ו, א

ו, א

ז, י

ח, ד

יא, ד

יב, ב

יב, ג

יב, כח

יב, ל

טז, ה

טז, י

טז, יא

כב, ז

כג, ב

כג, ה

כה, ד

כה, ה

כה, ט

כה, יב

כה, יד

ל, ד

ל, ה

לא, כ

לא, כד

לב, ו

לב, ט

לה, יג

לו, י

לט, ג-ד

מב, ב

מב, ג	מתי אבוא ואראה פני אלקים..... מט
מג, ג	שלח אורך ואמתך המה ינחוני יבאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך..... פ
מה, ט	מור ואהלות קציעות כל בגדותיך..... עד
נא, יב	לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי..... פ
נא, יט	זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה..... מה
נה, כד	ואתה אלקים תורידם לבאר שחת..... לד
נז, ט	עורה כבוד עורה הנבל וכנור אעירה שחר..... לט
נט, יח	אלקי חסדי..... נא
ס, א	למנצח על שושן עדות..... עב
סב, ב	לך דומיה תהלה..... נג
סב, יג	ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו..... צב
סג, ו	כמו חלב ודשן תשבע נפשי..... עט, קטז
סה, ה	אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך..... לד
סח, ה	סולו לרוכב בערבות ב'יה שמו..... פ
עג, כה	מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ..... פא
עג, כח	ואני קרבת אלקים לי טוב..... לג, צז
פד, יב	כי שמש ומגן ה'..... פ
פו, יא	יחד לבבי ליראה שמך..... נג
פט, טז	באור פניך יהלכון..... מט
צב, ג	טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון..... נג
צה, ג-ה	כי א'ל גדול וכו' אשר בידו מחקרי ארץ וכו' אשר לו הים והוא עשהו צה..... נג
קב, כד	עינה בדרך כוחי קיצר ימי..... לח
קב, כז	המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו..... פא
קט, א	אלקי תהלתי..... נא
קיא, א	ראשית חכמה יראת ה'..... מו
קיא, ב	דרושים לכל חפציהם..... סו
קטז, טו	אנה ה' כי אני עבדך..... נג
קטז, יח-יט	נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה'..... לג
קיוח, כ	זה השער לה' צדיקים יבואו בו..... נא
קיט, נז	חלקי ה' אמרתי..... נא
קיט, עא	טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך..... לח
קיט, עד	יראיך יראוני וישמחו..... נ
קיט, קמח	קדמו עיני אשמורות..... לט
קלא, א-ג	ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני וכו'..... מה
קלט, ב	אתה ידעת שבתי וקומי..... צג

קלט, ו פליאה דעת ממני נב
קמה, יח קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת כה, צז
קמט, ה יעלזו חסידים בכבוד נא

איוב

א, ח ירא אלקים וסר מרע נ
ו, כא תראו חתת ותיראו מח
יא, יב ועיר פרא אדם יולד ג, פד
יט, כו ומבשרי אחזה אלוך ד
לד, ו לכן אנשי לבב שמעו לי קג

משלי

ב, ד אם תבקשנה ככסף וכו' קטו
ז, ט בנשף בערב יום באישון לילה קיב
ח, יז אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאוני קח, קט
יג, ט ואור צדיקים ישמח קיב
יג, יט ונר רשעים ידעך קיב
טז, ה תועבת ה' כל גבה לב מה, סב
טז, טו באור פני מלך חיים מט
טז, יח ולפני כשלון גבה רוח מה
כ, כז נר ה' נשמת אדם עז, קיא
כב, ד עקב ענוה יראת ה' מז
כג, לב וכצפוניו יפריש כ
כה, י פן יחסדך שומע ט

קהלת

א, טז ולבי ראה הרבה חכמה ודעת מב
ב, ח עשיתי לי שרים ושרות עג
ב, יד החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך פה
ט, ח בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר סח
י, יז אשריך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו כב

שיר השירים

ב, א-ב שושנת העמקים וכו' כשושנה בין החוחים עב
ב, ו שמאלו תחת לראשי פ
ג, א על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי לט, קו
ה, ב אני ישנה ולבי ער לט

ה, ה	קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור.....עד
ו, י	מי זאת הנשקפה כמו שחר וכו'.....ק"ב
ז, ז	מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים.....לא
ח, א	מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי.....פא
ח, ו	כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבת י"ה.....ז, לא
ח, ז	מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה.....קז

איכה

ג, כד	חלקי ה' אמרה נפשי.....נא, עא
-------	------------------------------

דניאל

ב, כב	ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא.....צג
יב, ב	ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם.....יד
יב, ג	והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע.....טז

נחמיה

ט, ו	אתה הוא ה' לבדך.....פא
------	------------------------

דברי הימים

א' טז, כז	הוד והדר לפניו עוז וחזקה במקומו.....ע
א' כח, ט	דע את אלקי אביך ועבדהו וכו' כי כל לבבות דורש ה' וכו' אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך.....עז, קז
א' כט, יא	לך ה' הגדולה.....צו

ש"ס

ברכות

י.	הני חמשה ברכי כנגד מי וכו' מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה וכו'.....צז, צח, צט, ק
י:	השונמתי קראה לאלישע קדוש שלא ראתה קרי על בגדו.....עו
יז:	כל העולם ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת.....מ
יח.	צדיקים אפילו במיתתם נקראים חיים.....כד
כא.	ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו.....נה
ל:	חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים.....נה

שבת

ח: האי זרזי דקאני.....
 יג: לא יאכל זב ופרוש.....
 קלג: מה הוא חנון אף אתה חנון וכו'..... פב, ק

עירובין

יח: זרזי תאנים.....
 נה: אין התורה מתקיימת לא בגסי הרוח וכו'..... מז

פסחים

נ: לעולם יעסוק בתורה ומצוות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה..... עז
 פז: נטפל לו רבי אושעיא..... נט

שקלים

פ"ג מ"ג. זהירות מהיאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות וכו' יראת חטא מביאה
 לידי חסידות וכו'..... יג

סוכה

מה: הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה קיז

תענית

יא: היושב בתענית נקרא קדוש..... עו
 יא: היושב בתענית נקרא חסיד שנאמר גומל נפשו איש חסד..... ט, עו
 טז: עמדו בתפלה אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין אלא אדם הרגיל, ר"י אומר
 מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה
 לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים..... נו-סד
 טז: נתנה עלי בקולה על כן שנאיתה זה ש"ץ שיורד לפני התיבה ואינו הגון..... סב

חגיגה

יח: בגדי עם הארץ מדרס לפרושים..... כא

נדרים

לח: אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר..... פד

סוטה

כב: שבעה פרושין הן, פרוש שיכמי, פרוש נקפי, פרוש קיזאי, פרוש מדוכיא, פרוש
 מה חובתי ואעשנה, פרוש מאהבה, פרוש מיראה..... כה
 מט: משמת ר"ג הזקן וכו' מתה טהרה ופרישות..... כא
 מט: חסידות מביאה לידי רוח הקודש שהיא גדולה מכולם..... פא

קידושין

כט: אם היה בנו זריז וממולא..... יז

בבא קמא

צב: כל עוף למינו ישכון..... צא

סנהדרין

מו: משל לשני אחים אחד מלך ואחד הדיוט וכו'..... ק

מכות

כג. אין מזרזין אלא למזרזין..... יז

עבודה זרה

כ: זהירות מביאה לידי זריזות..... טז

כ: זריזות מביאה לידי פרישות..... יח, יט

כ: יראת חטא מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי חסידות..... טו, מא

כ: החסידות גדולה מכולם וכו' אריב"ל ענוה גדולה מכולם..... טו

אבות

פ"ג מי"ג נדרים סיג לפרישות..... יח

פ"ד מ"א איזהו חכם הרואה את הנולד..... פז

פ"ד מ"א איזהו גבור הכובש את יצרו..... פד

פ"ד מ"א איזהו עשיר השמח בחלקו..... פו

תוספתא

תענית

פ"א ה"ח זקן שבהן אומר לפנייהם דברי כיבושין..... נז

ירושלמי

ברכות

פ"ט ה"ה כתיב את ה' אלקיך תירא וכתוב ואתה את ה' עשה מיראה עשה מאהבה וכו'..... ל

שבת

פ"א ה"ג מה שעשאתהו חכמה כתר לראשה עשאתהו ענוה עקב לסולסוליתה..... מו

סוטה

פ"ה ה"ה פרוש אהבה פרוש יראה..... כ

מדרשים

בראשית רבה

נח, ב אין הקב"ה משקיע שמשו של צדיק זה עד שמזריח שמשון של צדיק אחר
וכו'..... קיא

קהלת רבה

ט, א ר' יצחק בן אלעזר היה קורא לר' יהושע בריה דר' טימי ור' בורקי עדה
קדושה שהיו משלשין שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכהנה

תוכן המפתח ערכים

א	אברהם	ד	דאגה	ט	טהרה	צ	מצוה
אדם	דביקות	י	דיבור	יופי	משה	צבע	משיח
אדם הראשון	דמיון	י	דמיון	יצר הרע	נבואה	קדושה	נדיבות
אהבת ה'	ה	הדרכה	הקב"ה	יראה	נדר	ראיה	ניגון
- השגת	השגות	השגות	התבודדות	ישראל	נפש רוח	רוח הקודש	ונשמה
האהבה	השגות	התבודדות	ז	כבוד	נקיות	ריח	עבודת ה'
ומעלתה	התבודדות	ז	זהירות	כוכבים	עבירה	שמינה	עבירה
אהבת ה' -	ז	ז	זיווג	כלי זמר	עולם הזה	שנאה	עולם הזה
דרכי האהבה	ז	ז	זקנה	כעס	והבא	תאוה	עופות
אור	ז	ז	זרזות	ל	ענוה	תוכחה	ענוה
איוב	ז	ז	זרזות	לב	עשירות	תחיית המתים	פרישות
אכילה	ז	ז	זרזות	לבוש	פ	תנועה	פרישות
אליהו הנביא	ז	ז	זרזות	לוויים	פרנסה	תפילה	פרנסה
ב	ז	ז	זרזות	מ	מבקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
בגד	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
בית המקדש	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
ג	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גאווה	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גבורה	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גדולה	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גוף ונשמה	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גינה	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'
גשמיות	ז	ז	זרזות	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'	מבוקשי ה'

מפתח ערכים

אברהם

בגודל ענוותנותו.....מד

אדם

יחס האדם לה' בצלם ובדמות.....ק

אדם הראשון

ענין חטאו.....לד

אהבת ה' - השגת האהבה ומעלתה

הדרך להשיג אהבת ה' הוא בהתנתקות מן הגשמיות והדמות לנפש הרוחני.....ז, פא
הדרך להשיג יראת ואהבת ה'.....נ
אי אפשר להגיע לאושר החסיד בעוה"ב רק ע"י השגת אהבת ה' בעוה"ז.....נ
כל אחד יכול להגיע לידי אהבה, והיא חיוב מצד התורה ומצד השכל.....פה, פט
בגודל מעלת אהבת האדם את ה'.....קד, קה

אהבת ה' - דרכי האהבה

תכלית החסידות והחכמה והמצוות היא אהבת ה' והתשוקה אליו.....ה, ו, נא
אין הדיבור יכול לבטא את האהבה.....לא
האהבה היא אש אלקי הבוערת ועולה על הלבבות.....לא
ככל שתהיה אהבתו עזה יותר לה' כך יושלם הדביקות ועזיבת הפניות עד שיתעלם מעצמו.....נא
ענין ההשגה והדבקות שיסולק מהנפש כל רגש זולת אהבת ה'.....פא
אין מדרגה אחר השגת האהבה.....פח
פרי האהבה היא ההשתוקקות.....פח
ביאור ה' דברים המחייבים את האהבה ונכללים בה'.....צ, צא, צב, צג
האהבה האמיתית ראוי שיהיה לאדם רק לה' ולא לזולתו.....קא
הלב הכי קרוב לה' הוא לב האוהב אותו, וגודל מעלות האוהב את ה'.....קב
השלימות באהבת ה'.....קה, קו
השתוקקות נפש האדם אל ה'.....קו, קז
הסימן לאהבה הוא ההתרחקות מכל מה שזולתה ומכל מה שמלבדה.....קי
כינויי אהובי ה' ומיעוטם.....קיא

אור

שם זהירות וזהיר כולל ב' עניינים, ההתאמצות וההשתדלות בהסרת המנוחה, ובקשת האור..... טז
בקשת האור מביא את האדם להארה והשראה והשתוקקות לקבל קדושות וגילוי האלקות..... טז

איוב

הוא לא היה חכם אלא ביקש את הפרישות ביסוד טבעו..... כז

אכילה

הדואג מה שיכניס לבטנו הוא שוה למה שיוצא ממנה..... לג
המעלה הראשונה בסולם הקדושה הוא הרעב והדרת השינה, והטעם..... לח
הדרת השינה באה ע"י הרעב, וא"א להדיר שינה עם השובע..... לט
האכילה המרובה מרחיקה את התבונה..... סט
הרעב החזק מביא לחולשת האברים ובלבול הנפש..... סט
הדרך האמצעית בענין האכילה..... סט

אליהו הנביא

רמז במאמר שתחיית המתים מביאה לידי אליהו ז"ל..... יג
אליהו הוא ביטוי לדביקות הנפש במקור מחצבתה..... יד

בגד

הליכה בדרך הממוצע בענין הלבוש..... עו

בית המקדש

ענין שירת הלוויים על הדוכן בבית המקדש..... עג

גאווה

המתגאה מתרחק מה' ויורד ממדרגתו..... מה
התורה עוזבת את המתגאים ונמצאת אצל הענין..... מו
טעם שהגאווה שנואה לפני ה'..... סב

גבורה

הגדרת 'גבור' לצורך השראת הנבואה..... פד
תחילת וסוף גדר הגבורה לעבודת ה'..... פה, פד
מעלת אומץ הלב, וחרדת המות מונעת אותה..... פה

גדולה

כמה פירושם במילה 'גדול'..... פג, פב

גוף ונשמה

כח העיוני וכח המעשי שיש לנשמה שבגוף.....ג
דרך קניית הנפש את הידיעות ההכרחיות.....ג, ד
מדרגת הנקיות סביב תאוות ותענוגי הגוף.....לג
הדואג מה שיכניס לבטנו הוא שוה למה שיוצא ממנה.....לג
היחס בין הנשמה לבין עולם המציאות.....עב
ההכרח ללכת בדרך הממוצע בענייני הגוף.....עו
דרכי הסרת שלטון הנפש הבהמית על הנשמה.....עז, עח
ביאור הדברים שדומה הנשמה לה'.....צח, צט, ק
החלצות הנפש מהשגות החושים בכדי למשול על הגוף ולהידמות לה'.....קד

גינה

טעם על מנהג החכמים לשבת בגנים ליד מים ושומעים כלי זמר ושירת העופות סד
טעם על בקשת החסידים ובני הנביאים לגור במדבריות ובערבות ובגנים.....עה

גשמיות

הדרך להשיג אהבת ה' הוא בהתנתקות מן הגשמיות והדמות לנפש הרוחני.....ז
מדרגת הנקיות סביב תאוות ותענוגי הגוף.....לג
המקדש עצמו ומתנתק מהגשמיות זוכה ליהנות מאור ה' ותענוג רוחני.....לד
כשהאדם מזדכך ונשלם בפרישות נמאס לו הגשמיות, ונוהג בהכנעה ובשפלות רוח
וצניעות.....מ, מא
השקוע בתענוגי עוה"ז אינו יכול להבין תענוג הרוחני של חסידים ויראי ה'.....מט
ההכרח ללכת בדרך הממוצע בענייני הגשמיות.....עו
ההתנזרות מתאוות הגשמיות צריך להיות גם בלב ולא די במעשה.....עז, עז

דאגה

החסיד דואג על צרכיו ההכרחיים, ולא יטיל שום דבר על איש אחר.....נט, ס

דביקות

כל זמן שעסוק בהשגת כבוד ותיאורי השלימות הנאות לא יגיע לדביקות וחיבור
בה'.....כ, כא
מי שלא התחבר לה' בחייו יהיה לו קשה הבדידות אחר הגמיתה.....כד
ככל שתהיה אהבתו עזה יותר לה' כך יושלם הדביקות ועזיבת הפניות עד שיתעלם
מעצמו.....נא
ענין ההשגה והדבקות שיסולק מהנפש כל רגש זולת אהבת ה'.....פא
דרכי העבודה להגיע לידי דביקות בה'.....קטו-קיו

דיבור

הדיבור אינו ביטוי הלשון בלבד אלא ביטוי לעניינים שבשכל והשגה..... ס

דמיון

ענין דמיון הנעלה בפחות..... עט

הדרכה

ההכרח להסתייע במדריך מנוסה ונאמן איך להתעלות במעלות החסידות..... סז

הקב"ה

אין בו הרכבה של עצם ומקרים כמו שיש בברואים..... א

התאווה והתשוקה הרצויה הוא להתקרב לה' ולהיות בקרבתו..... לג

המרומם עצמו מהתאווות ומקדש עצמו הוא מתקרב אל ה' ונהנה מאור ה'..... לג

היודע את האמת שה' קדוש וכל המיוחס לו הוא קדוש, צריך להתפשט מהגשמיות

בכדי שיהיה נקי וקדוש וטהור, ואז ישיג האורות והסודות וההארות האלקיות לה-לו

ענין תואר ה' ודמיונו בשמש..... פ

ענין דמיון ה' באריה..... פ

אין במציאות דבר שיש לו קיום זולת ה' חי וקיים..... צא

החסד וההטבה הגמור והמוחלט הוא רק מאת ה' לבדו, ולא מאדם..... צב

תוארי אנשי המעלה לעומת ה', בידיעה, ביכולת, ותכונת ההתרחקות ממזמים

וחסרונות..... צג-צה

ביאור הדברים שדומה הנשמה לה'..... צח, צט, ק

ענין תואר לה' 'רוכב שמים'..... צח, צט

ענין אהבת ה' לבני ישראל..... קח, קט

אי אפשר לשתף את ה' עם ברואיו בשמות משותפים ובמציאות..... קח

השגות

ההשגה שמביא לידי ענוה..... מה, מו

הדרך להשיג יראת ואהבת ה'..... נ

התבודדות

ענין ההתבודדות לחסיד..... י, יא

העבירות שניצול מהם ע"י הפרישות וההתבודדות..... כב

ד' סוגי מבקשי הפרישות וההתבודדות..... כו

ראה: פרישות

זהירות

זהירות וזהיר כולל ב' עניינים, ההתאמצות וההשתדלות בהסרת המנוחה, ובקשת האור..... טז

זיווג

בענין הפרישות מהנאת התשמיש..... עה

זקנה

הזקנה מעוררת הדרת כבוד ויראה בלב..... נו

זריזות

שם זריזות כולל ב' עניינים, מהירות התנועה והחריצות, וחזוק וקשירה וצריה וחגירה..... יז

חכמה

תכלית החכמה העיונית היא ידיעת ה', ובלי זה לא נחשב לחכמה..... ד, ה

תכלית החכמה היא אהבת ה' והתשוקה אליו..... ה, ו

ההבדל בין חכם לחסיד..... ז

ח' מדרגות לחכמים וחסידים יחד..... יב

מדרגת הנקיות בחכמה..... לב

טעם על מנהג החכמים לשבת בגנים ליד מים, ושומעים כלי זמר ושירת העופות.....

סד

התחלת הנהגת החכם היא ההליכה בדרך הממוצע וסופו שיהיה האמת קבועה

בנפשו..... פז

החכמה מושגת לדורשיה..... קטו

חסידות - כללים ועניינים

תכלית החסידות היא אהבת ה' והתשוקה אליו..... ה, ו, נא

ההבדל בין חכם לחסיד..... ז

הזוכה לחכמה וחסידות נקרא איש חסידים, ראש מבקשי האור והנעלה..... ז, ח

השקוע בתענוגי עוה"ז אינו יכול להבין תענוג הרוחני של חסידים ויראי ה'..... מט

טעם על מנהג החסידים לשבת בגנים ליד מים ושומעים כלי זמר ושירת העופות.....

סד, ע

טעם על בקשת החסידים ובני הנביאים לגור במדבריות ובערבות ובגנים..... עה

מיעוט החסידים בזמן הזה..... קיד

חסידות - עבודת האדם

ג' עניינים והנהגות בגדר 'חסיד'..... ט, י

ט גדר 'חסיד' הטוב במדותיו והשלם במעלותיו.....
 יב ח' מדרגות לחכמים וחסידים יחד.....
 ד' תנאים להגיע למדרגת החסידות, כחשות הבטן, הדרת השינה, השתיקה, והתבודדות.....
 מ לט, מ
 החסיד השלם רוצה רק לעשות רצון ה' ולא לפנייה אחרת.....
 נא ג' מיני חסידים בעבודת ה', המכוונים רק לשם ה', והעובדים מחמת תואר ה', והעובדים להשלים עצמם.....
 נב, נג
 דרך החסידות היא הכנעת הנפש החיונית לנפש המדברת שיוכל להיות מוכן לעבודתו, והדרכים להגיע לזה.....
 נה
 ההכרח להסתייע במדריך מנוסה ונאמן איך להתעלות במעלות החסידות.....
 סז
 האמצעים להשגת דרך החסידות.....
 קט

טהרה

ההתקרבות אל ה' הטהור המוחלט יכול רק מי שמטהר עצמו כפי יכולתו הגופנית.
 לה
 שלימות הטהרה והקדושה שייך רק בה'.....
 צה

יופי

ב' חלקי היופי, החיצוני והפנימי.....
 צ

יצר הרע

ענין שם יצר הרע.....
 פד

יראה

תולדות הענוה הוא יראת ה'.....
 מו
 חלקי מדרגת היראה, וביאורם.....
 מח
 הגדרת יראת חטא.....
 מח
 הדרך להשיג יראת ואהבת ה'.....
 נ
 היראה היא אש המבערת את התאוות.....
 נ

ישראל

ענין אהבת ה' לבני ישראל.....
 קת, קט

כבוד

כל זמן שעסוק בהשגת כבוד ותיאורי השלימות הנאות לא יגיע לחיבור בה'.....
 כ

נוכבים

מעלת ההתבוננות במהלך הגלגלים וכוכבי הלכת.....
 סח

כלי זמר

טעם על מנהג בני הנביאים החכמים לשבת בגנים ליד מים ושומעים כלי זמר ושירת העופות.....סד, ע

טעמי שמות הכלי זמר 'נחילות', 'שמינית', 'גיתית'.....עא

ענין שם הכלי 'שושן'.....עב

עבודת המנצח על הכלי זמר.....עב

גילוי כבוד הנפש והעלתה לשורשה ע"י שמיעת כלי זמר.....עג

כעס

כשגובר על האדם כח הכעס הוא יורד אל השפל שבשפלים ולעולם השדים.....לד

לב

הלב הוא המרכבה השניה לנפש.....מ

כל שיזדכך הלב כך תזדכך הרוח החיונית והנפש.....מ

הלב הכי קרוב לה' הוא לב האוהב אותו, וגודל מעלות האוהב את ה'.....קא, קב

אלו הנקראים בעלי הלבבות.....קג

לבוש

הליכה בדרך הממוצע בענין הלבוש.....עו

לוויים

ענין שירת הלוויים על הדוכן בבית המקדש.....עג

מבקשי ה'

הגדרת מבקש ה' והדרך להגיע לזה.....סו

הנהגת המבקש עם חושיו.....סח

מדבר

טעם על בקשת החסידים ובני הנביאים לגור במדבריות ובערבות ובגנים.....עה

מדרגות

במין האנושי יש חילוקים בנפשות בענין עליית המדרגות בעבודת ה'.....כו

מידות

גדר 'חסיד' הטוב במידותיו והשלם במעלותיו.....ט

ההתקרבות אל ה' ע"י תיקון המידות.....צו, צז

מיתה

מי שלא התחבר לה' בחייו יהיה לו קשה הבדידות אחר המיתה.....כד

טעם שהצדיקים אפילו במיתתם נקראים חיים.....כד

מנהיג

הזוכה לחכמה וחסידות נקרא איש חסידים, ראש מבקשי האור והנעלה.....ז, ח

מצוה

תכלית המצוות היא אהבת ה' והתשוקה אליו.....ה, ו
הנקיות במעשה המצוות.....לב
הענווה היא השער לגילוי מלכות שמים על ידו וקיום המצוות.....מד

משה

בגודל מדרגת ענוותנותו.....מג

משיח

גודל מעלתו והסתרת מדרגתו מרוב ענוותנותו.....מד

נבואה

דרך ההכנה לנבואה היא הכנעת הנפש החיונית לנפש המדברת שיוכל להיות מוכן לעבודתו, והדרכים להגיע לזה.....נה
טעם על מנהג בני הנביאים החכמים לשבת בגנים ליד מים ושומעים כלי זמר ושירת העופות.....סד, ע
טעם על בקשת החסידים ובני הנביאים לגור במדבריות ובערבות ובגנים.....עה
הגדרת 'גבור' ו'עשיר' לצורך השראת הנבואה.....פד, פה, פו

נדיבות

הגדרת ומעלת הנדיבות.....פו
ההולך בדרך האמת רחוק מאהבת הרכוש ומתנדב לתת.....פו

נדר

ה' תובע את המיוחדים שבאמינים על מה שנדרו בלב, ואת המון העם על מה שנדרו בלשונם.....יח

ניגון

הניגונים משמשים ומעוררים כוחות הנפש.....נו, עג, עד
טעם על מנהג בני הנביאים החכמים לשבת בגנים ליד מים ושומעים כלי זמר ושירת העופות.....סד, ע
התועלת בשמיעת שירים משמחים ובפרט הכרוכים במילים הרומזות להתעלות.....סט
ענין תנועות הגוף בעת שמיעת הניגונים.....ע
השגת רוח הקודש ע"י ניגון.....עד

ראה: כלי זמר

נפש רוח ונשמה

ככל שמרבה התעלות והארה מצד נפשו מוסיף ענוה ושפלות רוח מג
דרך החסידות היא הכנעת הנפש החיונית לנפש המדברת שיוכל להיות מוכן לעבודתו, והדרכים להגיע לזה..... נה
המדרגה הראשונה בנפש שיהיה בכוחה לתקן את גופה ולנהל כוחותיה..... סא
דרכי הסרת שלטון הנפש הבהמית על הנשמה..... עז, עח
מדרגת מירוק הנפש עד שנעשית כמראה שמשותקים בה כל האורות..... עט, פ
החלצות הנפש מהשגות החושים בכדי למשול על הגוף ולהידמות לה'..... קד
כינוי עליית הנפש לנר ולשחר וללבנה ולחמה, ולהיפוך בירידתה..... קיא, קיב

נקיות

הגדרת מדרגת הנקיון והזיכוך..... לב
גדר עבודת הזיכוך..... לב
הנקיות במעשה המצוות..... לב
מדרגת הנקיות בחכמה..... לב
כל שיזדכך הלב כך תזדכך הרוח החיונית והנפש..... מ
כשהאדם מזדכך ונשלם בפרישות נמאס לו הגשמיות, ונוהג בהכנעה ובשפלות רוח וצניעות..... מא, מב

עבודת ה'

דרכי ההליכה בדרך ה'..... כג
המבקש באמת להתקרב אל ה' והתגלות הקדושה הוא ישיגו..... כה
במין האנושי יש חילוקים בנפשות בענין עליית המדרגות בעבודת ה'..... כו
העיקר בעבודה הוא הזכרת עולם האלקות וההשתקעות בו..... נה
איבוד האנשים הוא בהתעסקות בדבר הרשות ובהזנחת החובה..... קיז

עבירה

העבירות שניצול מהם ע"י הפרישות וההתבודדות..... כב

עולם הזה והבא

השקוע בתענוגי עוה"ז אינו יכול להבין תענוג הרוחני של חסידים ויראי ה'..... מט
אי אפשר להגיע לאושר החסיד בעוה"ב רק ע"י השגת אהבת ה' בעוה"ז..... נ

עופות

טעם על מנהג הנביאים החכמים לשבת בגנים ליד מים, ושומעים כלי זמר ושירת העופות..... סד

ענווה

הענווה הוא ביטוי לתכלית שלימות האנושית.....טו
הגדרת מידת הענווה.....מב
כשהאדם מזדכך ונשלם בפרישות נמאס לו הגשמיות, ונוהג בהכנעה ובשפלות רוח וצניעות.....מ, מא
כל הכנעה מביאה לזריחת אור וכל זריחה מכינה להכנעה.....מב
ככל שמרבה התעלות והארה מצד נפשו מוסיף ענוה ושפלות רוח.....מג
הענווה היא השער לגילוי מלכות שמים על ידו וקיום המצוות.....מד
העניו מתקרב אל ה' וזוכה שיתקבלו תפילותיו.....מד
הנהגת הענווים עם ה' היא בסתר וביראה.....מה
בגודל מעלות העניו.....מה
הענוה היא הנאה שבתוארים שהאדם מתואר בהם.....מה
ההשגה שמביא לידי ענוה.....מה, מו
תולדות הענווה הוא יראת ה'.....מו
התורה עוזבת את המתגאים ונמצאת אצל העניו.....מו

עשירות

הגדרת 'עשיר' לצורך השראת הנבואה.....פד, פה, פו
התחלת העשירות שיהיה מרוצה במה שנתן לו ה', וסופו שיהיה נדיב לב.....פו

פרישות

גדר מדרגת הפרישות.....כ, כא, כב
התועליות שיש בפרישות.....כב
העבירות שניצול מהם ע"י הפרישות וההתבודדות.....כב
ניתוק החמדנות מהאיש הפרוש.....כג
בהתבודדותו ישם מגמתו תחילה למנוע רעת נפשו, ואח"כ הצלתו מרעת הרשעים.....כג
מגמתו תחילה יהיה בזה להינצל מעונש על הזנחת קיום מצוות, ואח"כ עבודת ה' בכוונה.....כג
ז' מדרגות הפרושים, וביאורם.....כה-לא
במין האנושי יש חילוקים בנפשות בענין מדרגות הפרישות.....כו
ד' סוגי מבקשי הפרישות וההתבודדות.....כו
ג' מיני מעמידי פנים כאילו הם פרושים.....כז

פרנסה

החסיד דואג על צרכיו ההכרחיים ולא יטיל שום דבר על איש אחר.....נט, ס

צבע

התבוננות בצבעים המביאים להרחבת הרוח והתפשטות הנפש.....סח
 כל שהצבע קריב יותר אל הפשיטות כך הוא יותר ראשוני, והלכן הוא הראשון. סח

צדיק

טעם שהצדיקים אפילו במיתתם נקראים חיים.....כד
 מדרגת הצדקות היא תחת מדרגת החסידות.....נא

קדושה

המקדש עצמו ומתנתק מהגשמיות זוכה ליהנות מאור ה' ותענוג רוחני.....לד
 המעלה הראשונה בסולם הקדושה הוא הרעב והדרת השינה.....לח
 שלימות הטהרה והקדושה שייך רק בה'.....צה

ראיה

דרכי ההשתמשות למבקש ה' בחוש הראיה.....סח

רוח הקודש

הגדרת רוח הקודש.....יב, פא
 טעם שרוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים.....יב
 השגת רוח הקודש ע"י ניגון.....עד
 הדרך להשגת רוח הקודש ומדרגת השתוקקות הנפש לזה.....עט, פ
 ב' עניינים בגדלות רוח הקודש יותר מכל המדרגות.....פא, פב

ריח

אופן הנהגת המבקש את ה' בחוש הריח.....עד

שינה

המעלה הראשונה בסולם הקדושה הוא הרעב והדרת השינה, והטעם.....לח
 הדרת השינה באה ע"י הרעב, וא"א להדיר שינה עם השובע.....לט
 השינה מקשה את הלב.....לט

שיר השירים

עיקר הספר בנוי על מדרגות הנפש והשגת אהבת ה' והשתוקקות הנפש לזה.....פא

שמיעה

השתמשות המבקש את ה' בחוש השמיעה.....סט

שנאה

ראיית השנא היא כמקצת עוורון.....כג

תאווה

מדרגת הנקיות סביב תאוות ותענוגי הגוף..... לג
 התאווה והתשוקה הרצויה הוא להתקרב לה' ולהיות בקרבתו..... לג
 המרומם עצמו מהתאוות ומקדש עצמו הוא מתקרב אל ה' ונהנה מאור ה'..... לג
 כשגובר על האדם כח התאווה הוא יורד אל השפל שבשפלים ולעולם השדים... לד
 רוב בני אדם הגבירו התאוות על השכל..... לד
 עזיבת התאווה תתכן רק בריסון התאווה..... נ
 היראה היא אש המבערת את התאוות..... נ
 ההתנזרות מתאוות הגשמיות צריך להיות גם בלב ולא די במעשה, ומתוך שלא לשמה
 יבוא לשמה..... עז, עז
 הנמשך אחר חלק המתאווה הטבעי והבהמי הוא פחות מן הבהמה..... פד

תוכחה

התנאים של המוכיח האומר דברי כיבושין להכניע הלבבות ולרסן הנפשות..... נו-סד
 מעלת המוכיח כשהוא זקן וחכם..... נז
 טעם הצורך במוכיח שהוא מורגל לרסן את התאוות..... נח
 כל סוג תוכחה משאירה רושם והתפעלות בנושא שהוכיח..... נח
 המוכיח צריך שיהיה לו שייכות עם הדבר שמוכיח לעם..... ס
 צריך שמעשי האדם המשפיע והמוכיח יהיו מתאימים לדבריו, ואם לאו אין לתוכחתו
 השפעה..... ס, סב
 המוכיח צריך קודם לתקן עצמו ובני ביתו ואח"כ את הזרים..... סא
 הנדרש מהמוכיח להמשיך הנפשות למקורם העליון..... סא
 טעם שהמוכיח צריך להיות עניו ושפל רוח..... סב
 טעם התנאי למוכיח שיהיה מרוצה לעם..... סג
 טעם התנאי למוכיח שיהיה לו נעימה וקול ערב..... סג
 יש למוכיח לבטא צפונות לבו בלשון לימודים מעולה וצחה..... סד

תורה

התורה עוזבת את המתגאים ונמצאת אצל העניו..... מו
 טעם שדימו את התורה למים..... מו
 מי שאינו דבוק בחבל התורה נכשל ונופל..... קיז

תחיית המתים

טעם שרוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים..... יב
 רמז במאמר שתחיית המתים מביאה לידי אליהו ז"ל..... יג

תנועה

כל תנועה ומנוחה היוצאת מן האדם היא מה'..... צד

תענוג

מדרגת הנקיות סביב תאוות ותענוגי הגוף..... לג
השקוע בתענוגי עוה"ז אינו יכול להבין תענוג הרוחני של חסידים ויראי ה'..... מט

תפילה

העניו מתקרב אל ה' וזוכה שיתקבלו תפילותיו..... מד
הקדמת המחשבה וההתבוננות לתפילה..... נה

